

בית גן - מאז ולתמיד

אורי שרפמן



תוכן העניינים

5	הארת פתיחה.....
6	הקדמה.....
7	בית גן.....
21	חיי האיכרים במושבה.....
41	העבודה החקלאית.....
53	ילדות.....
69	אנשי בית גן.....
71	משפחת שרפמן.....
93	ממאורעות למלחמה.....
109	התבססות.....
115	סיוור במושבה בית גן.....

חוקרל 2 אהבה
מאמא ואבא, בלחה ואורי,
אילזים, אילזים ואילזים



בית גן

המושבה בית-גן

בית-גן (בערבית בית-ג'ין) מנתה בהקמתה 26 משפחות איכרים, ואחת נוספת, משפחת דוד ושושנה אבנר, שבנתה את ביתה בקצה הגורן של המושבה.

בית-גן נבנתה, לסירוגין, בשלושה גלים: ב-1905 נבנה הרחוב העליון שמנה עשרה בתים. רחוב נוסף המשיך מזרחה - בניצב למרכז הרחוב העליון. ברחוב היורד מזרחה גרו שישה איכרים. כך שקבוצת המייסדים מנתה 16 איכרים - ואלה הם, מצפון לדרום: משפחת דוד ורוזה בכור, משפחת ישראל ומלכה חרל"פ (בשנת 1929 המשפחה הזו חזרה לרחובות. את האיכרות שלה קיבלה משפחת יעקב וחנה מוצ'ניק), משפחת ברוך וציפורה גרינברג, משפחת יצחק ושרה שרפמן, משפחת יגורוב, משפחת לוי גופן, משפחת דוב גופן (המשפחה עזבה ובמקומה קיבלה משפחת מנחם הרשקוביץ' את האיכרות), משפחת נחום ואלה סנדלר, משפחת יוסף לישנסקי (לאחר שהקים את חברת השמירה 'המגן' עזב, ואת האיכרות שלו קיבלה משפחת דוב ושולמית בן-גליל), משפחת הולנדר (הבית שלהם נבנה ב-1912).

ברחוב היורד מזרחה גרו: משפחת צבי ודינה שושני (מת צעיר מאוד מקדחת שחור-השתן ונקבר בחלקת ה'ארטושה', בגודל ארבעה דונם, שנתרמה להקמת בית-עלמין על-ידי יצחק שרפמן. עד היום המקום הוא בית-העלמין של בית-גן), משפחת ירמנוביץ' (המשפחה עזבה ובמקומה קיבלה משפחת משה ונחמה הוכמן את האיכרות ב-1921), משפחת ירמיהו ושושנה מקלר ובנו שמעון מקלר, משפחת משה ברושקובסקי, משפחת שמואל צימרמן (עברה ליבנאל ואת האיכרות קיבלה משפחת אריה ואהבה אברמסון).

מספר שנים עמדו הבתים עזובים וריקים. בתקופה הזו נכנסו לגור בהם אנשי 'השומר' שהיו באותה עת במושבה.



ראשוני בית-גן



ישראל ומלכה חרל"פ



יעקב וחנה מוצ'ניק

הבית הדו-קומתי בבית גן

ראשוני בית-גן



אלחנן וסוניה לבקוב



אברהם וחנה ברושקובסקי



יצחק וחנה קורקין

ב-1924, לאחר שנקנו אדמות נוספות בבקעה - הוחלט להגדיל את בית-גן. נבנו חמישה בתים נוספים ובהם שוכנו עשר משפחות - שתי משפחות בכל בית. הבתים נבנו במורד - מצפון לרחוב העובר במושבה - מול הבתים שנבנו בצד הדרומי של הרחוב, שבהם גרים האיכרים: אהרון וחנה מרמור, אברהם וחנה ברושקובסקי, הבן של משה וחינה ברושקובסקי, שמואל ובתיה שמושקין, קנטר ותקווה תגר.

ב-1929 השלימו את בניית המושבה ונוספו חמישה בתים בהמשך הרחוב, לכיוון מזרח: משפחת אלחנן וסוניה לבקוב, משפחת נוח ואסתר קוק, משפחת ליכטנהולץ (שעברה אחר-כך להרצלייה) ומשפחת ראובן (רובק'ה) קורקין. הבתים ברחוב העליון נבנו על שטח של שמונה דונם כל אחד. יתר הבתים נבנו על שטח של שישה דונם כל אחד - רוחב כל חלקה בחזית - 25 מטר. המושבה הוקפה בחומה, שנבנתה למניעת גניבות. מכל חצר הייתה יציאה אל החכורה דרך פתח צר הנקרא - פשפש. כל איכר קיבל 250 - 300 דונם אדמה, בחלקות בנות 20 - 40 דונם כל אחת. החקלאות התבססה על גידולי בעל, שהיו תלויים בחסדי שמיים. היו שנות בצורת, לסירוגין, והמצב הכלכלי היה קשה ממש. כמות הגשמים הממוצעת הגיעה ל-350 מ"מ. חלקן של האדמות היה מיועד לזריעת תבואות חורף: חיטה, שעורה ושיבולת-שועל. ובאביב: חומס, פולים, עדשים, שומשום ותירס - בעיקר לתצרוכת הבית. היה גם צורך להכשיר את האדמה לזריעת דגנים לקראת השנה הבאה.

אדמות שהיו שייכות למשפחת שרפמן:

טלול עליון	40 דונם	טיירה	28 דונם
אל מלונג מעל הזרעים	30 דונם	ואדי	12 דונם
טלול תחתון	17 דונם	ביאד	14 דונם
יער	10 דונם	בוידס	12 דונם
זומזומיה	18 דונם	חלקת השקיה	18 דונם
זומזומיה תחתונה	17 דונם	גורן	1 דונם
ארטושה	70 דונם	בית וחכורה	8 דונם

סה"כ 295 דונם

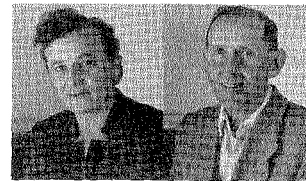
במרוצת השנים הפרישו האיכרים חלק מאדמתם לטובת הכלל. 30 דונם של האל מלונג נמסרו לפיק"א כדי שהבעלות על 'עלי-באר' תעבור לרשות איכרי בית-גן ויבנאל. לאחר ששלושה מבני יבנאל: יהודה אליוביץ', גדליהו גלר ומשה זלמן בן-ששון, נרצחו על ידי כנופיית ערבים בימי המרד הערבי בשנת 1937, כשחזרו בדרכם מבית-גן ליבנאל. הוחלט להקים על שמם את מושב משמר-השלושה.

נמסרה להם אדמת 'זומזומיה' תחתונה בשטח של 17 דונם. תמורת האדמה הזו קיבלו האיכרים רשת צינורות השקיה לשטחי החקלאות.

מבקעת יבנאל התגייסו לצבא הבריטי 32 בנים וכנות במלחמת העולם השנייה. כשחזרו המתגייסים הביתה, החליטו האיכרים להגדיל את המושבה. באותם ימים התארגנו קבוצות של חיילים משוחררים להקמת יישובים חדשים. לבית-גן הגיע ארגון 'החיל', בתיווכו של אברהם הרצפלד, במגמה להקים בבקעה מושב שיתופי. אנשי בית-גן הפרישו לקרן הקיימת עבורם 50 דונם נוספים.

שנתיים לאחר שהתארגנה הקבוצה לעלות להתיישבות - פרצה מלחמת העצמאות. האדמות התפנו, וקבוצת 'החיל' העדיפה לקבל שטח גדול, המתאים לחקלאות, בבקעת ארבל. שם הקימו את מושב ארבל. על השטחים שיועדו לארגון החיל יישבו עולים חדשים, יוצאי המעברה בבקעת יבנאל. הצטרפו אליהם גם כמה מבני האיכרים והקימו את המושב סמדר מצפון לבית-גן.

ראשוני בית-גן



נח ואסתר קור

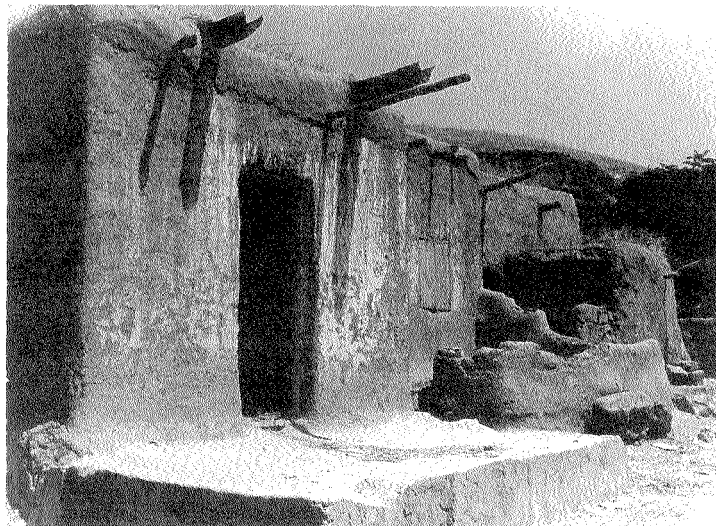


שמואל ובתיה שמושקין

בית ג'אן

בעת קניית אדמות המושבה בית-גן - על החורבה (התל מצפון למושבה) היה כפר ערבי קטן - בית-ג'ן. התושבים גרו בחושות, שנבנו בצד הדרומי והצפוני של התל, שרובו היה ריק מתושבים, עקב התנפלות הרועים הבדואים.

שני שבטים של בדואים שלטו ביד רמה בבקעה כולה. עם בואם של היהודים להתיישבות בבקעה, הם עלו עם העדרים על האדמה הזרועה, קצרו את החיטה הבשלה - גנבו ושדדו מכל הבא ליד. לכן, הייתה שמירה חזקה גם ביום וגם בלילה. כך נהגו הבדואים כלפי הפלחים הערבים גם לפני בואם של היהודים לבקעה. עם קניית אדמות בית-גן שולם לערבים סכום כספי על מנת שיעזבו ויסתדרו במקומות אחרים.



חושות הכפר בית ג'אן

לאחר שעזבו הערבים את החושות, מינתה יק"א את דוד בכור מטבריה כשומר ואישרה למשפחת דוברובין (גרים) להקים עדר בקר גדול, כי בבקעה הזו יש מרעה במשך ימים רבים. אליהם הצטרף גם האיכר ביקוב. החושות שימשו כמקום מחסה לעדר

הפרות. האיכר ביקוב נרצח על-ידי השומר הצירקסי של המושבה, שהיה מסוכסך עימו. לאחר שאגודת 'השומר' חתמה עם ועד המושבה על חוזה שמירה, נאלצו השומרים הצירקסים לעזוב את המושבה.

רכישת הקרקע

המתיישבים הראשונים שהיו מאנשי העלייה השנייה, קיבלו סיוע כספי לזריעה וכסף לחיי היום-יום. רבים מהמתיישבים היו סמוכים אל שולחנו של הברון רוטשילד. הם ניצלו את המצב ולא עבדו. הם העסיקו במשק שלהם פועלים שעבדו תמורת חמישית מהיבול, והעבודה בחקלאות נעשתה ברובה על-ידי שכירים ערבים. התברר לברון ולעוזריו שצריך לשנות את השיטה, וכך ב-1900 הברון רוטשילד הגיע להסכם עם חברת יק"א, מיסודו של הברון הירש, שיישב בעבר יהודים בארגנטינה, והוחלט, שההתיישבות תעבור לחסות יק"א. הברון רוטשילד המשיך בתמיכתו.

ראשוני בית-גן



אהרן וחנה מרמר

אריה ואהבה אברמסון



הנדיב רוטשילד

בכל תקופה, כל דור ושנים, קמים יהודים טובים - תפארת ראשונים. בנו התקופה, בזה הדור שהקריב - קם לנו הברון רוטשילד הנדיב. ברוח נועזת ובהדרת קדושים הטה שכם לעם, לקראת ימים חדשים - גאל אדמות, ייבש ביצות, הפריח השממה. נגד מחלת הקדחת הכריז מלחמה. ידו הייתה נטויה בכל אתר ואתר, בנה עיר, קיבוץ וכפר. הכול יצר בכל רמ"ח אבריו. הקים יסודות המדינה לבאים אחריו. שנים על שנים חיכה לגאולה תמיד רצה במדינה גדולה...

חלפו שנים ויובלות. מדינת ישראל הרחיבה הגבולות. התגשמו חלומות איש - שעור - הקומה גם מהונו נתן לאומה, ברצון כן וברוח נאמנה, רב הצער וגדול הכאב מנשוא - את מבוקשו בשום ארכיון לא תוכל למצוא: בלי רגש ובלי בושה, השתלטו יחידים על זו הירושה!



בשנות בצורת הייתה התחשבות באיכרים ובכני משפחתם. הם היו תלויים ברצון פקידות הברון שהייתה, לרוב, צרפתית ובלתי אוהדת. מלבד כמה פקידים, שהשתדלו לעזור ולתמוך, כמו אוסביצקי, מראשי הפקידים, וחיים מרגליות קלוורנסקי, האחראי על ההתיישבות בגליל התחתון, שעזר ותמך. וכמובן מי שסייע במימון הכספי היה הברון אדמונד דה רוטשילד.

לאחר המלחמה העולמית הראשונה, בשנת 1924, הועבר ניהול המושבות לידי בנו של הברון - גיימס רוטשילד, ויק"א, שמשרדה עברו לפלשתינה (ארץ-ישראל), לחיפה, שינתה את שמה ל'פיק"א'. יק"א הצרפתית המשיכה לטפל בהתיישבות של יהודים בכל רחבי העולם.

עם השנים הכו מתיישבי בית-גן שורש באדמתם, הסתגלו למצב והצליחו לקיים את המשפחות, אם כי בדוחק. בתחילת שנות הארבעים החליטה פיק"א לעסוק במדידת השטחים החקלאיים ולחלק את האדמות במידה שווה בין האיכרים. תוך זמן קצר כל איכר הכיר היכן נמצאת אדמתו. נחתמו חוזים וביתנה אפשרות לאיכרים לרכוש את האדמה בתנאים נוחים ובתשלומים שנתיים בריבית נמוכה - בשטרות עד שנת 2000, וכך להיות בעלי הקרקע.

אחרי מלחמת העולם השנייה ירד ערך הכסף, והחוב לא היה צמוד. התברר, שבמאמץ סביר ניתן היה לארגן את הכסף ולשלם לפיק"א את כל החוב, והאדמה תירשם בספרי האחוזה (בטאבו) על שם האיכרים. נערך הסכם עם פיק"א - הכסף שולם, וכל אחד קיבל למעלה מחמישים שטרות, שעליהם נכתב: 'נפרע', והאיכר הפך לבעל האדמה. במקום השטרות שנפדו קיבלו 'קושאן' (תעודת בעלות).

המתיישבים הראשונים

בניית הבתים, בני קומה אחת, החלה בשנת 1905. הבנאים היו ערבים מצפת, שהסתייעו במתיישבים החדשים, שגרו בשני צריפים על-יד בית-הספר ביבנאל. חלקם עבדו אצל האיכרים ביבנאל. בשנים 1907 - 1908 נכנסו משפחות האיכרים הראשונות לבתים.

המתיישבים הובאו מהשמסין - יישוב קטן מדרום ליבנאל, שהיה מיועד לגרים. החיים בשמסין היו קשים, ותושביו עזבו ליישובים בסביבה - ברובם ליבנאל. שתי משפחות, שהיוו, למעשה, משפחה אחת גדולה - משפחת יעקב יגורוב, שלהם - מספר ילדים בגיל שיכלו לשאת בעול העבודה. אחד מבניה, איסי (יצחק) יגורוב, קיבל משק ברחוב התחתון. משפחת יגורוב הקימה משק לתפארת (שני בנים עזבו לחיפה). הם היחידים במושבה שחצרו רוצפה באבנים. אבי המשפחה, יעקב יגורוב, היה חרש אמן. הוא בנה, בעזרת בנו משה, מסגרייה בחר. יעקב אהב מאוד ילדים. לילדי המושבה הוא בנה עגלות קטנות, סירות לשיט באגם וחרמשים בעלי ידיות מיוחדות. כל כלי שהיה זקוק לתיקון הגיע אליו ותוקן מיד.

ראשוני בית-גן



ברוך וציפורה גרינברג



נחום ואלה סנדלר



ראשוני בית-גן



משה ונחמה הוכמן

הכבישים במושבה כוסו בחצץ, והרחוב היורד מזרחה היה מרוצץ באבנים. בימי הגשמים היה הרחוב מכוסה בוץ טובעני. במחצית שנות ה-20 של המאה שעברה נסללו הכבישים והדרכים נעשו עבירות.

משפחת אכרים יגורוב

עבודה עברית

עבודת השדה הייתה קשה ממש. לכן, החליטו האיכרים להיעזר בפועלים שכירים יהודים, כך שבכל בית היה פועל עברי שעבד יד ביד עם האיכר. הפועל היה כמו בן בית ונקשר למשפחה. הוא אף סייע בגידול הילדים והרגיש עצמו כאחד מבני המשפחה - על אף כל הקשיים. הקשר עם הפועל נמשך שנים רבות גם לאחר שעזב את המקום. אצל משפחת שרפמן עבד פועל שהפליא בשירתו היפה, שיצרה שמחה בבית (נחיים ייני, שעבר לקיבוץ אפיקים - אביו של הזמר ליאור ייני).

הכפרים הערביים בסביבה

הכפר סגוריה, ליד מעיין שרונה, היה יישוב ערבי גדול, שתושביו עבדו אצל איכרי הסביבה ושלחו ידם גם בגניבות. ולא פעם התנכלו לעובדים בדרך היורדת משרונה לבקעה. במלחמת העצמאות הכפר נעזב כמו רוב הכפרים באזור. לכפרים הערבים מעדר, ח'ד'תה, עולם, סירין, כפר-סבת, אום אל ע'לק הבטיח האמיר עבדאללה, שלאחר הכיבוש על-ידי הערבים הם יחזרו ויקבלו כפיצוי את רכוש היהודים במושבות ואת בנותיהן. לאחר שהם עזבו נמצא בבתייהם רכוש רב שנגנב מאיכרי הסביבה. השומרים שנשארו כדי לשמור על רכוש הכפר גורשו. הם מחכים בעבר הירדן עד היום...

הדרכים בין המושבות

לאחר שנרכשו אדמות הגליל התחתון והוקמו המושבות: סג'רה (אילנייה), ימה (יבנאל), מסחה (כפר-תבור), מלחמיה (מנחמיה), בית-ג'ן (בית-גן), כנרת ומצפה, הקשר בין היישובים האלה היה ברכיבה או ברגל - 'דרכי עיזים', כפי שנקראו דרכי ההליכה בימים ההם. חברת יק"א הכשירה מיד דרכי קישור בין

כל המושבות, כך שעגלות יכלו לעבור בהן. הקשר בין כל המושבות בגליל נמשך שנים רק בעגלות. היות והיו אלה דרכי עפר - המעבר בהן היה בתקופת היובש בלבד. בעונת הגשמים הקשר היה ברכיבה בלבד. בגמר הגשמים היו יוצאים האיכרים, כל אחד בתחום מושבתו, ותיקנו את הדרכים.

הדרך מכפר-תבור לבית-גן וליבנאל עברה במסלול שעובר בו היום הכביש - מדרום לכפר-כמא (כפר צ'רקסי שראשוניו הגיעו ב-1875). בהמשך עברה הדרך ברמת שרונה (שרונה, בראשיתה, לפני היותה מושב - הייתה חווה חקלאית מוקפת חומה. היא נקראה 'חוות שרונה' (רמה) שגרו בה יהודים מאמריקה. ילדי שרונה למדו בבית-הספר ביבנאל והיו מגיעים רכובים על חמורים - אטרקציה, שהוסיפה להווי המיוחד של בית-הספר). הדרך עברה לאורך ואדי שרונה - מצד ימין היה הכפר הבדואי סגוריה. הדרך היורדת לאורך ואדי שרונה תלויה מאוד ולא פעם היו חייבים לקשור גלגל אחד בעגלה כדי להאט את מהירות הנסיעה. הדרך הגיעה עד סיבוב חד בסוף הירידה (היום מול סמדר עילית) שסלעים זקופים מצויים משני צידי הדרך, ולא ניתן לבצע סיבוב יותר רחב. זה המקום שעגלות רבות התהפכו בו! הדרך המשיכה לאורך הוואדי. בוואדי הכשירו מעבר נוח יותר (במקום שהכביש נכנס כיום למושבה).

לקראת מלחמת העולם השנייה סללו הבריטים את כביש כפר-תבור - יבנאל. סלילתו סיפקה עבודה רבה לאיכרי המושבות בסביבה - בהכנת התשתית ובהובלת אבנים לסלילה. מסיבות הנדסיות - מסלול הכביש העובר היום שונה במקצת.

דארב אל חווארנה

דארב אל חווארנה (דרך החורנים), הדרך שחיברה את רמת הגולן, החורן והרי הגלעד לים התיכון. זוהי דרך הרוחב היחידה העוברת מהגולן דרך עמק-הירדן, חוצה את הירדן ליד קיבוץ בית-זרע של ימינו, ליד הכפר הערבי הגדול בפתח ואדי פיג'ס (נחל יבנאל) - עובדיה (היום כפר הרוס), ממשיכה במעלה הנחל, עוברת ליד תל-נועם לכיוון צפון-מערב - עוברת בצד הצפוני-מערבי של בקעת-יבנאל, עולה בנחל אדמי ודרך סגוריה ממשיכה לכיוון בקעת רימון, חוצה את עמק בית-נטופה ודרך נחל אבליים ממשיכה לנמל עכו, שהיה נמל חשוב. בדרך הזו עברו עדרים רבים, תבואות, בעיקר חיטה מזן קשה לתעשיית המקרונים באיטליה. הדרך הזו הייתה פעילה עד שנות הארבעים (של המאה ה-20).



בחגיגת שמחת-תורה בני-הנוער היו מצליחים לתפוס כמה כבשים. הם רצו בעקבות השיירות המובילות סחורה ועדרי צאן. מובילי השיירות התארגנו בקבוצות ושדדו מכל הבא ליד. גם העדר ששדדו, בזמנו, ביבנאל הועבר דרך ואדי פיג'אס לגולן. כל מקרי השוד הגדולים עברו דרך ואדי פיג'אס. היו גם כמה קבוצות של שודדים שהיו מתחרות ביניהן על גודל הגזל. הדרך הזו הייתה פעילה מאות בשנים, והיא שימשה גם את איכרי המושבות שביקשו להגיע בעגלה לטבריה. היא ירדה מגדולתה עם הפעלת רכבת העמק ב-1905 שהובילה את תבואות החורן לחיפה.



אורחת גמלים חוצה את יבנאל

מטעמי ביטחון - נהגו האיכרים לנסוע בקבוצות, עד שקם מושיע... בטבריה היה רוכב אמיץ - איש-חיל, שהפיל חיתתו על כל הסביבה - מנחם פיזם. הוא התפרסם בליווי הפקידים של הברון. באחת הפעמים, כשליווה את פקיד הברון הראשי אוסוביצקי, מטבריה לגירות, הם נקלעו לגשם זלעפות באזור תל-חי (תלחה) שמנע מהם כל אפשרות להמשיך בדרכם. פיזם הציע לפקיד להיכנס למערה שהייתה ליד תל-חי ולהסתתר בה. במערה היו באותה עת הפועלים שעבדו באדמה של איכרי מטולה. המסתתרים מפני הגשם מצאו את הפועלים ישנים עם השוורים.

כשהמכובדים נכנסו למערה, קיבלו אותם בקפה וארוחה. פיזם ואוסוביצקי ישנו יחד איתם, ובבוקר, לפני שהוא נפרד - הבטיח להם הפקיד, שבשנה הבאה תיבנה להם חצר ומקום מגורים. וכך היה - לאחר שנה הוקמה חצר תל חי. הסיפור הזה מצוין על עמוד בכניסה לחצר תל-חי.

חבורות שוודדים התנכלו לאיכרים שעבדו בשדה, ופיזם, גיבור-החיל, הקים קבוצת 'שוודדים' עברית בפיקודו שהצליחה להתגבר על חבורות השוודדים, ודאג למנוע מהם מלפגוע באיכרים.

הדרך הראשונה מטבריה לימה עלתה לכיוון הכפר הערבי קדיש (כיום ליד בית-חולים פורייה. מזהה עם קדש - הכפר שבו נולד וחי ברק בן אבינועם), ומשם, בדרך אלכסונית הגיעו ליבנאל. בדרך הזו, כשהם רכובים על סוסים, הגיעו ראשוני המתיישבים ביבנאל. בדרך הזו רכבו במשך שנים רבות. מאוחר יותר החליטה פיק"א לבנות דרך לעגלות, שתחבר את בית-גן ויבנאל לפורייה (בכביש העולה כיום) ליצירת קשר עם המתיישבים האמריקאים שהייתה להם שם חווה. מפורייה (סיבוב אלומות בימינו) פנתה הדרך מזרחה, בכביש העובר גם היום בוואדי היורד למושבה כינרת ולקבוצת כינרת (לאבא היו שם חברים עוד מתקופת המהפכה הראשונה ברוסיה שהייתה בשנים 1904 - 1905. הכבישים לא היו סלולים. כשנסענו לבקר אותם - היינו נחים שם, אוכלים תמרים ושותים מים זכים מהמעין המצוי במקום.

לאחר שיחות וויכוחים היינו עוברים במושבה כינרת, מצידה הצפוני וממשיכים לאורך הכינרת עד טבריה. בטבריה היינו נכנסים לחאן (עד היום יש שם עצי איקליפטוס גדולים). מכנרת המושבה הייתה דרך לסמח (צמח), כפר ערבי גדול, שהיה מרכז המסחר לכל האזור. אל הכפר הזה היה קשר ימי של ספינת קיטור, שיצאה מטבריה לסמח והובילה נוסעים וסחורות. המנוע היה מחריש אוזניים. הספינה הזו שירתה את האזור בנאמנות. כלילה, כשהיא הייתה מוארת, חשבנו שאוניית פאר שטה בכינרת. הספינה הזו הובאה על-ידי קבוצת מתיישבים גרמנים, שהקימו את חוות מגדל ורצו להקים שם יישוב גדול. החווה נמכרה לערבי עשיר מטבריה, שהפעיל אותה. המנהל היה חיים שפר, שהצטרף, מאוחר יותר, ל'אגד', כחבר ועבד בקו טבריה - צמח. מאוחר יותר שונה מסלול הנסיעה לכביש של ימינו. בתחילה הוא נסלל בשני פסים של אספלט, שהותאמו לרוחב המכונית שנסעה בכביש. כל שתיארתי על הכבישים זכור לי מילדותי.

באמצע שנות העשרים התחילו לסלול את הכבישים, בתחילה בתוך בית-גן ויבנאל, ולאחר מכן את הכבישים המחברים בין המושבות לטבריה. סלילת הכבישים נרשמה בהיסטוריה של החלוצים, שעבודתם, ברובה, הייתה סלילת הכבישים: ניפוץ החצץ, הסלילה ועד גמר הכביש. הם גרו באוהלים (ליד אלומות של ימינו), ונוצר אצלם הווי של חיים משותפים. לאחר מכן עלו להתיישבות והקימו קיבוצים, כמו תל-יוסף, עין-חרוד ועוד רבים נוספים.

תחבורה

עם הקמת המושבות הראשונות בגליל התחתון על-ידי יק"א, התנהל הקשר ביניהן באמצעות רכיבה על סוסים וחמורים. דרכים סלולות עדיין לא היו. כדי להעביר משפחות מיישוב ליישוב, שכרו בעל מקצוע שברשותו היו כמה חמורים. עליהם הרכיבו חורגי (שני ארגזים שהיו משני צדי החמור), שבהם ניתן היה להכניס ציוד רב. על החמורים היו אוכפים מאורכים, שעליהם רכבו בני המשפחה. הילדים הקטנים היו יושבים בתוך ארגזי עץ מרופדים משני צידי החמור - שניים מכל צד. הארגזים שימשו גם להובלת פחי נפט. הארגזים היו גם חלק מרהיטי הבית. את שאר הציוד העמיסו על החמורים. אבי המשפחה היה רכוב על סוס או פרדה לצד השיירה. את כל הכבודה הוביל החמור, שרכב בראש השיירה והכיר את כל הדרכים והשבילים.

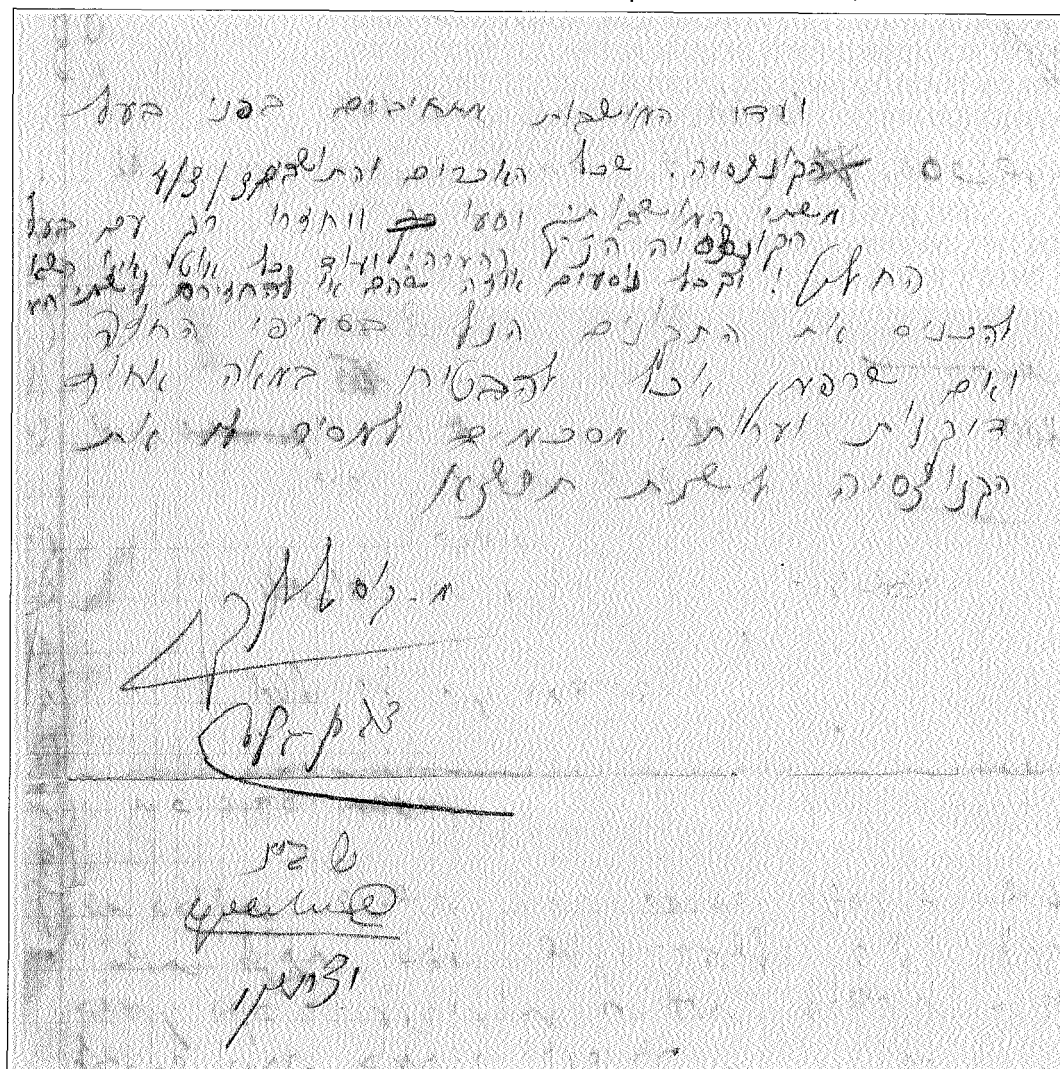
לאחר כמה שנים, בכספי הברון רוטשילד הכשירו דרכי עפר שחיברו את המושבות היהודיות, והקשר בין המושבות היה בעגלות רתומות לפרדות. הדרכים האלה לא היו יעילות בימי הגשמים כי הן היו מוצפות במים ובוץ טובעני. לאחר עונת הגשמים נהגו האיכרים לתקן את הדרכים. הייתה גם אפשרות נוספת להגיע מהגליל ליפו ולמושבות יהודה - בנסיעה לבירות ומשם באונייה ליפו. הייתה זו דרך ארוכה ויקרה והאיכרים מיעטו להשתמש בה.

ידוע, שבראשית המאה העשרים היו כמה שנים גשומות מאוד. דרכים רבות עברו בתוך ואדיות ולא אפשרו לעגלות לעבור. בימים של גשם - לחציית אפיק נחל הורד כל הציוד מהעגלה. הנוסעים נאלצו להעביר את כל הציוד על גבם לצדו השני של הנחל. העגלה פורקה, העבירו את חלקיה לצד השני והיא חוברה מחדש מעברו השני של הנחל. תהליך קשה ומתיש, שחזר על עצמו בכל ערוץ קשה למעבר עם עגלה.

מהדליז'נס עד רכבת העמק

בין הערים הגדולות, כלי התחבורה העיקרי היה הדליז'נס - שירות התחבורה הציבורית. דרכים חדשות נסללו על-ידי החלוצים מהעלייה השנייה והשלישית.

הסכם להפעלת תחבורה ציבורית ביבנאל ובית גן (1931) רכבת העמק יצאה מחיפה דרך עמק-יזרעאל ועפולה והמשיכה לנהריים, שם היה בית-מכס. התחנה הראשית הייתה בצמח.



הרכבת נסעה במהירות איטית (24 קמ"ש), כך שאפשר היה לעלות עליה קרוב לתחנה תוך ריצה קלה. תשלום קטן לקונדוקטור (בקשיש), והוא היה מאפשר להגיע לכל מחוז שחפצת. הרכבת הגיעה למפרק ומשם לדמשק. היא שירתה, בעיקר, את עולי הרגל המוסלמים, שנסעו למכה ומדינה (חאגי). היו קרונות מיוחדים שהובילו בעלי חיים, ואף מחלקה ראשונה לעשירים. בני הנוער במושבה היו נוסעים ברכבת לטייל בארץ.

במחצית שנות העשרים החלו להגיע האוטומובילים. הרכב הראשון שהגיע ליבנאל ולבית-גן היה מסוג 'לורי'. היו לו גלגלים שעליהם הורכבו צמיגים ללא אוויר, אלא מלאים בקאוציוק. אנו, הילדים, שמחנו למראה הרכב החדש. (ראה החוזה של יצחק שרפמן).

בשנת 1931, כשהמצב הכלכלי היה בכי רע, והחקלאות לא נתנה הכנסה טובה, אבא חיפש פרנסה נוספת. אבא ומשה הוכמן רכשו רכב, שחציו אוטובוס וחציו משאית, כדי להסיע נוסעים וחבילות לטבריה וחזרה. הם חתמו על הסכם עם ועדי המושבות בית-גן ויבנאל וזכו להפעיל את השירות (הקונסנסיה) להובלת נוסעים ותוצרת חלב לטבריה.

באוטובוס, מלפנים, ישבו הנוסעים על ספסלים, משני צדי הרכב. החלק האחורי היה נפרד למטען ולתוצרת חלב. יוסף שפירא מטבריה, שגר אצל משפחת שרפמן, היה נהג האוטובוס. מסלול הנסיעה התחיל מבית-גן, המשיך ליבנאל



והגיע לטבריה. שם אסף נוסעים לחמת גדר ובחזרה. בצהריים היה חוזר האוטובוס לבית-גן. אחרי-הצהרים יצאה נסיעה נוספת לטבריה ובחזרה. כך עבדו במשך שלוש שנים. בשנה האחרונה עבד על הקו הנהג דוד קוראקין.

המחברת, הכתובה ביידיש, ובה פירוט חובות האיכרים שנסעו 'על החשבון', שמורה אצלי עד היום. עם כניסתם של מתחרים נוספים בקו הנסיעה הזה, החליטו אבא ומשה הוכמן לוותר מרצון על היתענוג הזה...

ואדי שרונה

סביב המושבה בית-גן יש מעיינות רבים, שמימיהם זורמים לבקעת יבנאל. במשך הדורות היו המעיינות האלה מקור משיכה להתיישבות. מימיו של מעיין שרונה זורמים בנחל שרונה. יש לו תפוקת מים גדולה, יחסית. מימיו טעימים וזכים. תעלה מרוצפת מימי הרומאים מובילה את המים, הנשפכים לוואדי. הכפר הערבי סבוריה (שרונה), הוקם על חורבות יישוב ביזנטי. מול הכפר, מעברו השני של הכביש, שכן יישוב יהודי מימי המשנה. שרידי בית-כנסת מפואר נמצאו שם בסקר ארכיאולוגי שנעשה במקום. חלק מעמודי הבזלת, שבהם עיטורים מבית-הכנסת, נמצאים בחצרות הבתים בבית-גן. השוקת של משה יגורוב הייתה בימי קדם סרקופג שנמצא ליד בית-הכנסת.

מעיין שופע נוסף מצוי במורד ההר. זהו - עין ח'ורי (כומר). רמז להתיישבות נוצרית במקום. המעיין מספק מים לבית העלמין ומחובר למערכת המים של אגודת 'עלי-באר'. בחורבת בית-גן נמצאו שרידי כנסייה מן התקופה הביזנטית.

המעיין, שסיפק מי שתייה מראשיתה של המושבה, מצוי למרגלות בית העלמין. קרוב לאפיק נחל שרונה, מעל החפורה של משפחת בכור. בעזרת יק"א ניקו את המעיין ובכנתה אמת מים מבטון. האיכרים היו מגיעים בעגלות עמוסות בחביות, שמילאו בהן מים בדליים. החביות כוסו בשקים והעמידו אותן בחצר לשתייה ולרחצה של בני הבית ולהשקיית בעלי החיים. לאחר זמן קצר נבנה מיכל גדול עשוי מפח, שחובר אליו צינור כניסה בקוטר צול אחד. כאשר המיכל עלה על גדותיו - המים היו נשפכים דרך צינור עליון, ואנו, הילדים, היינו מתרחצים מתחתיו.

מהמיכל יצא צינור של חצי צול שעבר מאחורי החומה עם חיבור של ברז אחד לכל בית. המים זרמו בגרוויטציה. הצינור התפצל ועבר לאורך הרחוב. כל יום, בשעות הצהריים, היו סוגרים את ברז המים לרחוב העליון ומעבירים לרחוב התחתון. לעיתים התגלעו ויכוחים בגלל חלוקת המים.

ואדי שרונה ניקז את כל מי הגשמים מההרים מעל המושבה ויחד עם מי המעיינות עבר בו זרם גועש שנשמע בכל המושבה. מתחת למעיין היה בוסתן בגודל שני דונם, ומרכז שעשועים שהיה שייך לדרוויש ערבי שישב בסוכה. בימי ילדותנו היינו מיוחדים עימו. הוא קיבל בשכירות את החלקה מוועד המושבה וגידל בבוסתן את כל פירות העונה: תאנים, רימונים, זיתים וסברס. הוא גם גידל ירקות: מלפוף (מלפפון ערבי), פיגיל (צנון), צנון ערבי (צורתו כמו גזר), עגבניות, מלונים ואבטיחים.

היינו מביאים לו ביצים וחוגגים איתנו בארוחות עם פיתות טריות שהכין. בעודפי מי המעיין שהאיכרים היו שואבים היה הדרוויש משקה את הבוסתן.

הילדים היו משחקים בקיץ בוואדי שרונה. בקיץ הייתה בוואדי זרימה קבועה של מים, בגין המעיינות שהיו לאורכו. ואדי שרונה זרם מצפון למושבה והתחבר עם ואדי מידן שעובר ליד מושב הזרעים, ומנקז לתוכו גם את המים מרמת פוריה ונשפך לוואדי פיגיס (נחל יבנאל). ואדי פיגיס זורם ונשפך לירדן, ליד הכפר עובדיה, שניטש במלחמת העצמאות, מול קיבוץ בית זרע.

בחורף, עם התחזקות הזרימה, היו מגיעים דגים מהירדן לוואדי פיגיס ומשם לוואדי שרונה. לקראת הקיץ היו נשאים, עדיין, הדגים בשלוליות שליד חורבת בית ג'אן. לנו היה זה מקור לשעשועים. בנינו סכרים ובבריכות היינו מתפלשים במים ובבוץ. בבריכה שאספה לתוכה את מי המעיין היינו מתרחצים. בקיץ שמרנו על ניקיון הוואדי, מחשש שיהיה מקור לדגירת יתושים.

האיכרים חילקו את הוואדי לקטעים וכל איכר היה אחראי לניקוי קטע אחד. פעם בשבוע היה מגיע מטבריה הסניטר (תברואן) רכוב על חמור לבן עם ציוד לחיטוי המים בריסוס. הסניטר היה משאיר את החמור אצלנו בחצר, כי בהיותו ילד, הוא למד אצל אמי במטולה. אנחנו היינו לוקחים את החמור בגנבה ורוכבים עליו לפי התור. לעתים היינו מביאים אליו אתון, והחמור היה משתולל...

מימי ואדי שרונה שימשו להשקיית החכורות, שגידלו בהן עצי פרי וירקות קיץ. לכל חלקה היה פתח ברחוב העליון לכניסת המים. כל אחד קיבל בתורו את המים שיזרמו לחלקתו. הסידור הזה נמשך שנים רבות. האיכרים ברחוב התחתון התקנאו באלה שברחוב העליון, שקיבלו מים ישירות לחלקותיהם. היו איכרים שדרשו שאיכרי הרחוב העליון ישלמו בעד הפריבילגיה הזאת. מעיין דרומי יותר קיים מאחורי אדמות ה'ביאד'. המעיין מוקף בעצי תאנה ונקרא עין-תינה (תאנה). לידו נמצאת מערה, שבה גרה מישח'ס, אשה ערבייה, שגידלה בקר והתפרסמה במומחיותה בבניית טבונים לכל האזור. מישח'ס, בת בלי גיל, הייתה אשה צדיקה. היא הייתה נעתרת לכל בקשת עזרה. לא פעם, בימי מחסור, נתנה חלב וגבינות לאנשי בית-גן.

חיי האיכרים במושבה

בלינגה

הבתים שקיבלו האיכרים לא היו מרוצפים. חול מעורב בסיד שהרטיבו והידקו מדי יום ביומו כיסה את הרצפה. בבית משפחת שרפמן כוסתה הרצפה ב'בלינגה', כמו אצל עשירי הערבים. מוקדם בבוקר, עם צאת עדר הבקר למרעה, אמא הייתה אוספת מהרפת זבל חם וטרי בכמות ניכרת ומערבבת אותו במוץ, סיד ומים, עד שנוצרה עיסה, שאותה שפכה בשכבה דקה על הרצפה. בעזרת סמרטוט פיזרה את התערובת בכל פינות החדר בשכבה דקה וחלקה. כעבור שעה הייתה חוזרת על הפעולה ומרחת עוד שכבה דקה. לאחר מספר שעות, כשהתקבל צבע כחול-ירוק, זה היה הסימן שהרצפה יבשה. ריח לא היה, והחדר נראה כמו מצופה בשיש. במשך השבוע היו מטאטאים את החדר ופעם בשבוע היו חוזרים על הפעולה. במשך חודשים רבים נראתה הרצפה כתפארת היצירה... ב-1914, עם ביקור הברון במושבה, הוא אישר למתיישבים לרצף את הבתים במרצפות אדומות שהובאו מהעיר מרסי שבצרפת, אך במטבח ובמרפסת הקדמית - הרצפה נותרה עשויה מבלינגה.

הכשרות חקלאיות

בתחילת שנות העשרים ניסתה יק"א להכניס גידולים נוספים כדי להגדיל את הפרנסה. וכך החלו האיכרים בגידול הטבק ובנטיעת כרם שקדים בחלקת הטיארה - גידולים הזקוקים לסיוע בידיים עובדות. לכן, הגיעו למושבה קבוצות חברים שהתארגנו להתיישבות וחיו בתנאי קומונה. הם רצו ללמוד את העבודה החקלאית וגם להתפרנס. ביניהם היו קבוצת השרון וקבוצות שהקימו את קיבוץ אפיקים וגניגר. יותר מאוחר הגיעו שתי קבוצות של 'השומר הצעיר' ג' מחצור, שחיו כמה שנים בחצר של משפחת מקלר (עזבה לירקונה). וכשעזבו אנשי קיבוץ חצור - נכנסו לחצר של מקלר וגם לבתים אחרים חברי ארגון 'החיל' (הם אלה שרצו להקים במושבה בית-גן מושב שיתופי והקימו את מושב ארבל).

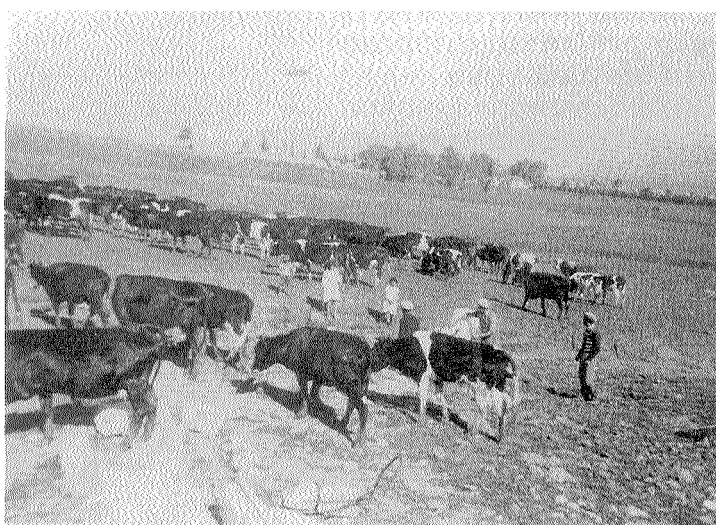
במושבה היה תמיד שמח. שרו ורקדו עד אור הבוקר. כולם באו על מנת ללמוד חקלאות ולהתפרנס, ולאחר מכן הקימו יישובים לתפארת בכל הארץ. לשתי משפחות במושבה היו חרתיים בחצר (אריסים ערבים שגרו בחצרו של האיכר, ושכרם היה חלק מן היבול).

העדר

לכל איכר היו מספר פרות ערביות מבפירות ועגלים אחרי גמילה. כל יום, מוקדם בוקר, אחרי החליבה, היו מוציאים את הפרות למרעה למשך כל היום. הרועה היה ערבי, שנעשה איתו הסכם מראש, הכולל את כל התנאים לשמירת העדר. העדר מנה כ-250 ראשי בקר.

בקיץ המרעה היה דל והעבודה קשה. הפרות היו כל הזמן בתנועה. בעונת הקיץ ניצלו את הפינות

הירוקות שבסביבה, ובצהריים העדר היה מגיע למנוחה ליד אחד המעיינות בסביבה. לאחר רדת הגשם הראשון, כשהעשב צמח והכול מסביב ירוק ובשפע - הפרות הלכו והשמינו. בשעות הערב חזר העדר - וכל פרה הלכה לרפת שלה. הוסיפו להן מזון יבש - חציר או תבן עם שעורה ולאחר מכן חלבו אותן. החליבה הייתה פרשה בפני עצמה. כשהפרה הייתה ממליטה לקחו ממנה מיד את העגל, כי בזמנו, כך חשבו, שאם הפרה תראה את הוולד היא תעצור את החלב. היו קושרים את העגל לרגליים הקדמיות של הפרה, והיא הייתה מלקקת אותו ובאותה העת חלבו אותה. כמובן שהשאירו בעטין כמות מספיקה גם עבור העגל לאחר שהתירו מרגלי אמו והוא ינק להנאתו. החבל הזה היה חזק - והיו הורים שהיו 'מחנכים' את ילדיהם עם החבל הזה!



הפרות של המושבה

חודשים מספר בחורף היה מרעה רב. לכן, עדר הפרות חולק לשתיים. הפרות החולבות חזרו מדי ערב הביתה. שאר העדר - המבכירות והעגלים, היו נשארים בהרים ולא חזרו, אלא רק לאחר כמה חודשים. קראו לזה 'שורה'. עד היום נשמעים קולות הרועים, המדברים ביניהם לאורך קילומטרים על היזשרה. בשבת, בעונת המרעה הרב, היו מוציאים גם את הפרדות והסוסים. בעת חזרתם הביתה בדהירה - המראה היה מרהיב. עם הרועים הערבים היו הסכמים מסודרים וחתימים (המסמכים נמצאים בארכיון המושבות). בימי המאורעות היו חודשים של מתח עם השכנים, והרועים לא הגיעו. בימים האלה התחלקה היציאה למרעה בין האיכרים. כל אחד היה יוצא בתורו לרעות את העדר. זו הייתה עבודה קשה. אמי, שרה שרפמן, שהייתה בת מטולה, ובקיץ, כאשר המרעה היה דל מאוד, סבא שלי - מאיר לישנסקי, היה שולח רועה לקחת את הפרות של המשפחה למטולה, כי שם קריר ויש תמיד מרעה.

בגמר החליבה נהגו להשאיר חלב לצורכי הבית. מהחלב של השבת עשתה אמא שמנת, גבינת לוב (צפתית), לֶבְנָה וגבינה לבנה. בכלל, חלק גדול מן האוכל היה מאכלי חלב, כמו: אטריות בחלב ואורז בחלב. את החלב שנותר, 6 - 8 ליטר, תלוי בעונת השנה, היינו מובילים למחלבה, בבית משפחת לייבוויץ'. החלבן

היה מודד את הכמות, רושם, ואנחנו היינו יוצאים, יושבים על הדליים ומספרים סיפורים. לייבוביץ, איש נחמד ומיוחד, עסק בעבודה הזו במשך שנים רבות. המחלבה המרכזית הייתה ביבנאל. הוא היה מתחיל בבוקר בהובלת החלב ליבנאל ומסיים מאוחר בלילה, כשהצעקות 'ידיו!' נשמעו כל הדרך. עד היום אני שומע את קריאות 'ידיו!' באוזניי.

ראשוני בית-גן



יצחק וגריטה ליבוביץ

מעשר לקאימקאם התורכי

היו איכרים שנשארו לישון בלילה בגורן, בעיקר בתקופת הדיש, כי הממשל התורכי, שקיבל מעשר מהתבואה ('עושר'), היה מסמן בחותמת מעץ ('ראשם'), שבעזרתו היה מטביע חותמת מיוחדת על ערימת הגרעינים - ואם למחרת היה מתברר שהחותמת נעלמה, הגובים מטעם הממשלה היו מחרימים את כל הערימה.

לכן, האיכרים היו ישנים בגורן ושומרים על הערימות. כך נהגו עד גמר המדידה. מדידת התבואה הייתה נעשית לפי השיטה התורכית. המידה הגדולה - כייל, שהכיל 12 סאה, ומשקלו כ-60 ק"ג. בכמות כזו מילאו שק שעליו מסומן פס כחול. הסאה - היא מידה הנזכרת בתנ"ך. צורתה - כלי עגול עשוי מעץ בגובה חצי פח. השתדלו לדחוס כמה שיותר גרעיני תבואה לתוך הסאה, וכל המרבה הרי זה משובח.

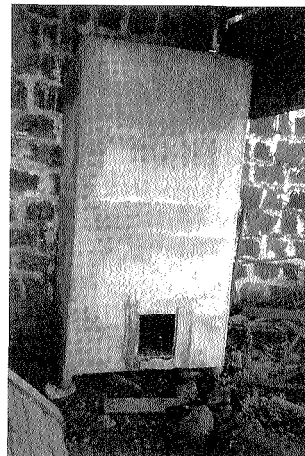
המודד היה דוחף אצבעות ומהדק - מוסיף למעלה ומהדק - זו הייתה אמנות מיוחדת. היו מודדים מוכשרים, כי ההבדל בין סאה אחת לרעותה יכול להיות עד קילו אחד. המדידה והספירה היו מלוות בשירה - ואם לא השגחת - המודד היה מחסיר מספר בספירה או יותר. לכן, בזמן המדידה היו פוקחים עיניים ואוזניים! האיכר היה סופר ומסמן על נייר בעיפרון את הכמות. לא פעם אחת התקיים ויכוח, ומתחילים את הספירה מחדש - הכול ברוח טובה ובאווירה נעימה.

מן הגורן לאסם ולמתבן

לאחרי שנחנו לשלטונות את המעשר, מילאו את התבואה הנקייה בשקים והובילו הביתה כדי להכניס את החיטה לכברה - מיכל פח בגודל 2.5 מ' עד 1.80 מ', ברוחב 1.50 מ'. בתחתית הכברה יש פתח בגודל של 20 על 30 ס"מ ודלת עץ העולה ויורדת במסגרת שיש בה חריצים לאורך הפתח. הפח חייב להיות סגור כדי למנוע מכל מיני שרצים, בעיקר עכברים וחולדות, להגיע לתבואה. התבואה נמכרת ברובה כדי לשלם לבעלי החוב שמכרו לאיכר בהקפה עד הגורן. היו ששילמו לבעלי החוב, במקום בכסף - בתבואה. היו שנים של בצורת, והחובות נדחו לשנה הבאה... כך שהחיים היו קשים מאוד. האיכר היה משאיר חיטה לצורכי הבית, זרעים לשנה הבאה ושעורה ושיכולת-שועל לפרדות, לבהמות ולעופות. לרוב היה מחסור, כך שנהגו בצמצום - לחם צר ומים לחץ...

לאחר שהסתיימה הובלת התבואה הנקייה (הובילו גם בלילות), החלה הובלת התבן. המתבן היה בחצר, באחד המבנים. היו מסירים בגג כמה רעפים ודרך הפתח שנוצר שפכו את התבן מתוך השקים. מדי פעם הידקו את הערימה במתבן. את המוץ

כברה לאיכסון גרעיני חיטה



אחסנו בחדר לחוד. את ה'קאסאלי' - הקש העבה של החיטה והשעורה והקש של הקטניות: פול, חמוס ועדשים, היו מאחסנים במחסן קרוב לטבון. הוא שימש חומר בעירה מצוין לחימום הטבון - לאפייה ולבישול. העבודה הזו נמשכה כל הקיץ - עד רדת הגשמים. לבסוף, בעזרת מטאטא עשוי מסירה קוצנית היו אוספים מהגורן את מה שנותר - עד הגרגר האחרון. איך אומר האיכר? האיסוף הזה הוא שכרי מכל עמלי - הכול הולך לתשלומים. עד שנות השלושים הייתה העבודה בגורן כמו בימי קדם, עבודה בשוורים. כשהגיעו אנשי העלייה הראשונה המשיכו לעבוד באותן שיטות אבל עם פרדות. עם ההתקדמות, במהלך השנים, נרכשו כלי עבודה חדשים שהקלו על העבודה. בתחילה קצרו בחרמשים ובמגלים, ובעזרת מגוב, שלו שני גלגלים, רתום לפרדה גובבו את השיבולים לשורות מוגבהות לאורך השדה, ולאחר מכן אספו את התבואה לערמה אחת. כשלמדתי במקווה-ישראל, אני זוכר שהמנהל, אליהו קראוזה, היה משחרר אותנו, בני האיכרים מהגליל, שבועיים לפני סוף הלימודים כדי לעזור להורים ואישר לנו לחזור למקווה כשבועיים לאחר תחילת הלימודים.

הכנת בורגול

מן החיטה שנותרה בבית היו מכינים 'בורגול'. גם זה היה חג לילדים. את החיטה שופכים לדוודים גדולים מלאים במים ומרתיחים את החיטה עד שהיא סופגת מים ומתנפחת. פורסים שקים על הרצפה ושופכים עליהם את החיטה מתוך הדוד. החיטה נעשית רכה בטעם מתוק, כי בזמן ההרתחה העמילן שבה הופך לסוכר. ואנחנו, הילדים, אכלנו להנאתנו מלוא החופן. לאחר מספר ימים, כשהחיטה מתייבשת - טוחנים אותה באבני רחיים, שנמצאו בכל בית. והבורגול, שלו טעם נהדר, מוכן לבישול ולאפייה. הוא היה מרכיב חשוב של המאכלים בבית.

טחינת החיטה

בלילות החורף היו פורסים מפה לבנה על השולחן, ולאור מנורת נפט גדולה שופכים על המפה חיטה, וכל בני המשפחה יושבים ומבררים מבין גרגרי החיטה את זרעי הבר שהיו גורמים למרירות בקמח. כך, במשך כמה לילות היינו מבררים כמאה קילו חיטה. עם החלק הגדול של החיטה המבוררת נוסעים לטחנת הקמח בכפר כמא. לכל יישוב נקבע יום לטחינה, ואנחנו הילדים היינו מצטרפים ונוסעים עם אבא והחיטה לטחנה. שם היו מחכים בתור והתקיימה פגישת רעים ליד החנות של תופיק, שהייתה בקרבת מקום. את הנסיעה לטחנה וההמתנה כינו בשם 'יום אל טחונה יום' (יום הטחינה - הוא יום).

המים

המושבה יבנאל נמצאת בדרומה של בקעת יבנאל, והמושבה בית גן נמצאת בצפונה. הבקעה נמצאת באזור שבו יש שפע של מים. מן המעיינות הנמצאים לרגלי ההרים נובעים מים כל ימות השנה. מדרום לתל-נועם, הנמצא בחלקה המזרחי של

הבקעה, היו ביצות שמימיהן שימשו את הרועים הבדואים, שהתגוררו על מורדות ההרים, והשקו את עדרי הצאן הרבים. כשהגיעו המתיישבים היהודים למושבות - פעולתם הראשונה הייתה לייבש את הביצות. הם ניקזו את המים ושתלו עצי אקליפטוס. יש סברה שליד תל-נועם או בשמו העממי - חורשת התל הייתה יבנאל העתיקה עוד בימי התנ"ך. בביצות האלה שרצו יתושי האנופלס, ששימשו פונדקאים לנגיף שממנו התפתחה מחלת המלריה (קדחת הביצות). רבים מבני המושבה חלו במלריה. בכל בית הייתה התרופה המושיעה - החינין. עם השנים ייבשו את הביצות. הבדואים, שחיו בסביבה, גם הם עזבו - ועד היום נותרו מים עליונים בלבד - בעיקר בין עצי האיקליפטוס בחורשה שליד התל.

בשנות השלושים (של המאה ה-20) כשרפו שנות הבצורת - החליטה פיק"א לחפש מים בסביבה. הביאו מומחים מצרפת, קדחו בכמה מקומות שהכזיבו - עד שבשנת 1932, בקידוח עמוק - שבעים מטר - הגיעו למאגר מים תת-קרקעי גדול. הותקנה משאבת מים והתברר שכמות המים שהבאר מפיקה מגיעה ל-300 קוב בשעה - כמות מים גדולה לאין שיעור. מציאת המים גרמה למהפך. תם עידן - והחל עידן חדש. לשאיבת המים היה צורך בחשמל כדי להפעיל את המשאבה. לכן, פיק"א סייעה להעביר קו חשמל מיוחד מן המפעל שהקים פנחס רוטנברג בנהריים. איכרי המושבה עבדו עם עגלותיהם, תמורת תשלום, בהקמת קו החשמל. לאחר שהקידוח, שנמצא בחורשת האיקליפטוס, חובר לחשמל, הוחלט לחבר גם את בית-גן יבנאל - כך שהמושבות האלה קיבלו חשמל לבתים בזכות קידוח הבאר בתל.

לאחר שנמצאו המים, ביקשה פיק"א להעביר את הבעלות על המפעל לאיכרים עצמם - בתמורה - הפריש כל איכר לפיק"א 30 דונם מאדמותיו. איכרי בית-גן נתנו בחזרה לפיק"א את אדמות 'אמלונגים' - הנמצאות מעל מושב הזורעים של ימינו. מפעל המים, הכולל בארות נוספות ורשת צינורות מסועפת בכל שדות הבקעה, מנוהל על-ידי האיכרים ובניהם, החברים באגודת מים, הנקראת 'עלי-באר'. באגודת 'עלי-באר' חברים 110 איכרים. החברים בוחרים מתוכם הנהלה ויושב-ראש.

שינוי גדול חל במושבות הבקעה עם מציאת המים. ביבנאל נטעו פרדס גדול. בבית-גן עברו לגידולי ירקות בהשקיה: מלפפונים, בצל, מלונים, אבטיחים, ואף הרחיבו לזנים שונים נוספים - הכול בכמויות מסחריות. חזרו בשנית לנטיעת כרמי שקדים, לאחר שהצליחו להדביר את המזיק שגרם בעבר לחיסול הענף - הקפנודים.

השקדים, שהפכו לגידול מרכזי בבקעה, מכסים בזמן פריחתם בחודש פברואר את כל בקעת יבנאל במעטה לבן ומרהיב של פרחי השקד.

המים נשאבו לתוך המושבה. נבנו בריכות מבטון ומהן הסתעפו קווי צינורות לאספקת מים לבתי המושבות ולחלקות ההשקיה. בבית-גן הועבר קו מים מאחורי החומה - וצנרת סיפקה מים לחצרות ולבתים. ניטעו עצים נוספים בגינות, זרעו ושתלו ירקות. שמחת בית-השואבה הגיעה למושבות!



מציאת מים
(אורי במרכז בגופייה)

בתחילה השקו בתלמים ובהצפה, אך במשך השנים עברו למטרות ולטפטפות. כשעמדת בימי הקיץ הלוהטים על ההר והסתכלת על הבקעה - היא נראתה ירוקה ומלבלבת. היום מגדלים את כל הפירות. מאוחר יותר חדר לבקעה גידול הפלפל, ש'כיכב' שנים רבות, כי האקלים והאדמה בבקעה התאימו לגידול הזה. הוא היה הגידול העיקרי וכמויות ענקיות של פלפל ייצאו לחו"ל - בתי האריזה פעלו במלוא הקצב והיו כרוכות בעבודות ידיים רבות. הגידולים האלה הביאו לשיפור המצב הכלכלי והצפת המושבות בעובדים זרים...

מלפפונים

לכל איכר רשתו בצינורות חלקת השקיה מסודרת - ובתמורה לרישות חלקת ההשקיה - הפריש כל אחד מהאיכרים 20 דונם מאדמת 'זומזומיה' תחתונה. על האדמות האלה, כאמור, הוקם מושב משמר-השלושה ב-1937. בחלקת ההשקיה, ששטחה 18 דונם, ובחכורה, זרעו תחילה תירס ירוק לבעלי החיים, תלתן וסלק בהמות. לכלכלת המשפחה גידלו מלפפונים. כל איכר זרע

כשבעה דונם. עבודות הזריעה, החריש והקלטור, הקטיף, ההובלה והמיון בוצעו על-ידי בני המשפחה. מאוחר יותר, כשהשיווק התרחב, הגדילו את השטחים, ונאלצו להסתייע בעבודה שכירה. הפועלים השכירים, בעיקר מהכפרים הערביים בסביבה, בלטו בנוכחותם ביבנאל ובבית-גן. העבודה נעשתה בידיים. בתחילה, כל משפחה זרעה חמישה דונם. לשם כך סיקלו את השטח מאבנים, השקו, כדי שינבטו עשבי-כר, חרשו כדי להשמידם, פתחו תלמים (המרחק בין תלם אחד למשנהו היה מטר אחד). התלמים היו בשיפוע מתון כדי לאפשר למים לזרום בתוכם ולהיספג באדמה. כשהתלם היה יבש מבחוץ ורטוב משני צידיו, עברו לזריעת המלפפונים, שהיו בקופסה שהחזיקו ביד אחת, ובשנייה טמנו בעזרת האצבעות 3 - 4 זרעים בכל גומה, ובמרחק 20 ס"מ. חזרו על הפעולה הזו והשקו את התלמים. הקפידו על כמות הזרעים בכל גומה, כי לאחר כמה ימים נבטו הזרעים, וכך ניתן היה לוודא אם הקפידו לזרוע כמות זרעים נכונה בכל גומה. הקפידו על השקיה סדירה, כי בחום חודש אוגוסט צמחי המלפפונים היו זקוקים לרטיבות קבועה ואחידה. לאחר הנביטה הייתה, בדרך כלל, התנפלות ציפורים על הנבטים, כי השטחים מסביב היו יבשים אחרי הקציר. וכשצאו חלקות ירוקות - מצאו הציפורים מזון טרי להשביע את רעבונן.

לכן, מדי בוקר, עם אור ראשון, היה צורך להגיע לחלקה כדי לגרש את הציפורים. עשו זאת בצעקות ובקריאות שונות. יש שהשתמשו ב'תותח' מיוחד שגרם לרעש חזק. לאחר מספר ימים, כשהנבטים גדלו, דיללו את המלפפונים לאורך התלם. בכל גומה השאירו שני נבטים בלבד. במקום שלא הייתה נביטה זרעו מחדש. לאחר שהצמחים גדלו יותר, עדרו מסביבם ודישנו בזבל מתאים. כך נהגו עד שהשטח כולו התכסה בירוק ונראו פרחים צהובים של מלפפונים. הקפידו מאוד לשמור על הצמחים כדי למנוע נגיעות של מזיקים ומחלות. עשו זאת על-ידי איבוק בגופרית (גיפור), שמנע מחלות. בהזדמנות זו, של זריעת מלפפונים - תלם אחד הקדישו לגידול ירקות לבית, כגון: מלונים, אבטיחים, עגבניות וכל ירק שהתאים לצורכי המשפחה.



אורי שרפמן מקלף אגוזי פקאן

בזמן הקטיף חולק השטח לשניים. כל יום, מוקדם בבוקר, קטפו משטח אחר. איחרת יום אחד לקטוף - המלפפון היה מגיע לגודל שאינו מתאים לשיווק (הוא הגיע לגודל של קישוא - 'קוסה'). העבודה הייתה קשה ומפרכת. הגב כפוף וכואב וצריך לחפש בין העלים את המלפפונים. כל המשפחה השתתפה בעבודה. את הילדים היו שמים בארגזים שלתוכם הכניסו את המלפפונים.

זכור לי אחד הסיפורים היפים. כשהיינו עסוקים בקטיף - בננו נוני (נחום) היה בדיוק בן שנה. הוא עוד לא התחיל ללכת. הושכנו אותו בתוך ארגז ונתנו כידו אוכל. פתאום, הרמתי את עיניי וראיתי את נוני, שהיה במרחק כ-20 מטר מאיתנו, הולך לקראתנו עם מלפפון בשתי ידיו וחיוך רחב על פניו הזוהרים. הסיפור הזה נחרת בזיכרונה של בלהה ושלי עד היום.

בגמר הקטיף, ולאחר ארוחת בוקר בשדה, היינו מעמיסים את ארגזי המלפפונים על העגלה וחוזרים הביתה להמשך העבודה. כיסינו את ארגזי המלפפונים בשקים לחים עד שעות הערב. בערב כל איכר הביא את יכול הקטיף של אותו יום למרכז האריזה, שהיה בחצר הבית הדו-קומתי, במעלה המושבת. כל אחד שפך את המלפפונים שלו לערימה, מיין אותם לפי גדלים וסידר בארגזים לקראת המשלוח לשוק. מיינו לשני גדלים: המלפפונים הגדולים מאוד הונחו בערימה בצד, עבור הפרות והעופות. את השאר, הקטנים יותר, היו מעמיסים על משאיות שהגיעו מעמק הירדן. עבודת המיון והאריזה נעשתה באווירה צוהלת ובלוויית סיפורי מעשיות.

עונת העבודה במלפפונים נמשכה כחודש וחצי - ופסקה עם ירידת הגשם הראשון. לימים, עבודת המלפפונים בוצעה כמו תעשייה, והעסיקה עובדים רבים. הקטיף והמיון נעשו בידיים - ובקעת יבנאל נחשבה לאחת הגדולות ביותר בארץ בהספקת ירקות - מלפפונים, פלפל, בצל, עירית, קישואים, עגבניות לתעשייה ועוד.

אט-אט חוסלו הרפתות הקטנות, ונשארו שלוש רפתות גדולות עם חליבה עצמאית ומתקדמת וכמה עדרי צאן. חממות של ירקות וצמחי תבלין מכסות את הבקעה, כרמי זיתים ושקדים, מטעי מגנו, תמרים, ליצי וגידולים חדשים.

הטבון

הטבון נבנה במלאכת מחשבת בחצר האיכר. הטבון עגול בקוטר 90 ס"מ. הוא נבנה אט-אט, החל מן התחתית העגולה כלפי מעלה ומסתיים בקונוס עד לגובה של 60 ס"מ. בראש הקונוס הקטום יש פתח עגול בקוטר 40 ס"מ. עליו מניחים מכסה מפח עבה ואילו מחוברת ידית מברזל. הטבון נבנה במשך כמה ימים מבזיץ מיוחד שהובא מוואדי שרונה, שמערבבים אותו בתפירת של גומא הנחלים. כך נוצר חומר עמיד לחום גבוה שאינו נסדק במשך שנים. הטבון נמצא במבנה סגור, קרוב לבית. במרכז המבנה נחפר בור בעומק 30 ס"מ, שאליו מכניסים את הטבון עם המכסה.

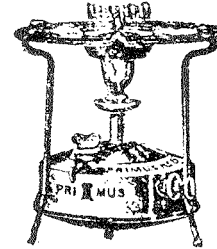
כדי לחמם את הטבון שופכים עליו 'קאסלי' (קש עבה) ואפר מיום האתמול, שנשארו בו גיצים. מבעירים את הקאסל למשך כל הלילה. למחרת בבוקר התנור חם, ואימא מכניסה אליו 6

תבניות עגולות שבהן כיכרות לחם שאפתה. כך נהגה פעמיים בשבוע.

תבניות הלחם היו מסולסלות ובעלות זיזים מיוחדים. הלחם קיבל את צורת התבנית וטעמו - 'טעם גן עדן' - טעם של טבון...

הבישול והאפייה נעשו בטבון. כל ערב חיממו את הטבון ליום הבא - היה זה תפקידם של הילדים. אנחנו, הילדים, היינו מכניסים ביצים לאפר שעל הטבון, שטעמן הערב לא יתואר... העשן שיצא מעל מבנה הטבון, גרם להרחקת היתושים, וכך יכולנו לישון במרפסת, שעל-יד הבית בחוץ, בימי הקיץ החמים, אף כי לא פעם נפלנו מהמרפסת...

לאמא היו בבית כיריים, שאותן הסיקו בפחמים או בשורשי הסדריה (שיזף). עם הזמן החלו להגיע הפתילות והפרימוסים, שהיו משני סוגים - ראש קטן וראש גדול.

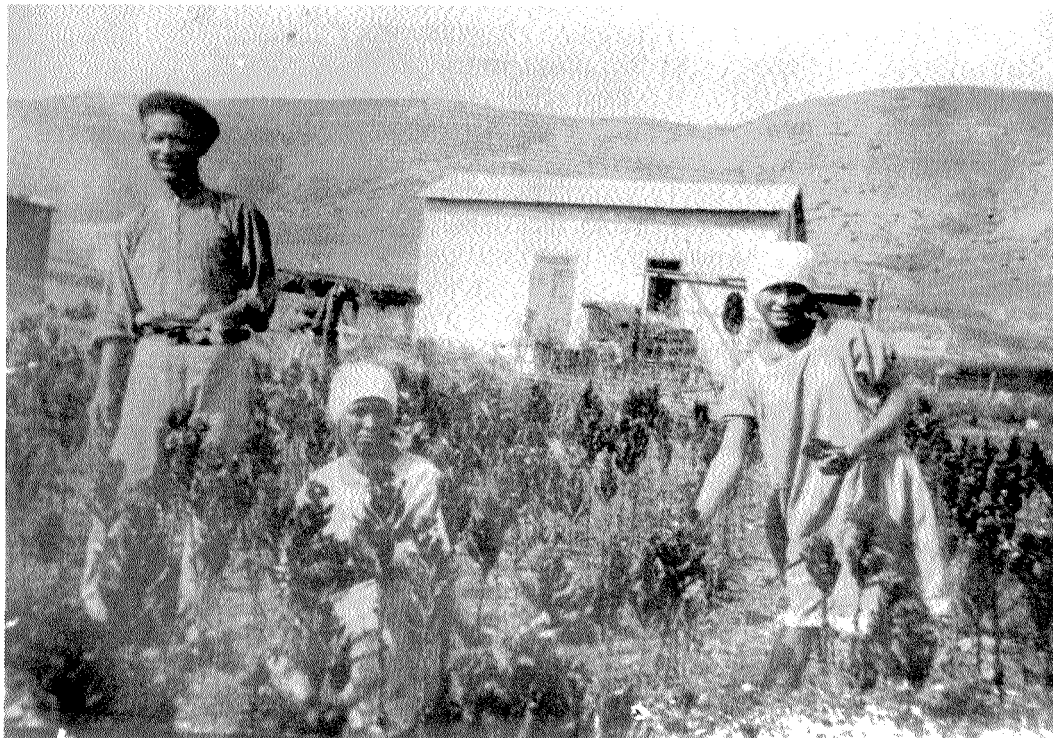


פרימוס

טבק ושקדים

עם חלוף השנים התברר שקשה להתפרנס רק מפלחה חרבה ולהיות תלויים רק ברחמי שמייים, שיתנו גשמים בעתם. בתחילת שנות העשרים, הברון רוטשילד החליט להכניס גידולים חדשים למען רווחתם של האיכרים. הגיעו מומחים שיבדקו ויחפשו גידולים חדשים שישפרו את הפרנסה וירחיבו את השיווק. הוחלט להוסיף גידולים חדשים: טבק ושקדים. הטבק נמצא מתאים לגידול באדמת היזומזומיות. הגיעו אגרונומים מצרפת. כל איכר הכין משתלה לטבק, שאותה כיסו בסירה קוצנית למנוע גישה מציפורים לצמחים הצעירים. הוכנו שטחים, ומלאכת

שיחי הטבק



השתילה נעשתה על ידי שני אנשים. הראשון שתל את הטבק בגומה שהכין והשני עבר והשקה כוס מים גדולה לכל שתיל. בידו האחת החזיק את הכוס ובשנייה מיכל מים. ברוך ליפשיץ, המסגר, ייצר מכשיר מיוחד, ששתל באדמה באופן אוטומטי את שתילי הטבק ובד בבד היה משקה את השתילים בכמות מים מתאימה. הצמחים גדלו די מהר לאחר טיפול מסור. לאחר בדיקת מצב העלים החל הקטיפ. כל יום, מוקדם מאד בבוקר, יצא אבא עם פועל והסירו את עלי הטבק הבשלים והארוכים, סידרו בארגזים והביאו אותם הביתה.

בבית, אמא והילדים הגדולים, וגם אני הקטן איתם, היינו משחילים את עלי הטבק במחטים שטוחות שלהן חור בקצה. משחילים דרך החור חוט מיוחד באורך שלושה מטרים. העבודה החלה מוקדם בבוקר, עוד לפני שהלכנו לבית-הספר. ישבנו בחצי עיגול והיינו משחילים את החוטים בעלי הטבק. כשהחוט התמלא בעלים באורך שני מטר, קשרו אותו עם העלים בסככה מיוחדת. כך עשו חוט אחר חוט, זה ליד זה. החוטים נקשרו כדי לייבש את הטבק. במשך הזמן התמלאה החצר במתקנים לייבוש הטבק. בשעות החום היו מכסים את הטבק בשקים. עלי לציין, שהטיפול בעלי הטבק גרם לגירוד תמידי. גם הרחצה לא עזרה. הייתה זו תקופה קשה לילדים בבית, כי בשבע בבוקר היינו כבר רחוצים ומוכנים להליכה לבית-הספר. כשעלי הטבק התייבשו - ארזו אותם באשכול כמו בנות - את האשכולות שמו בעליית הגג, מתחת לרעפים, לייבוש נוסף. לאחר הייבוש היו מעבירים את הטבק למחסן המרכזי במושב, שנבנה במיוחד לטבק (המחסנים ישנם עד היום מאחורי בניין 'תוצרת ואשראי'). במחסן היו מפרקים את האשכולות ואורזים את העלים לפי הטיב במכש מיוחד ב'באלות' (אריזות גדולות עשויות מיוטה). הבאלות נשלחו לבית-החרושת. עם הכנסת הטבק למושב נדרשו הרבה ידיים עובדות. קיבוצים צעירים שהתגבשו באותה תקופה רצו ללמוד את העבודה החקלאית וגם לחסוך קצת כסף. הם הגיעו למושב, הביאו צריך גדול כמטבח וחדר אוכל והקימו מסביבו אוהלים. מול הבית שלנו הייתה קבוצת השרון, שהקימה את רמת-דוד ולאחר מכן את יפעת.

כל שנה מגיעים חברי הקיבוץ לבית-גן להיזכר בשורשים שלהם. גם הקיבוצים אפיקים, גניגר ופועלים נוספים עברו הכשרה במושבות. העבודה הייתה רבה והחגיגות והשמחות נעשו בגורן או בחדרי האוכל של הארגונים האלה. כך עבדו מספר שנים, עד שהגיעו מומחים מבית-החרושת וקבעו שהטבק מבקעת יבנאל יבש מדי. ולאחר סיום החוזה עם בית-החרושת לא יקבלו טבק נוסף. בינתיים התמלאו מחסני הטבק במושב בבאלות. החלו לחפש קונים אחרים, ואת הטבק היה צריך להשקות מדי פעם עקב החום הכבד בבקעת יבנאל. לכן, הועלה רעיון להקים סכר גבוה במעלה ואדי שרונה, מעל

החכורות של המושבה, ממול לסיבוב המסוכן שבדרך העוברת משרונה ליבנאל. שם היה שטח של כמה דונמים שהתאים להקמת מאגר. הוחלט, שהאיכרים מבית-גן יתגייסו לעבודה בהכנת המאגר והקמת הסכר הגבוה לעצירת המים. את כל החומרים והצינורות להובלת המים והמהנדס תממן יק"א מכספה. וכך, בקיץ אחד, במאמץ של כל האיכרים, הוכן המאגר והסכר וכן הוכנה צנרת שסיפקה מים ליזומזומיות' ולכל מי שזקוק למים עד הגשמים הראשונים. האגם (כמו שקראו לו הילדים), התמלא מים לשמחת כולם. לילדים היה מקום חדש לבלות בו במשחקים.

יגורוב הזקן בנה לילדים כמה סירות, ששימשו למשחקים. לעודפי המים התקינו מערך מיוחד שיקל על המים להמשיך ולזרום בוואדי. המאגר סיפק מים בשפע לכל הגידולים - והמצב הכלכלי השתפר אט-אט...

הסכר נפרץ!

באחד הלילות, בחורף של שנת 1929, החל לרדת גשם זלעפות (שבר ענן), מלווה בברקים ורעמים. אספו מיד את הילדים ושמו אותם בקומה העליונה של הבית הדו-קומתי. עם אור ראשון התברר שאבנים גדולות נסחפו לתוך הסכר, וכמות מים אדירה זרמה. הסכר נפרץ, וזרם עצום של מים שטף וזרם לכיוון המושבה. בדרכם סחפו המים את בעלי החיים של משפחת בכור, הרסו את המבנים ולא השאירו דבר. המים חדרו לבית וסחפו הכול. בתוך הבית נשאר דוד, הבן של מרים גרטי, במיטה שצפה בתוך המים.

שיטפון בנחל שרונה



ראשוני בית-גן

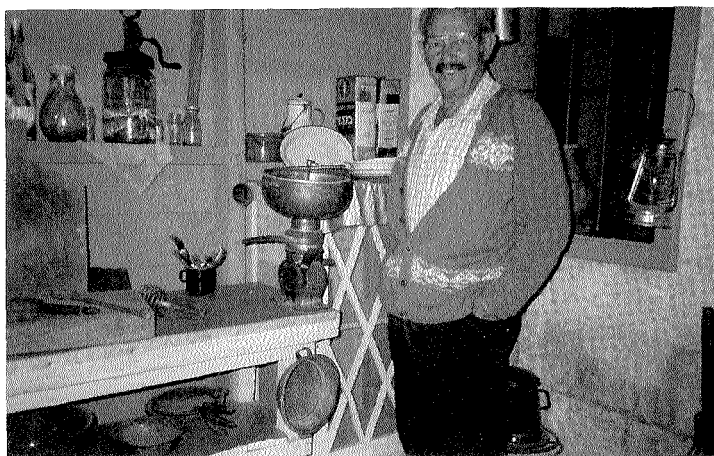


מצליח ושמחה בכור

יעקב מקלר התנדב לעבור עם חבל בתוך המים הזורמים, קשר את המיטה, וכך חילצו את דוד גרטי, שהיה בן חודש, מתוך הבית. משפחת בכור, שהייתה העשירה במושבה, נהרסה כליל (ביטוח עדיין לא היה). הילדים עזבו את הבית - רק נתן נשאר. רוזה, האישה הנפלאה, לא החזיקה מעמד ותוך זמן קצר - נפטרה מצער. המצב הכלכלי של המשפחה היה בכי רע, אך איכרי המושבות לא זנחו אותם. ישראל שרפמן ארגן קבוצה שעזרה למשפחה, עד שילדיו של נתן גדלו, והקימו בחריצות רבה את המשק מחדש. הם ראו ברכה בעמלם, ובבוא היום תרמו למושבה בדרכים שונות. הגשמים שהרסו את הסכר, מילאו גם את הנחלים היורדים מהרי נפתלי, חדרו למחסנים של הטבק וסחפו איתם את הבאלות. לא נשאר כל זכר מעלי הטבק שנשארו בזמן השיטפון מפוזרים בשדות. אחרי השיטפון הגדול וסיום עונת הטבק, נשארו אשכולות של טבק לייבוש אצלנו בבית, מתחת לגג הרעפים. העלייה לגג הייתה דרך הבית בעזרת סולם. אבא, שהיה מעשן כבד, שמח על כך שנשאר טבק בשפע. כל ערב היה עולה לבוידם ומוריד כמה עלים, מסדר אותם וחותר בסכין מיוחדת על אדן החלון שהיה עשוי מעץ עבה, ממלא קופסה מיוחדת, שהיה בה ניר דק (ידפתי) ומלפף סיגריה. כך היה מעשן להנאתו. הטבק לעישון הספיק לתקופה ארוכה. שנים רבות נשאר החרץ על אדן החלון.

שירותים

בימים ההם שירותים לא היו בתוך הבית אלא נמצאו בחצר די רחוק מהבית. השירותים היו בצריף, שהיה בנוי בדרך כלל מכברה ישנה (אחסנו בה את התבואה), מבנה עשוי מפח, שפתחו צד אחד שלו והעמידו אותו מול קיר של אחד המחסנים מעל בור די עמוק. מדי פעם זרקו לתוכו סיד לחיטוי. בנו קרש ישיבה מסודר מעל הבור. היושב שם היה צריך לשיר, כדי שלא יפריעו לו. לילדים לא הייתה כל בעיה, והמבוגרים התרגלו עם הזמן. כשבאו אורחים מהעיר שרצו להשתחרר מהלחץ - הייתה להם בעיה... אורחים אלו לא באו בפעם השנייה...



אורי ליד הספרטור
בבית האיכר בכפר-תבור

מקלחת

למקלחת היה מתקן מיוחד, שהיה בנוי מכד חלב גדול מולחם וסגור. היו בו שני פתחים בקוטר חצי צול. בחלק התחתון היו נכנסים מים קרים ובחלק העליון הייתה מורכבת המקלחת. המתקן עמד על ארבע רגלים מברזל והיה סידור לפרימוס עם ראש גדול לחמם את המים. את המתקן בנה משה ליפשיץ - והוא היה מוצלח. בכמה בתים במושבה היה דוד מיוחד שחומם בעצים או בבלינגה. האיכרים למדו מהשכנים הערבים לנצל את החומרים שהיו בסביבה - אחד החומרים הוא הבלינגה. היו אוספים את הזבל של הפרות לדלי גדול, עושים ממנו עיסה, מכניסים לתוכו קש עבה ומייצרים עיגולים שטוחים בצורת פיתות גדולות ומדביקים אותם על הקירות. כשהם התייבשו השתמשו בהם כחומרי הסקה לכל דבר. בקיץ היו הקירות מכוסים בכופתאות האלה.

מכונת-תפירה

הרכישה הראשונה של האיכרה הייתה מכונת תפירה 'זינגר', שנקנתה בתשלומים למשך תקופה ארוכה. במכונת התפירה הזו אמא תפרה לנו מכנסיים לחגים - עד גיל 6 בלי כיסים, חולצות ובעיקר תפרה טלאים לחורים במכנסיים. היו מכנסיים שהיו בהם טלאי על טלאי. הבגדים עברו מאח לאח. אמא סרגה לאחותי הקטנה את כל השמלות.

האיכרים היו מתלבשים בבגדים של הצבא האמריקאי. זכור לי, כשהייתה אזעקה בלילה והיו יוצאים עם הרובים לבושים בתחתונים וגופיות מחוברים זה לזה - מין סרבלים ורודים של הצבא האמריקאי.

המצב היה קשה ולא שילמו לסוחר עבור מכונת התפירה, כך שכל כמה חודשים היו מגיעים שוטרים במשורייני בעל צריח. במשטרה היה שוטר יהודי אחד (רובם היו ערבים ובריטים). הוא היה מגיע יותר מוקדם ומודיע שהמשטרה בדרך. כל בעלי החוב היו בורחים לחכורות עד יעבור זעם. באחת הפעמים, כשחזרתי מבית-הספר, שמעתי מישהו קורא בשמי. הסתכלתי וראיתי את אבא עומד בצריח המשורייני ואומר לי: "תמסור לאמא שהלילה אני לא אהיה בבית". הפעם הוא נתפס... החיים במושבה התנהלו באותה צורה. היו כאלה שמצבם הכלכלי היה טוב יותר, אך בין הילדים לא היה כל הבדל.

שעת סיפור

זכורים לי ערבים, כשהמבוגרים היו קוראים ספר מעניין, כמו: 'באש ובחרב', 'המבולי' ועוד. הם היו אוספים אותנו, הילדים, בערב לגורן, יושבים ומספרים לנו מתוכן הספרים. היינו יושבים פעורי פה ממעשיהם של גיבורי הספרים.

מתוך מה שאני מספר כאן ניתן לחשוב שאנחנו, הילדים, היינו עסוקים רק במשחקים. אך לא כך - תרמנו רבות בעזרה לפרנסת המשפחה: בטיפול בבעלי החיים, בעזרה בחצר, טיפול בהכנת הטבון ובמרעה עם הפרות לעת ערב. החברות בינינו הייתה הדוקה לאורך כל השנים. אם ילד יצא מביתו עם שתי פרוסות לחם בשמן - כולם היו שותפים איתו באכילה.

סחין

החיים התנהלו 'מגורן לגורן', ומי שהיה 'המשביר המרכזי' לאיכרי המושבה ומכר בהקפה הוא יעקב סחין, שהייתה לו חנות ביבנאל. בזמן הגורן שילמו לו בחיטה, שעורה או כסף. אם הייתה שנה קשה, והכסף לא הספיק לתשלום החוב - הוא נמשך לשנה הבאה.

באותה תקופה 'התאחדות-האיכרים' הייתה אמורה לסייע לאיכרים, אלא שהעומדים בראשה עזרו למקורבים אליהם. אחד הוותיקים, שהגיע לגיל שמונים שנה, סיפר: 'היום יותר קל לי לעלות לבית-העם שבנוי בעלייה מאשר כשהייתי בגיל שלוששים-ארבעים, כי אז הייתי צריך לעלות למשרדי התאחדות-האיכרים ולבקש שק קמח. הוציאו לי את הנשמה עד שקיבלתי - ואצל סחין, מתי שבאתי - קיבלתי'. יעקב סחין הסתובב כל שבת במושבה וחילק סוכריות לילדים. אבא שלו, שבתאי סחין, ממתיישבי החורן, היה יהודי דתי והקים את הספרייה ביבנאל. בבית סחין היה גם מלון קטן, שבו התארחו מבקרים וגם פקידי הברון.

בית ובחצר

בכל בית בבית-גן ויבנאל היה מרתף ששימש כתחליף למקרר. לשם הכניסו את התוצרת לשמירה לזמן ארוך, בעיקר תוצרת חלב. מתקן נוסף ששימש לקירור היה ארון אוויר. ארון די גדול מכוסה כולו ברשת דקה, תלוי בצל, באוויר החופשי, והיה לשימוש יומיומי. אמא הייתה אומרת: 'גש למקרר ותביא גבינה'. ארון האוויר היה מכוסה מבחוץ בזבובים.

מתקן, שהיה כורח המציאות הוא בריכה מיוחדת לרחיצת הפרות ובעלי החיים האחרים. הבריכה נבנתה בחורשת התל עם דרך גישה מסודרת. בכל שבת היו מתארגנים האיכרים בקבוצות, מביאים את הפרות לחצר סגורה על יד מתקן 'הקטלדיף' - כך נקרא חומר החיטוי, שבו רחצו את בעלי-החיים, במאמץ לא קטן בתכסיסים מיוחדים, הובילו את בעלי החיים במסלול לבריכה העמוקה עם חומר החיטוי, ששימש בעיקר לחיסול קרציות. הפרה שטבלה יצאה בצד השני של המתקן, ורצה בחזרה לרפת שלה.

בתקופת הקיץ היה זבוב די גדול (נגוב), שהטיל את הביצים בעור הפרה (למעשה, נקבת הזבוב הטילה ביצים). ההטלה הייתה מלווה בעקיצה כואבת מאוד. אם היו נעקצות כמה פרות - הן היו מרימות את הזנב שלהן ופותחות בריצת אמוק. היה קשה מאוד להשתלט על העדר במצב כזה...

בתחילת שנות השלושים קיבלו האיכרים תקציב מיוחד לבניית רפת מודרנית לשש פרות, אבוס למזון ותעלת שופכין. הפרות קשורות לסד מיוחד, כך שקל יותר לחלוב אותן, לאסוף את הזבל מהתעלה מדי בוקר ולשמור על ניקיון הרפת.

כדי לחסוך בהוצאות לבניית הרפת - האיכרים הביאו בעצמם את החול בעגלה שלהם (חצי קוב). לילדים זו הייתה חוויה. היינו קמים מוקדם מאוד, מצטרפים לאבא ויורדים לכינרת. שם, על יד בית הקברות, הייתה תחנה לאיסוף. הזיפיץ והחול נערכו לערמה, לאחר שהובאו בסירות של ערבים מאזור עין-גב.



ישראל ויצחק שרפמן
בחצר ביתם

עד שהעמיסו את העגלה, אנחנו, הילדים, היינו משתכשכים במים, לעתים גם עם אבא. לאחר מנוחה היינו נוסעים במעלה ההר הביתה.

העגלה הייתה כבדה מאוד, לכן, היו תחנות מנוחה לכל אורך העלייה. בנסיעה אטית ובסבלנות הגענו לפסגת הרי פורייה, והתחלנו לרדת לבית-גן. אבא היה קושר גלגל אחד, כדי שהעגלה לא תידרדר. היו גם כאלה שהעלו את אחד הגלגלים על לוח מברזל המחובר לעגלה, וכך הגלגל החליק ולא הסתובב, והצליחו לרדת במהירות אטית. בסוף הירידה מסירים את החיבורים והקשירות. מגיעים לחצר ומפרקים את הזיף-זיף. חצץ ומלט סיפקו רק למשך ימים אחדים והיו צריכים להספיק במהירות לצקת את הבטון. העבודה כולה נעשתה בידיים עד סיום העבודה, כולל ערבול הבטון והגשתו לבנאים. הרפת הייתה פאר היצירה, ועל מנת לחסוך קיר בבניין היו הרפתות מחוברות לקיר של השכן או לחומה. בעזרת המלווה האמריקאי קיבל כל איכר מבנה ללול גבוה. התרנגולות הסתובבו על רשת, כדי שזבל העופות ייפול כלפי מטה ויוכלו לאסוף אותו לדשן. הקימו גם בתי-אימון לאפרוחים. אצלו בבית פינו את המטבח בחורף והפכו אותו לבית-אימון למספר חודשים.

'תוצרת ואשראי' ו'עלי-באר'

תנובת החלב גדלה והייתה כמות ביצים למכירה. כדי לשווק את תוצרת המשקים הוקמה אגודה לשיווק - 'תוצרת ואשראי', שהייתה גם חנות מכירה לחברים באגודה. כל הפעילות הכלכלית התנהלה באמצעות 'תוצרת ואשראי'. היא הייתה המרכז של חיי האיכרים במושבה - לטוב ולרע. כך גם 'עלי-באר' התארגנה וסיפקה מים לתושבי בית-גן ולאיכרים. כדי שכמות המים תספיק גם לשתיה וגם להשקיה - קיבלה 'עלי-באר' תוספת מים שגדלה בהדרגה עם הגדלת שטחי הירקות השונים. בשנים בהן היה מצטבר כפור בלילות, היו משקים במטורות את הפלפל לשבור את הקרח, כדי שלא יקפא. לעתים, בשנה של עצירת גשמים, שימשו המים להשקיית שדות החיטה. 'עלי-באר' היא חברה של בעלי מכרות.

בית גן - מבט ממערב



אסיפה במושבה

אחד האירועים במושבה היה האסיפה הכללית, שנערכה בגן-הילדים, בקומה הראשונה של הבית הדו-קומתי. בלילה, לאור עששיות בתוספת פנסי-רוח, שהטילו אור שנראה מבין השמשות בחדר, החלה האסיפה בדין וחשבון, ולא עבר זמן רב - החלה הסערה, ואיתה צעקות וסיפורים. לפעמים גם מלווים בסטירת לחי. האסיפה הייתה רוגשת וסוערת.

אנחנו, הילדים, צפינו בחלונות ונהנינו מכל רגע... וראה זה פלא - בסוף האסיפה נרגעו כולם וסיכמו את ההחלטות. נבחר ועד והכול עבר בשלום...

שריפת הגורן

היו גם אירועים לא נעימים, כמו שריפת הגורן של ליכטנהולץ ואברמסון - אירוע שהסעיר את בית-גן, וכתוצאה מכך שני איכרים עזבו את המושבה. משפחת ליכטנהולץ עברה להרצלייה ומשפחת גופן לתל אביב. לפניהם עזבו משפחות ירמנוביץ', דב גופן ויוסף לישנסקי, שבמקומו התיישבה משפחת בן-גליל.

מגורשי תל-אביב ויפו

קליטת המגורשים מתל אביב ויפו ב-1917 היה אחד האירועים, שאיכרי בית-גן ויבנאל הוכיחו בו גדלות נפש. הם באו לעזרת המגורשים שגזרו עליהם הטורקים.

הם לא קיבלו עזרה מהכפרים בסביבתם. איכרי המושבות בית-גן ויבנאל הביאו אותם אליהם ואירחו אותם בבתיהם. בנו להם מגורים עשויים ממחצלות ועצים, חזרו ונסעו עוד כמה פעמים והביאו פליטים. הנסיעה נמשכה כיומיים לכל צד. החיים והצפיפות היו קשים. הם עבדו בכל עבודה, אספו בשדות לקט ופאה ורבים מתו עקב התנאים הקשים. על-כך יעידו קברי האלמונים הרבים ללא ציון שם בבית-העלמין ביבנאל.

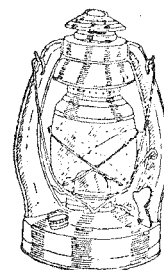
המוכתר

מוסדות המושבה ניהלו את החיים בבית-גן, לרבות משפטים, בירורים וקשר עם השלטונות. המוסדות נבחרו באסיפה הכללית. המוכתר ייצג את המושבה בפני השלטונות - בתחילה הטורקים ולאחר מכן המנדט הבריטי. המוכתר היה מקובל על השלטונות ועל האיכרים. הוא היה צריך להיות אדם מכובד (סבא שלי, מאיר לישנסקי, היה מוכתר המושבה מטולה). המוכתר של בית-גן היה משה יגורוב. הוא נתן לי אישור, כתחליף לתעודת לידה (לא הייתה לי) לקראת כניסתי ללמוד במקווה. באישור שנתן, הוא כתב: "הריני לאשר, שאורי שרפמן נולד במושבה בית-גן ב-10.7.1921". המסמך הזה היה קביל.

המוכתר, בחוכמתו, יצר קשרים טובים עם השלטונות. הוא היה אחראי על תשלומי המעשר מן היבול והמיסים לשלטונות. עבור עבודתו הוא קיבל שכר. הוראות השלטון היו באחריותו. המוכתר היה צריך לשלוט בשפה הערבית המדוברת וברזי התרבות הערבית.



עששית



פנס רוח

ועד המושבה

ועד המושבה ייצג את האיכרים בפני פקידות הברון ויק"א (ומאוחר יותר פיק"א). הוועד נבחר אחת לשנה באסיפה הכללית של האיכרים, אך כי ניתן להחליפו על-פי בקשת רוב האיכרים או אם רצונם של חברי הוועד להתפטר.

הוועד גבה את המיסים במושבה וייצג את התושבים בפני המוסדות העליונים של הוועד הלאומי והסוכנות. הוועד דאג לכל השירותים במקום: שמירה, מרעה, בריאות ובכל נושאי החקלאות. תפקידו של הוועד לטפל בסכסוכים בין האיכרים באמצעות בית משפט מקומי שהוקם לצורך זה. המשפטים נערכו בפני קהל, כאשר ירמיהו מקלר שימש כבורר מטעם בית-המשפט לערעורים. הוא היה הפוסק האחרון.

האסיפות עם חברי הוועד היו רוגשות וסוערות. חברי הוועד מילאו את תפקידם בהתנדבות. הוצאות שולמו להם רק עבור פעילות שנעשתה בתוקף תפקידם.

בבית-גן לא היה מזכיר לוועד כמו ביבנאל, לכן, הפרוטוקולים של הישיבות נכתבו על-ידי אחד האיכרים שהשתתף באסיפה. ניהול החשבונות נעשה על-ידי מנהל החשבונות של יבנאל. הישיבות לא התנהלו תמיד על מי מנוחות, ולפעמים התעופפו באוויר פנסי-רוח של הרפת. אין להתלונן אצל השלטונות - כל הבעיות היו צריכות להיפתר בתוך המושבה...

בריאות

בשנים הראשונות תושבי בית-גן סבלו מתנאי בריאות לקויה. היו מחלות עיניים, מלריה (קדחת הביצות), טיפוס וגם כולירה. בית-החולים הקרוב בטבריה היה שייך למיסיון בהנהלתו של דר' דיוויד טוראנס.

הרופא הראשון שהגיע למושבות היה דר' ברנשטיין-כהן, שהיה רופא של כל המושבות בגליל התחתון. הוא היה מבקר את החולים בביתם ודאג לבריאות הסביבה. יק"א שילמה את שכרו של הרופא ומימנה את הוצאות הרכב (אוכל לסוס רכיבה). לאחר עזיבתו של דר' ברנשטיין-כהן ביקש דר' שאול טשרניחובסקי להיות הרופא של מושבות הגליל התחתון, אך כשהתברר לאיכרים, שהיו שומרי מסורת, שאשתו גויה - פסלו את מועמדותו.

בשנת 1917 הגיע יחד עם מגורשי תל-אביב ויפו דר' חיסין. אך עיקר המעמסה הרפואית נפלה על חיה מקלר, שהייתה האחות במושבה והמיילדת. הרופא היה משותף לשתי המושבות. רופאים רבים התחלפו, אך זכורים לטובה דר' פייגה, שהופיע על סוסו, וחיה מקלר - האחות המסורה.

אחת לשבוע היה מגיע מטבריה הסניטר (התברואן) של האזור על מנת לרסס את הוואדי נגד יתושי המלריה, ולוודא שהאיכרים שומרים על הניקיון בחלקם בוואדי. הסניטר היה מופיע כשהוא רכוב על חמורו הלבן, ואנחנו, כאמור, היינו מנצלים את הזמן שהוא היה בעבודה ועושים 'פנטזיות' על החמור.

ראשוני בית-גן



יהודית ולוי גפן



דב גפן



ירמיהו ושושנה מקלר

חיי הדת

האיכרים במושבה בית-גן היו שומרי מסורת (ביבנאל היו דתיים מאוד). בשבתות ובחגים שבתו מכל עבודה. כל שבת, כשהיינו ילדים, נהגנו ללכת לבית-הכנסת, בעיקר בחורף. בשבתות, בימי האביב, היינו משחקים ביארטושה' או מטיילים בסביבה. מספר זקנים, שהיו הוריהם של האיכרים: יגורוב הזקן, הוכמן הזקן, ברושקובסקי ומקלר, שהיה חזן, התווכחו על ענייני הלכה, ולא פעם פרצה מהומה על סוגיה כלשהי. אבא שלי היה תוקע בשופר.

בעלי מקצוע

בבית-גן וביבנאל היו כ-75 איכרים - היה גם צורך בבעלי מקצוע. לכן, יק"א הפרישה מגרשים בגודל שני דונם כל אחד משני צידי הכביש המוביל מיבנאל לבית-גן כדי לבנות להם בתים. במגרשים האלה בנה את ביתו קווקזי, שהיה הקצב. לידו הקימה משפחת גרשונוב מאפייה, שהלחם שאפו בה היה טעים יותר מעוגה. בניו, ראובן ואשר, היו חברים טובים שלנו. לידו בנה את ביתו דניאל ברשטיין, שעבד בוועד המושבה ובהתאחדות האיכרים. אחריו בנה הרץ, שבניו עבדו בבניין ואצל רוטנברג בהקמת מפעל החשמל בנהריים. הרץ החליף את קווקזי והיה הקצב במושבה. גברת בוכמן הייתה תופרת, ולה היה צריך גדול, שבו גרו קבוצות עובדים - אחת מהן הקימה את קיבוץ מסדה. על ידה היה הבית של משפחת דויד אלקיים - השמש (שרת) של בית-הספר. לאחר מכן מילא את התפקיד הזה בנו שלמה, שהיה מעיר את ילדי בית-הספר ביבנאל. הוא היה עובר ומצלצל בפעמון ברחובות המושבה. לידו קרביוב, שהיה פועל חקלאי וספר. להסתפר אצלו זו הייתה חוויה. הוא היה מושיב את הלקוח על כיסא מחוץ לבית - ממלא את פיו במים ומתיז השפרכה על השערות. היות והיו מסתפרים לעתים רחוקות - הוא היה מתיז כמה השפרכות - וכך הייתה מקלחת כללית. התספורת הייתה בסיסית. לילדים הוא היה מסיר את השערות במכונת תספורת, שהייתה בכל בית, ומשאיר קווצת שערות על הראש מלפנים... כדי לנקות את השערות מעל הגוף והבגדים - היה לו מטאטא קצוץ, ובאומנות מיוחדת ניקה את השערות שנשארו. הסימנים מניקיון הצוואר נשארו כמה ימים... תספורת כזו עשו לנו ההורים בבית פעם בשנה, ובהזדמנות זו, כשהילד היה חצי מסופר הוא לא יכול היה לברוח - היו ההורים גם עושים אתו חשבון על התנהגותו או דרך חינוכו.

ישקה, בנו של קרביוב, היה חבר שלנו. הוא היה מלך הפטריש (פטריות). מביתו של קרביוב עד בית-גן לא היו בתים נוספים. ב-1937 הוקמה משמר-השלושה בצדו המזרחי של הכביש. בשנות הארבעים הגיעו עולים שברחו מגרמניה, רכשו אדמה בצד המערבי של הכביש ובנו שם את בתיהם. שם גרה משפחת שטיין ולידה משפחת סימון, שהקימה מלון קטן ובית קפה, שהיה מרכז הבילוי של המבוגרים. באו לשם לשתייה ולשירה... הילדים נהנו בעיקר מגלידה תוצרת בית שהם עשו. לידו בנתה את ביתה משפחת ברנדשטטר. מול קרביוב הייתה הנגרייה של

משפחת כהן ולידה המסגרייה של ליפשיץ, שהיה במקצועו אומן. הוא יצר את המכשיר ששתל את שתילי הטבק והוריד את כמות המים הדרושה לכל שתיל. לידו גר מזכיר התאחדות האיכרים והוועד ומנהל החשבונות קצ'לסקי. על-ידו גר הסנדלר. הנעליים שלו עברו במשפחה מכן לכן במשך כמה שנים. דרומה היה הבית של נחום ברקוביץ', בית בנוי מלבנים, ואחיו של יעקב ברקוביץ'. לידו בית הוועד של המושבה והתאחדות האיכרים. מחסני הטבק הגדולים היו בנויים על המגרש הזה - שם בנו את המשרדים של 'תוצרת ואשראי'. בהמשך בנו את בית-הכנסת של המושבה, שנהרס בזמן בנייתו. ההרס גרם למותם של שלושה פועלים.

ב-1936 תרם הברון רוטשילד כסף ובנה בית-כנסת חדש לתפארת על שם עדה אשתו, המשמש את המתפללים עד היום. בית-הכנסת היה מרכז הפעילות של ה'הגנה' בתקופת המנדט. עליו הקימו פרוז'קטור גדול שהפיץ אור על האזור כולו. לבעלי המקצוע הייתה הזכות להשתתף באסיפה ולהצביע.

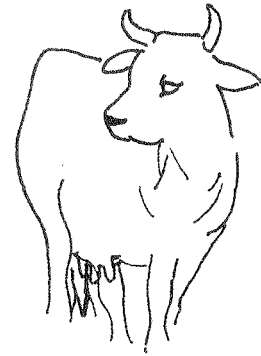
ב-1912 הגיעו ליבנאל תימנים שגורשו מקבוצת כנרת, ובהמלצת האיכרים בנו להם צריפים בדרום המושבה. בשכונה, על הבית של בוזי, בנו פרוז'קטור נוסף. בעלי המקצוע היו תושבי יבנאל, ואיכרי בית-גן נהנו גם הם משירותיהם.



העבודה החקלאית

בעבודות הזריעה

במושבה שלנו נחשבת לגבר אם העליך בעצמך את הגלגלים ומחרשת ה'ביסוק' על העגלה, רתמת את הפרדות ויצאת לחרוש. בשעה 4 בבוקר אבא היה מאכיל את הפרדות בשעורה לחוצה וגרוסה מעורבת בתבן. בצהריים הוא היה מכין אוכל לפרדות במוכליות (שקים הקשורים לפה של הפרדות).



עם תחילת אור הבוקר אמא הייתה מכינה לעובדים בשדה את ארוחת הצהריים הטעימה. מעמיסים את הזרעים והמים על העגלה, רותמים את הפרדות, ובקרירות הנעימה של הבוקר יוצאים ליום של חריש. מחלקים את השדה ל'ארגזים' - ארבעה עד חמישה דונם כל 'ארגז' (חלקה מסומנת לחריש בתלם ישר). עבודת הזריעה נעשית ביד. לזרוע ביד ולפזר את הגרעינים צריך ידע מיוחד - אומנות הזריעה. מורידים את המחרשה מהעגלה, רותמים את הפרדות למחרשה. הן כבר היו מאומנות לכך. החריש נעשה ב'ארגזים', כדי שאפשר יהיה להשיג על השטח מפני הציפורים, בעיקר הזרירים, שלא יאכלו ויחסלו את הזריעה. חריש וזריעה מתחילים לאחר שהגשם מרווה את האדמה - בחודשים נובמבר-דצמבר. האדמה מתייבשת והמחרשה פולחת אותה. ריח רענן של אדמה מופץ בכל הסביבה. הפרדות מאומנות בעבודת החריש - אחת הולכת בתוך התלם וגם הגלגל הגדול של המחרשה מסתובב בתלם שנוצר.

כך חורשים תלם אחד תלם - שעה אחת שעה. אתה הולך אחרי המחרשה, מנקה את הסכינים מדי פעם בפינות, מסובב את המחרשה, מגרש את הציפורים. קילומטרים רבים אתה צועד אחרי המחרשה. במשך כל היום הספקת לחרוש חמישה עד שישה דונם. בצהריים מתירים את הפרדות, נותנים להן לאכול ולשתות - אוכלים את המטעמים של אמא ואף מנמנמים כחצי שעה. לאחר מכן פותחים 'ארגז' חדש - מפזרים זרעים ומצניעים אותם על-ידי החריש.

בסוף היום מורידים את המשדדה מהעגלה, עוברים על השטח החרוש ומטמינים את הגרעינים שנשארו. המשדדה עשויה ממערכת של שלושה מלבנים עם שיני ברזל בולטים כלפי מטה באורך 15 ס"מ. המלבנים מחוברים זה לזה ומגיעים לרוחב של שני מטר וחצי. כך נוצר מרובע עם שיניים שמפורר את הרגבים, מיישר את האדמה החרושה ומטמין את הזרעים שנשארו אחרי החריש. וכך, במשך החורף הגשם יורד, הזרעים נובטים, האדמה מתייבשת, וממשיכים לזרוע וחוזר חלילה, עד שמסיימים לזרוע את כל האדמה המיועדת לכך ומתפללים לגשמים שיורדו בעתם. יש שנים שיורד הגשם הראשון, התבואה נובטת ונעצרים הגשמים. הכול מתייבש ויש צורך לזרוע מחדש. בשנים שיורדים גשמים רבים, התבואה צומחת, גדלה ועולה. מתפתחות שיבולים, אך הגשם האחרון, שגורם למילוי השיבולים, לא יורד! צריך לקצור הכול לחציר. כך ששנה חקלאית טובה תלויה בחלוקת הגשמים לאורך כל החורף.



קציר ואסיף

במשך החורף עובדים בשדות ומנפשים את עשבי הבר מתוכם. כדי שהתבואה תהיה נקייה בעת הקציר. לאחר הבשלת התבואה קוצרים אותה במערמת, הרתומה לזוג פרדות. המערמת, כשמה כן היא - עושה כל כמה מטרים של נסיעה ערימות של תבואה. את העגלה, שצורתה כמו ארגז ארוך - משנים. מורידים את הארגז, ששימש לעבודה עד הקיץ, מניחים שני סולמות מצדי העגלה, המוחזקים במוטות הקשורים לצירים מלפנים ומאחור. כך נוצר נפח גדול יותר למטען. מוסיפים בצדדים לוחות רחבים המגדילים את הנפח, וכך ניתן להעמיס כמות גדולה יותר של תבואה.



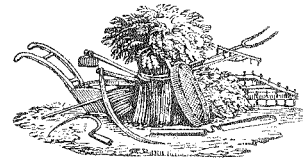
הובלת התבואה לגורן

העמסת העגלה בשדה להובלה לגורן נעשית על-ידי שני אנשים - אחד מעלה את התבואה לעגלה והשני מסדר באומנות שלא תלך לאיבוד ולו שיבולת אחת... עגלה כזו, הקשורה באמצע במוט וחבלים משני הצדדים, נקראת 'רזיידה'. העגלה צריכה להגיע בשלום לגורן, והדרך אינה קלה! בעונת הקציר והדיש ובעת הובלת התבואה בעגלות - מטריד ביותר הוא הברחש (זבוב קטנטן שחודר לכל פינה בגוף), עוקץ ומציק, וצריך להתעטף בכפייה כדי לכסות את כל חלקי הגוף. רק עשן היוצא מבעירת זבל יבש מגרש את הברחש!

בזה לא הסתיימו בעיות האיכר. לעתים, עם הבשלת התבואה, פורצת מכת עכברים. הם פושטים באלפיהם על השיבולים - שוברים וסוחבים אותן למחילות תת-קרקעיות. בלילה רעש שיבולי החיטה הנשברות על-ידי העכברים הוא כמו מכונת קציר גדולה. בזמן הקציר היינו 'גונבים' בחזרה את השיבולים ממחילות העכברים ודשים אותן.

'על הגורן בליל לבנה...'

בבית-גן היו למייסדים גרנות בשני מקומות: אחת, בגודל דונם ורבע, לאיכר הנמצא מאחורי החכורות של הרחוב היורד מזרחה. הגורן השנייה, גם היא בגודל דונם ורבע לכל איכר, נמצאת מתחת לרחוב התחתון, לכיוון הוואדי. הובלת התבואה הייתה נעשית מוקדם בבוקר, כאשר יש עדיין טל - כך השיבולים אינן נשברות. עקב החום הרב בבקעה, הטל מתייבש מוקדם. לכן, עד שעה 10 בבוקר מסיימים את ההובלה. איכר אחד, שעבדתי איתו, היה ממלא פחים עם מים, מגיע לשדה, מתיז מים על הערמות, וכך הצליח להוביל עגלה עמוסה נוספת לגורן... בעבודות החומס (חמץ) והפולים היה צריך לטפל במשנה זהירות, ולכן הובילו ביום עגלה אחת בלבד. עליו לציין, שבכל תהליך העבודה היו שותפים כל בני הבית - כל אחד לפי יכולתו. גם בין החקלאים הייתה עזרה הדדית, והאווירה הייתה טובה, ולא פעם אחת נשמעה שירה בסביבת הגורן.



הדיש והזרייה

חלקת הגורן הוכנה לקראת קבלת התבואה. המקום נוקה, הסדקים באדמה נסתמו ופוזרה שכבת תבן דקה. הגורן חולקה כך: הוכן מקום נפרד לערימת חיטה. השטח הגדול - לערימת שעורה, לערימת שיבולת-שועל והוקצו מקומות לחומס ולפול. את העדשים והשומשום הניחו על בד פרוס. הערימות גדלו והלכו. אט-אט נאספה כל התבואה לגורן, והמראה היה מרהיב. בלילות, הנוער בילה בגורן. חפרו מנהרות בתוך הערימות, שרו ורקדו. רומנים התפתחו - בעיקר עם בנות שבאו להתארח במושבה. במשך כל הלילה, כמעט, בילו בגורן. הגרנות שקקו חיים...

גדליה שפר דש במורג בגורן



ירמיהו רוזנצווייג, בן המושבה מנחמיה, קיבל על הגורן מוזה וכתב את שירים רבים על הווי הגורן. שירו המפורסם ביותר הוא 'על הגורן בליל לבנה'.

לאחר הובלת התבואה אל הגורן, כשהערימות עמדו כל אחת במקומה, החלה עבודת הדיש. ערימת החיטה, הגדולה מכולן, הייתה הראשונה. היו מורידים מהערימה תבואה ומקיפים אותה מסביב. כך שמסביב לערמה נוצרת מעין טבעת בגובה של למעלה ממטר, הנקראת 'טרחה'. על הטרחה היו מובילים את הפרדות, כדי שיהדקו את התבואה. וכך אפשר לעלות עם המורג ולדוש את התבואה.



המורג היה בנוי משני לוחות עץ ברוחב של כ-80 סנטימטר כל לוח ובאורך 180 סנטימטר. הלוחות מחוברים בפסי ברזל חזקים. בתחתית המורג היו חורים עמוקים, שלתוכם הכניסו אבני בזלת עם זיזים בולטים כדי שידושו את התבואה. המורג היה מחובר בחלקו הקדמי למאזניים, שאליהם רתמו זוג פרדות. הפרדות היו חופשיות לאכול בעת העבודה. עבודת המורג הייתה חלקם של הילדים. במשך שעות וימים הסתובבו על המורג עם הפרדות מסביב לערימת התבואה. מדי פעם סובבנו את הפרדות לכיוון ההפוך, כדי שלא 'יסתובב להן הראש'. מדי פעם היו הופכים בעזרת קלשון את התבואה בטרחה וממשיכים לדוש במורג עד שהגרעינים נפרדו מתוך השיבולים, והקש הפך לתבן. לאחר מכן היו מורידים עוד תבואה מהערימה על הטרחה, וחוזר חלילה, עד שכל הערימה הענקית הייתה על הטרחה המוגבהת, שדמתה לטבעת גדולה שבמרכזה עיגול ריק. לאחר שגומרים לדוש. אוספים את הכול לערימה אחת, שבה יש בליל גרעינים, תבן ומוץ, ומכינים את התבואה לפעולה הבאה: זרייה - הפרדת הגרעינים מן התבן והמוץ.

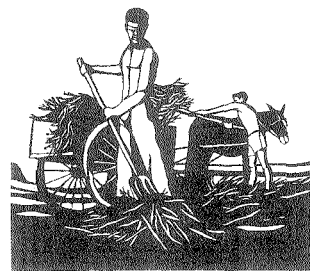
לפני שמתחילים לזרות את התבואה - עושים עיגול מענפים של סדריות (שיזף), על מנת לעצור את המוץ הקל, שהיה עף ברוח. עבודת הזרייה הייתה נעשית לקראת ערב, כאשר רוח קלה נושבת מכיוון מערב (בריזה), או בבוקר מוקדם, כשיש רוח. הזרייה נעשית בעזרת קלשון עץ מיוחד, הנקרא מִזְרָה. שיני הקלשון היו מחוברות זו לזו ברצועות עור. במהלך הזרייה נוצרו שתי ערמות: אחת של הדברים הכבדים, שבהם היו הגרעינים, אבנים וחלקי ענפים, והשנייה של התבן, שעף ברוח ויצר ערמה נפרדת. לאחר מכן מפרידים את הערמות לארבע: אחת של הדברים הכבדים (אבנים וחלקי ענפים). שנייה - חלקי קש עבה שנותרו אחרי הדיש ('קאסאלי'). שלישית - תבן, המהווה את הכמות הגדולה. התבן משמש בעיקר למאכל לפרדות ולבהמות האחרות בחצר, והרביעית - שנמצרה גם על ידי ענפי הסדריות - מפרידים את המוץ המשמש בעיקר למאכל לפרדות בתוספת שעורה. עבודת הדיש הייתה חוזרת על עצמה בכל שאר הערימות של סוגי התבואה האחרים. וכך, האיכר היה עובד בגורן, בעזרת בני המשפחה, עד רדת הגשמים. אדמת הגורן הייתה הדוקה, כך שגרעינים לא הלכו לאיבוד. בעבודה בגורן הייתה עזרה הדדית בין האיכרים, והמשפחות היו מתאספות לארוחות משותפות, בעיקר בערב. לנו, הילדים, היה

חופש ודרור - שרו וסיפרו סיפורים, ותקופת הגורן הייתה חג אחד ארוך. אל החוגגים הצטרפו הפועלים שעבדו במושב ובאו ללמוד חקלאות - לא חתונה אחת נחגגה מן הפגישות בגורן.

לאחר שהפרידו את הגרעינים מן התבן והמוץ, היה צריך לנפות את התבואה מיתר הדברים, כמו אבנים קטנות וקש עבה, והיו נוצרות שתי ערימות - אחת של חיטה נקייה ושנייה - קטנה, של גרגירי חיטה ותבואה מעורבבים באדמה. לערימה הזו קראו 'טרבייה' (תבואה עם אדמה), ששימשה בעיקר כאוכל לעופות.

גידול השקדים

יק"א סייעה בטיפוח גידול נוסף - השקדים. באדמת ה'טייאה' נמצא שטח מתאים, מבחינת הרכב הקרקע, לגידול כרמי שקדים. נרכשו שתילים, וכל איכר נטע כ-20 דונם. הוקמה אגודת 'הנוטעים' שאנשיה הדריכו את החקלאים ופיקחו על עבודתם. העצים גדלו והניבו פרי מזן מיוחד - 'פורייה'. שקד קטן וטעים מאוד. האיכרים טיפלו בשקדים במסירות וראו ברכה בעמלם.



לאחר כמה שנים החלו עצים למות. בתחילה, בודדים בלבד, אך עם הזמן הגנע התפשט ואיים להשמיד את כל העצים. לאחר בדיקה התברר, שנקבת פרפר הקפנוזים הגיעה לכרמי השקדים, כדי להטיל ביצים בתחתית הגזע. הזחלים שבקעו בין השורשים חדרו לגזע עד הליבה וגרמו למותו של העץ. לא היה חומר הדברה למכה הזו, והשקדים נעקרו והלכו. העצים היבשים נכרתו, הובאו למרכז המושבה ושימשו להסקה.

כיום, מרססים בחומר הדברה שמשמיד את הקפנוזים, ובקעת יבנאל שבה לגדל עצי שקד. כמחצית חודש פברואר, בזמן פריחת השקד, נראית כל הבקעה כמו שטיח לבן.

בכל הדרכים ניסו ההורים לספק את צרכי הבית. לכל איכר, באדמה הקרובה לבית, ב'ביאד', מעל החכורות, היה כרם ענבים בשטח של 4 דונם, שבו זנים מיוחדים שאינם זקוקים לתוספת השקיה. הענבים האלה, פרט למאכל, שימשו גם להכנת ריבה טעימה. מתחת לכרם הייתה מקשה של אבטיחים, מלונים וירקות נוספים, כמו במיה שאין צורך להשקות אותה. לנו, בני הנוער, היה היכן להסתובב וליהנות מהחיים. לא פעם נתקלנו באיכר זועף על 'ביקור' הפתע שעשינו אצלו...

סיקול ובירוא השדות

הבקעה, ברובה, הייתה מכוסה באבנים, סדריות, קוצים ודרדרים. רק במקומות מעטים היו חלקות ראויות לעיבוד. העבודה הראשונה של האיכרים, כשהגיעו להתיישבות, הייתה לסקל את האבנים וליצור מהן גדרות בין החלקות, לעקור את הסדריות ולהכשיר חלקות גדולות ולזרוע עליהן. העבודה הזו נמשכה שנים רבות. כל פעם, בזמן החריש, צצו אבנים חדשות. במהלך השנים סוקלו אדמות הבקעה. האדמות חולקו לאיכרים. כל איכר היה אחראי לחלקתו בעזרתה של יק"א ובסיועם של פועלים שהגיעו למושבות ללמוד את העבודה החקלאית, כדי להקים משקים משלהם. עשו זאת בעיקר קיבוצים, שביקשו לעבוד

לעבוד ולהרוויח קצת כסף. הם חיו בקומונות והיו חלק מחיי המושבה.

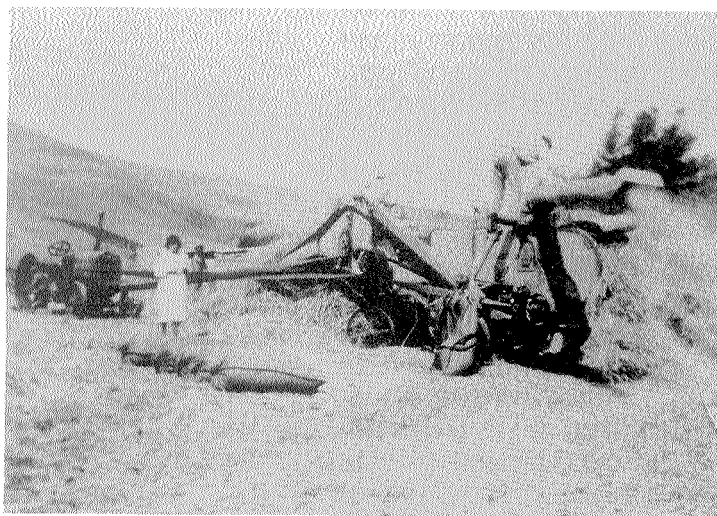
הבקעה כוסתה בשדות תבואה, ואיזור המרעה לבדואים נותר בעיקר במורדות ההרים שבסביבה. השדות הזרועים קסמו לרועים, ובכל הזדמנות, הן ביום והן בלילה, הם פלשו עם העדרים לשדות הזרועים. מאוחר יותר, כשהתבואה בשלה, הם היו פולשים בלילות וקוצרים בעזרת מגלים את השיבולים ואשכולי הדורה.

מצב כזה גרם לסכסוכים בין המתיישבים היהודים לרועים הבדואים. בכל מושבה התמנו שומרי שדות רכובים על סוסים, ששמרו מפני פלישת העדרים לשדות. לא פעם פרצו מריבות המוניות בין שני הצדדים, כשהנשק היה אבנים. אחרי כל מריבה כזו, כאמור, נעשתה סולחה והייתה שמחה. ילדים, היינו די מיוחדים עם הילדים של הבדואים.

מיכון חקלאי

הכלי הראשון שנרכש היה - המאלמת - מכונה שאיגדה את השיבולים לחבילה אחת מחוברת. כשכל התבואה הובלה לגורן, רכשו איכרי המושבה מכונת דיש גדולה מאוד. היו מציבים אותה ליד הערימה ומניעים אותה עם רצועה, שרוחבה 35 ס"מ ואורכה כעשרה מטרים. היא מתוחה על גלגל המחובר לטרקטור, המניע את הגלגל והרצועה. הטרקטור המניע עומד מול הגלגל השני המחובר למכונת הדיש.

האחראי והמומחה למכונת הדיש היה משה'לה ליפשיץ. הוא גם ידע לכוון את הנפות במכונה כדי שהגרעינים לא יצאו עם הקש. ביום הדיש קבוצת איכרים עם קלשונים הכניסו תבואה למכונת הדיש. שניים, מקצוענים, העבירו את התבואה. מסביב, יתר האנשים הגישו את התבואה לאלה ש'האכילו את מכונת הדיש. כך עשו עד גמר הערימה. העבודה הזו נמשכה כמה שעות - כל ערימה על-פי גודלה. למחרת עברו לערימה אצל איכר אחר, וכן הלאה...



דיש במכונה
מונעת ברצועה על-ידי טרקטור

ראשוני בית-גן



יאיר פרץ ותקוה תג'ר

העבודה נעשתה תוך עזרה הדדית. מסביב למכונת הדיש עבדו מספר אנשים: מומחה, שהקפיד שהרצועה המניעה את המכונה לא תיפול. שני, אחראי על הנפות ועל הפעלת מכונת הדיש. המכונה מיינה את גרעיני התבואה לשני גדלים. אדם אחד מילא את השקים, קשר וריכז אותם בצד. מאחורי מכונת הדיש, אדם נוסף הרחיק את הקש לערימה בצד המכונה. את הקש דשו במורג כדי להפכו לתבן - מזון לבעלי החיים.

אחרי כמה שנים הביאו מכבש, שדחס את הקש לחבילות. משנה לשנה העבודה בחקלאות נעשתה קלה יותר. המכבש היה ניח. פרדה הייתה קשורה ליצול והסתובבה בעיגול, כשעיניה קשורות כדי שלא יסתובב לה הראשי. היא הביעה בכוחה את מערכות המכבש. מספר אנשים העבירו קש לפתחו של המכבש. אדם אחד הכניס את הקש לילועי של המכבש, שבו היה חלק שדחס את הקש פנימה. הוא גם הביח לוח עשוי כמה חריצים, שהיה רווח קטן ביניהם. הקרש יצר חיץ בין חבילה לחבילה. אורך החבילה נקבע לפי המרחק שהניחו את הלוח. משני צידי המכבש ישבו שני אנשים והשחילו שני חוטי ברזל שבקצו של כל חוט הייתה לולאה - החבילה הדחוסה נקשרה על-ידי החוטים האלה. לאחר מכן הוציאו את הלוח, והחבילה נשארה דחוסה מלחץ חוטי הברזל. לאחר שהחבילה יצאה אל מאחורי המכבש - חוזרת הפעולה של הכנסת הלוח וקשירת החוטים וחוזר חלילה. החוטים עם הלולאה הוכנו על-ידי מכשיר מיוחד. אדם נוסף הגיש אותם לשני היושבים בצדי המכבש המיוחד. כך גם כבשו את החציר.

לפרדה נתנו שעורה בתוך שק קטן, הקשור לצווארה מול פיה - 'מוכליה'. כל שעה הייתה מנוחה של עשרים דקות (גם לפרדה). המכבש היה עובר מערימה לערימה.

גידול דבורים

אחד המקצועות שלמדתי במקווה היה גידול דבורים. וכשסיימתי את לימודי הקמתי מכוורת, שהייתה הגדולה במושבה - חמישים כוורות!

את אהבתי לדבורים קיבלתי מיאיר תגר - אדם נחמד ונעים, ואני התקשרתי אליו מאוד. בכל רדיית דבש בשטח, הוא הזמין אותי לעזור לו. כל פעולה שעשה הייתה מלווה בהסברים. הוא נתן לי ללבוש את החליפה בגד עקיצות, כובע קשה ומעליו מסכת רשת וכפפות. תגר היה חובש רק את המסכה על הפנים - הידיים וכל הגוף היו חשופים. הוא כמעט ולא נעקץ על-ידי הדבורים. בעזרת מפוח שהפיץ עשן קל ובידיים חשופות הוא היה מרחיק את הדבורים, מוציא את החלות המלאות דבש ומוסר לי אותן. אני הייתי מכניס אותן לארגז עם גבון סגור הרמטי. הארגז היה מתכסה בדבורים, ותגר, בשקט ובתנועות מדודות היה מסיר את הדבורים מעליו. מכל כוורת שרדינו דבש - השאיר יאיר כמות קטנה למשפחה.

הדבורים היו בזנות את הכוורת שלהן בפתחי מעיינות. עם משפחת תגר, יאיר ותקוה, הייתי מיוחד מאוד - כך שאצלנו בבית לא היה חסר דבש. בזכות יאיר תגר התמחיתי בגידול דבורים...

הביסוק

האיכרים למדו את עבודות החקלאות משכניהם הערבים. לכן, לכל איכר היה זוג שוורים, שאיתם עבדו בשיטות שנהגו הערבים לעבוד. הברון הביא מדריכים מצרפת וסייע לרכוש פרדות וכלי עבודה, כמו מחרשה מברזל, ביסוק. זוהי מחרשה בעלת שני להבים המותאמת לחריש באדמה כבדה עם אבנים. היא גמישה ומחולקת לשני חלקים, ויש אפשרות לכוונה לכיוונים שונים. בחלק הראשון נמצאים הגלגלים. האחד גדול ותפקידו לנסוע בתוך התלם, השני קטן יותר. בין הגלגלים ישנו מתקן עם חורים, שבתוכו מורכב הכר שבתוכו יושב יצול המחרשה, שאפשר לכוון דרכו את עומק החריש. הוא מחובר עם שתי שרשרות בכיוון מיוחד. על אחת השרשרות מחוברות מימין ומשמאל לגלגלים אליהם מחובר יצול עם אפשרות כיוון, ואליה מחוברים הפלסים הרתומים לפרדות. ידיות המחרשה מצופות עץ ואליהן ניתן לחבר משפך, שדרכו יורדים הזרעים לתלם לפני כיסוי. שקית הזרעים קשורה על גבי מתקן מיוחד בידי המחרשה מימין - לפי עונת הזריעה - לתבואות קיץ: חומס, פולים, תירס, דורה ועדשים. ממש מלאכת מחשבת. תבואות חורף: חיטה, שעורה או שיבולת-שועל, היו מפזרים על פני השטח ביד לפני החריש. על המחרשה תלויה מגרדת לניקוי הבוץ הנדבק ללהבי המחרשה.

ליצול של המחרשה רתמו זוג פרדות שאחת מהן הולכת בתוך התלם ושומרת על קו ישר. אבנים שהמחרשה הייתה מוציאה היו מסקלים. במשך השנים האדמות הלכו ונעשו נקיות מאבנים. כימי המאורעות ובימי מתח - רובה וכדורים תלויים משמאל, על ה'קלצ' (שני פסים רחבים מעץ, שאליהם מחוברות הרתמות. פסי העץ לכרית (חומד) המונחת על צווארה של הפרדה), כדי להתגונן, בשעת הצורך, מהפתעות בלתי צפויות של ערביי הסביבה.

מחרשה ערבית

מחרשה ערבית עשויה מברזל היא חיקוי שייצרו היהודים, שלמדו את תכונותיה של מחרשת העץ של הפלח הערבי עם להב מברזל עבה, ארוך וחד מלפנים ומחובר לפס ברזל מרובע שאליה מולחמת ידית. בתחתית המחרשה, על פס הברזל, אפשר לקשור שק או חתיכת פח מעוגלת על מנת להרחיב את התלם או להקטין - הכול לפי הצורך. במחרשה הערבית חורשים עם פרדה אחת. במחרשה הערבית השתמשו לצרכים מיוחדים: פתיחת תלמים ברוחב החלקה נגד זרימת המים, כדי לעצורם ולהזרימם בכל החלקה כשהתלמים מתמלאים במים.

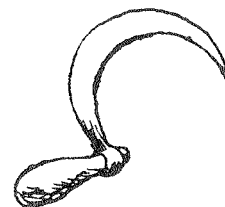
השגג (פתיחת התלמים) נעשתה אחרי הגשם הראשון, כשהעשב היה נובט מהספיח אחרי הקציר. העשבים שנבטו הושמדו והתבואה שנזרעה הייתה גדלה ללא עשבי בר בתוכה. במשך החורף היו עוברים ותולשים בידיים את עשבי הבר שנותרו.

במחרשה הערבית היו פותחים תלמים לפני ההשקיה והזריעה. וכשגדלו הצמחים עברו במחרשה הערבית כדי לכוות את גבעולי השתילים על מנת לחזקם. לאחר מכן עוברים בין התלמים כדי

להשמיד עשבי בר. מאוחר יותר, כשנטעו עצי פרי או גפנים - חרשו במחרשה בין השורות, עד שיותר מאוחר הגיע הקולטיווטור...

המגל

מגל (מנגיל) היה כלי עבודה בסיסי בכל חצר. הוא היה מתאים לקצירת עשב בצידי הדרך לבעלי-החיים או חובזה לכישול. הבדואים השתמשו במנגיל לצרכים רבים, והחקלאי הערבי היה קוצר בו את התבואה ומאגד אותה בעלומות, כדי להעמיס אותה על חמורים. גנבי התבואה היו מגיעים עם המנגיל וקוצרים את השיבולים הבשלות, אשכולי הדורה והתירס בשדות היהודים. כל חקלאי המכבד את עצמו החזיק במשקו מגלים לצרכיו.

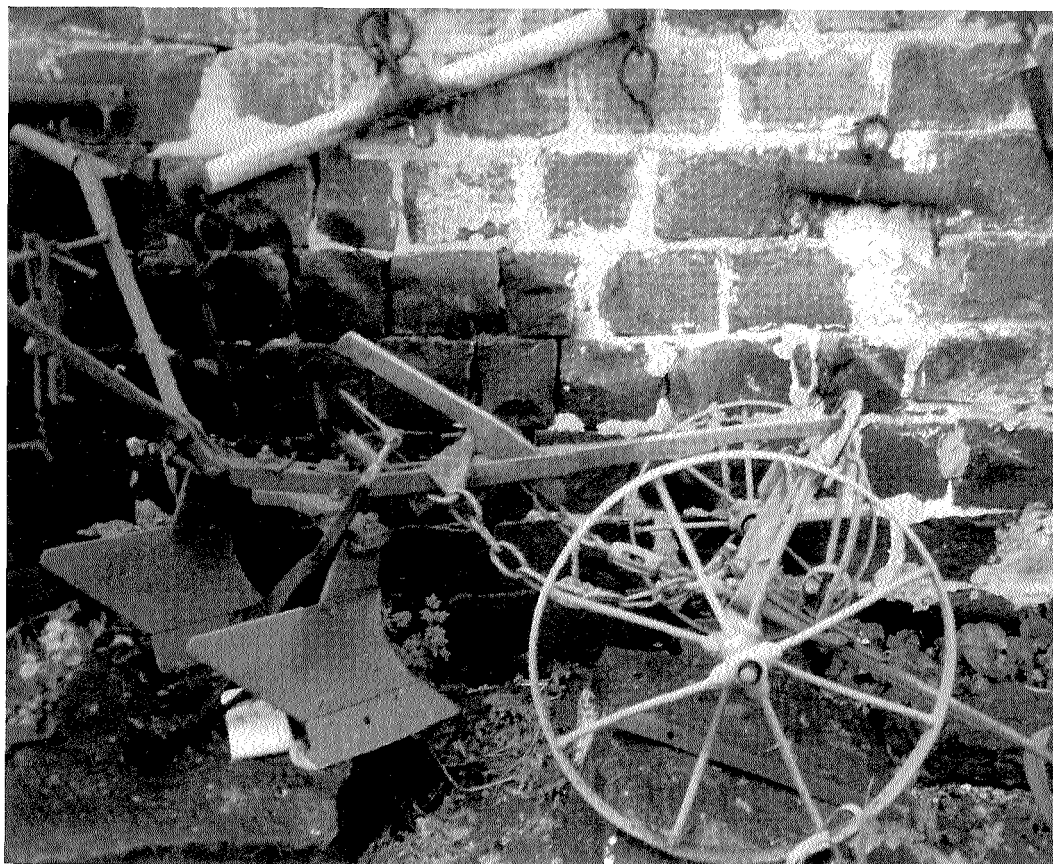


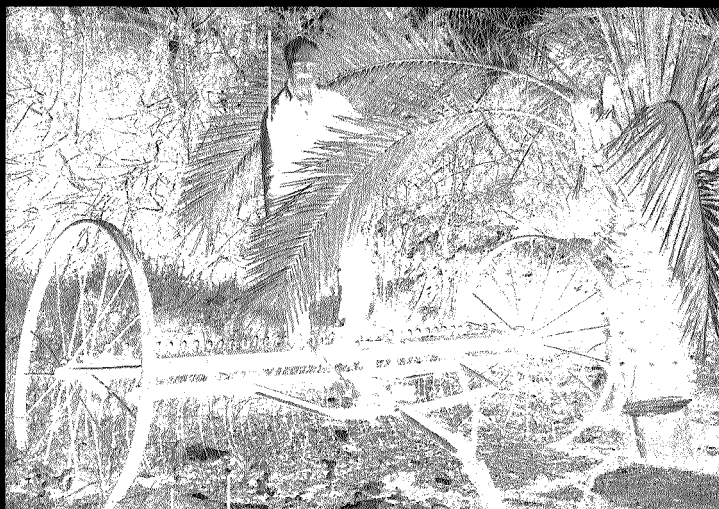
החרמש

להב פלדה רכה, המחובר בזווית של 90 מעלות לידיית עץ, ושימש את האיכר לקציר ירק לבעלי החיים שבחצר: תלתן ואספסת.

בחרמש קצרו שדות שלמים, לפני שהייתה המקצרה. היו קבוצות שקצרו שדות בקבלנות. משה יגורוב היה עושה ידית מיוחדת לחרמש מעצי השיזף. הידית הזו הקלה על הקציר. את להב

מחרשת 'ביסוק'





אורי יושב על מגוב בחצרו

קראמה

בכל בית היה מכשיר לעקירת הסדריות שכיום את השדות - 'קראמה' (שורש מעובה). היו חופרים מסביב לסדריה עד שנחשפים השורשים. במכשיר הזה, היו מספרים וגם גרזן לעקור את השורשים עד היסוד. את השורשים היו מייבשים והם שימשו להסקה. בעיקר להרתחת דוד המים הגדול לכביסה. אמא הייתה מרתיחה את הכביסה ושפשפה אותה על קרש גלי מיוחד.

יום הכביסה היה יום מפרך לעקרת הבית, ואחד הילדים היה מסייע לאמא, בעיקר בסחיטת הכביסה ובתלייה לייבוש על החבל. בכביסה הלכנה אמא הייתה מכניסה קוביית כחול, כדי שתהיה יותר לכנה. כשסיידו את הבית גם היו מכניסים קוביית כחול לסייד. בשורש הסדריות השתמשו גם לבישול ולהרתחה ואף להכנת כופתאות הבלנגה.



הפשפש



בית-הספר
אורי בשורה אמצעית מימין

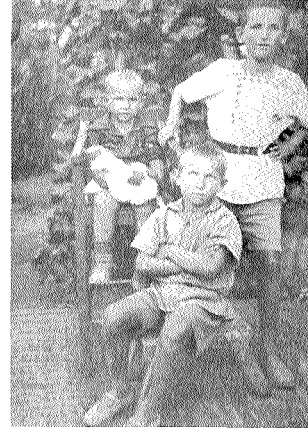


בית-הספר
אורי בשורה העליונה מימין

ילדות

משובת נעורים סיפר רפי לייבוזיץ

אדמה לא חסרה ביבנאל ובבית-גן, כך שתמיד היה לנו איפה לגדל תפוחי אדמה, מלפפונים וירקות אחרים. מכרנו אותם, כדי שיהיה לנו כסף לבזבז. לי הייתה משפחה בטבריה ולהם שני בנים נמוכי קומה. מדי פעם, בחופשות, הייתי מבקר אצלם והייתי משלם לקרובים שלי עבור כל הפעילויות שהתקיימו בטבריה. הם גרו בשכונה הדתית, ואני ביקרתי את הבנות שלהם. סיפרתי להם על המושבה שלי ועל הגורן. הן ביקשו ממני להגיע ליבנאל. הזמנו אותן ביום שישי ולקחנו אותן לגורן. בילינו שם בשירה ובריקודים. כל הזמן היינו מתאבקים ומתגוששים והשמחה הייתה גדולה. בהמשך הלילה הגיעה קבוצת ערבים, שנשלחו על-ידי ההורים כדי לקחת את הבנות. מה גורלן של הבנות האלה אנו לא יודעים...



ישראל, מנחם ואורי שרפמן

עשרת בני המן סיפרו רפי לייבוזיץ וניסן אליוביץ

"היינו עשרה ושמונו נפוץ לשמצה במושבה". כך תיאר ניסן אליוביץ את 'עשרת בני-המן': "את השם נתן לנו ברליני - מנהל בית הספר. התחלנו ללמוד ב-1930 בכיתה א'. הילדים בכיתה היו מבית-גן ומיבנאל.

ב-1938 סיימנו ללמוד 8 שנים. רפי, היחיד מ'בני-המן', שהיה בכיתה נמוכה יותר. בבית הספר היינו תלמידים רגילים ולא עשינו בעיות. המנהל ברליני נהג ביד קשה בתלמידים שעשו בעיות.

ב-1939 פרצה מלחמת העולם השנייה. בתקופה הזו יבנאל ובית-גן היו שרויות בהאפלה כללית - מחשש להתקפת אווירונים. לא היה מה לעשות. וכדי להתפרק מן השעמום חיפשנו תעסוקה. היינו חברים טובים ונפגשנו מדי ערב.

ההורים שלחו את הבנות ללמוד מחוץ למושבה, ואנו, הבנים, נשארו לעבוד עם ההורים - חוץ מכמה בנים, שלהוריהם היה כסף, והם למדו מחוץ למושבה.

באותם ימים במחלבה של יבנאל היה חדר קירור לפירות ולזרעי תפוחי אדמה. בביקורינו שם הסתבר, שמאחסנים בחדר הקירור פירות מכל הסוגים, והפירות האלה 'קרצו' לנו מאוד. החלטנו לטעום מהם ויהי מה: 'מים גנובים ימתקו'. הבעיה הייתה - המנעול הגדול, שהפריד בינינו ובין הפירות. לאחר שלמדתי לפתוח את המנעול באמצעות כל מיני טריקים, ביצענו את המשימה, ונכנסנו מדי פעם לטעום מהפירות. כנראה הרגישו, שמדי פעם חסר פרי, ונעלו במנעול נוסף, שגם עליו השתלטתי. חדר הקירור הכיל גם משקאות, שהכינו לאירועים שונים ואלה שנשארו אחרי השמחות. ולכן, המקום היה 'אבן שואבת'. על מנת לקיים את הפסוק: 'ואכלת ושבעת ובכליך לא תשים'.

לילה אחד הגיעו אליי שלושה חברים וביקשו ממני לפתוח את המנעולים. פתחתי את המנעול הראשון והם נכנסו. פתאום שמעתי שמגיעים הנוטרים. ביקשתי מהחברים לשבת במקומם בשקט, סגרתי את המנעול והתרחקתי.

הנוטרים הגיעו ונעמדו מול הדלת הנעולה. חכיתי והם לא זזו... לקחתי אבן וזרקתי לכיוון בית המרחץ. האבן הרעשה. הם שמעו רעש ורצו לכיוון בית המרחץ, וכך פינו את הדלת של בית הקירור. פתחנו את המנעולים ונהנינו. כל התעלולים שלנו נעשו רק מתוך הנאה. נוסף למחסן הקירור חיפשנו מקורות נוספים להעלות את המורל, כמו: יין, קוביאק, ליקר וכל מיני דברי מתיקה וסיגריות. המקורות היו בבית-הקפה של סימון. שם החבריה המבוגרים היו מעבירים את הלילות בשתייה ובאכילה. אחד מחברינו, אברהם רזניק, היה מעשן, ואנחנו היינו משווררים ממנו סיגריות. כדי להחזיר לו - היינו נכנסים לסימון וממלאים לו את המלאי. בהזדמנות הזו היינו לוקחים כמה בקבוקי ליקר לבריאנות... מקור נוסף לשתייה, ברמה יותר גבוהה, היה המרתף של יענקל' סחין, ששמר את המשקאות החריפים במרתף ביתו. למרתף הייתה כניסה נוספת מבחוץ, שהייתה נעולה במנעול גדול. אני הייתי פותח ומסתלק, ואחרון היוצאים היה נועל. מהמרתף היינו לוקחים משקאות חריפים, מגיעים לביתו של אברהם רזניק ושם היינו חוגגים.

היו תעלולים נוספים, ואחד מהם היה ביבנאל. בחגים היו עורכים עיתון היתולי, ואנחנו, 'בני המן', כתבנו חומר לעיתון בעזרתם של ישראל שרפמן ושמואל יצחקי. העורך - הכול יכול, קבע, שהחומר לא ברמה סבירה, ולא התקבל. אם כך, החלטנו לגרום שכל המסיבה לא תתקיים - על-ידי ניתוק זרם החשמל לאירוע. החלטנו - אשר גרשנוב, שאחיו עבד בחברת החשמל, שהוא המתאים ביותר לנתק את החשמל. הוא עלה על העמוד הראשי והוציא את הפקקים. בכל בקעת יבנאל ככה האור. אחרי שהחוגגים התפזרו, עלה אשר והאיר את המושבה. במושבה חשבו שזה ניתוק רגיל של חברת החשמל. אחד הסיפורים יוצאי הדופן היה, כשהסתכסכנו עם ה'הגנה'. אשר, שעבד בקבוצת הפלחה, גילה שבמכונת הדיש הישנה יש כדורי רובים.

החלטנו לעשות מטווח. רובים היו לנו, כי חלק מאיתנו היו נוטרים. מכונת הדיש עמדה סגורה במנעול במחסן של קבוצת הפלחה. אני הייתי השומר ותפקידי היה להתריע ומתי לברוח באמצעות שיר מסוים.

החברים הלכו לפתוח את המנעול ולא הצליחו. לכן, ביקשתי מדדי שישמור במקומי, ואני אפתח את המנעול. עודני מתקרב לדלת, והנה מגיע דדי אחריי ומזניח את השמירה. מישוה הזהיר, שעמוס מוקדי מתקרב - זה היה בחצות. אני, שאיני יכול לרוץ, צעדתי מולו בדרך היורדת לרחוב הראשי.

כולם ברחו, ורק אותי זיהו בסביבה (המחסן היה מאחורי 'תוצרת ואשראי'). עמוס היה ממנהיגי ה'הגנה' ביבנאל והם חשדו בנו, שאנחנו מספקים כדורים לאצ"ל וללח"י. חקרו את כל 'בני המן', ואותי חקרו אחרון. הם הכחישו שהיו במקום. את רפי לקחו לטבריה לחקירה, והסיפור נגמר כך: אני נקראתי אחרון לבירור אצל מפקד הנפה, והכחשתי את כל הסיפור - סיפורי פשוט, שהייתי עם החברים אצל סימון והלכנו הביתה. הוא איים עליי. עמוס נטפל אליי בגלל סכסוך אישי.

בזמן הבירור התקף נתתי סימן לחבריי מבני המן, שהיו בסביבה. הם, כולם, הקיפו מכל הצדדים את הכיתה שבה התנהל הבירור. עמוס הבין שהעניין יכול להיגמר בכי רע. הוא קם והודיע לנו - די רועד - שאין כל אשמה נגדנו. התיידדנו עם עמוס וסיפרתי לו את הסיבה, שבאנו לקחת כמה כדורים על מנת לעשות מטווח, וכי לא היו לנו כוונות זדוניות. האיכרים אהבו אותנו מאוד, כי תמיד, כשהיו צריכים עזרה פנו אלינו והיינו מוכנים לעזור. מנהגי ה'תרבות' שלנו החלו בגיל 11 ונמשכו עד הצבא. כל אחד הלך לגורלו. אברהם רזניק נהרג בפיצוץ גשר הירדן, אני נפצעתי בסגירה, ובזכות אריאל הוכמן, ששחב אותי מתוך האש במשך כשלוש שעות הגעתי למרפאה. שם לא ידעו מי הפצוע - אני או אריאל? כי שנינו היינו מכוסים בדם רב. אני חייב לאריאל את חיי...

עם השנים התבגרנו ונכנסנו לחיים. אני, כמשל, נבחרתי לראש אגודת 'תוצרת ואשראי' ואחר כך, ב-1952, נבחרתי לראשות המועצה ועבדתי יחד עם נציגי בית-גן - רפי ליוביץ' וישראל שרפמן, וכן עם נציגי משמר-השלושה, שצורפה למועצה לפי הוראות משרד הפנים. בית-גן הצטרפה למועצה בהסכמה. כך סיכם ניסן את סיפורו. 'עשרת בני-המן' הם: ניסן אליוביץ', רפי ליוביץ', אשר גרשונב (יבדלו לחיים ארוכים), אברהם רזניק, מנחם יער, שמשון קורקין, גדעון לבקוב, עמוס אברמסון, אריאל הוכמן, דדיק ליפשיץ.

משחקים

משחקי הילדות היו מגוונים: ארבע תחנות, בלורות (ג'ולות), בורות לבלורות, מקלות-עם מקלות מחודדים ('דודס'), 'נחשיות' בכוורות דבורים, מלחמות על רגל אחת, בוקס (אגרוף), 'סניורה גרנדה', איסוף ביצי ציפורים, תחרויות עם חישוקי גלגלים, איסוף 'דומים' מהסדרות (שיזף), תפיסת דגים בידיים בוואדי שרונה בקיץ, גינות בבית הספר, מלחמות באבנים, מטקות, כדורסל, כל מקצועות האתלטיקה, הליכה כל שבת לארטושה, אכילת פרי מעצי התות הגדולים, קטיפת סברס ופרי הדודאים.

מאחר שהיה לנו זמן חופשי - הקמנו קבוצת כדורגל בית-גנית בלבד. הכדור היה עשוי מסמרטוטים הדוקים וקשורים היטב. הכדורגל היה כבד, אך התאים למשחק. לא לכל הילדים היו נעליים. הסנדלר במ היה תופר נעליים עם סוליות מחוזקות ופרסות. כ-25 מסמרים בלטו על הסוליות. הנעליים היו טובות וחזקות והחזיקו מעמד מספר שנים. לאחר מכן עברו מאח מבוגר לאח הצעיר. במשחק הראשון קיבל מי שבועט ברגל שמאל נעל שמאלית בלבד, ובמגרש שיחקו כולם כאשר רגל אחת יחפה והשנייה, שבה בועטים, עם נעל. הקבוצה שלנו הייתה טובה יותר ותמיד ניצחנו את היבנאליים. מאוחר יותר קנה לנו ועד המושבה כדורגל אמיתי ויכולנו לשחק גם יחפים...

משחק נוסף שאהבנו לשחק היה משחק התרנגולים. שני מתמודדים היו עומדים על רגל אחת בזרועות משולבות ודוחפים זה את זה כמו שני תרנגולים, עד שאחד היה מוריד את רגלו המורמת. כשהיינו ילדים לא השתעממנו...

חישוקי גלגלים

אחד המשחקים האהובים עלינו היה גלגול חישוקי חביות עם ידית עשויה מחוט ברזל עבה, שבה גלגלנו את הגלגל (הגלגל היה חישוק סביב חבית, שהיה בה נפט, או דג מלוח. לאחר מכן השתמשו בחבית לאגירת מים). היינו מתרכזים על ה'חירבה' - מקום מרכזי למשחקים שלנו (התל שעליו הפרוזיקטור). היינו מציבים תחנות בבקעה, ומתחרים בינינו מי יגיע ראשון. היו ילדים שהיו מיומנים מאד בגלגול החישוק...

סניורה גראנדה

זה היה משחק קשה וקצת מסוכן. היינו משלבים יד ביד ויוצאים בשורה ארוכה - עושים יחד סיבוב גדול בריצה, כאשר צד אחד של השורה מהווה ציר, כמו של מחוג - ומי שהיו בקצה החיצוני של השורה היו מזרקים לגובה מרוב מהירות - ממש עפו. ולא פעם אחת נפצעו מכך ילדים. סיפר לי חבר, שאביו נהג להכותו בשדה - בשוט של הפרדות. ופעם אחת כשהכה אותו - הוא תפס את השוט בקצה הרצועה ועשה לאביו 'סניורה גראנדה'. לבסוף עצב את הרצועות ואבא שלו עף למרחקים. מאז אביו אינו מכה אותו בשוט...

נחשיות

בכניסה לחצרות היו מוצבים עמודים מרובעים, עשויים מאבנים מחוזקות בטיט מעורב בסיד. עליהן היו תלויים השערים. במשך השנים נוצרו חורים בעמודים, והם היו מקום לקיני דבורים. ולנו, הילדים, אלה היו מקור למשחקים שונים. היינו מתגרים בדבורים ונעקצים בכל הגוף.

בעמוד של שער החצר שלנו הייתה כוורת כזו. כלילה חיברנו בחוזקה מקל לשער, שבלט ממנו והיה מותאם כך, שבשעת סגירת השער - המקל יחדור בדיוק לתוך הכוורת. כשסגרנו את השער - מאות דבורים מרוגזות יצאו אל מחוץ לכוורת ועקצו את כל מי שהיה בסביבה. ואנחנו היינו בורחים. היה תור אצל הילדים - כל פעם בחצרו של מישהו אחר. אם מישהו נכנס לחצר - הילדים היו דוחפים את השער והאורח היה בורח כל עוד נפשו בו. באחת הפעמים נחום סנדלר בא לבקר את אבא, והתור לדחוף את השער היה של יצהר, בנו של נחום. ובזמנו - מילה הייתה מילה, והתור נשמר בקפדנות. כשסנדלר עמד להיכנס לחצר - יצא יצהר בנו מהמחבוא, רץ, דחף את השער, המקל עשה 'נחשושה', והדבורים יצאו נרגזות - ונחום סנדלר, שהיה בעל קרחת נוצצת, 'חטף' מספר עקיצות וברח על נפשו. היה נהוג לשים דבש על מקום העקיצה - זה מקל על הכאב. גם יצהר קיבל עקיצות, ורצינו לדעת איך תהייה הפגישה בין האב לבנו. בערב ליווינו את יצהר הביתה. כשהוא ביקש דבש כדי למרוח על מקום העקיצות - יצא אביו המרוגז בצעקות,

מלוות במכות וצרח עליו: דבש אתה רוצה? צא החוצה. כלילה
ההוא יצהר לא ישן בבית... עליי להוסיף ולציין שעקיצות הדבורים
גרמו לנפיחות, וכמעט כל הקיץ היינו נפוחים, בעיקר בפנים.

ארבע תחנות

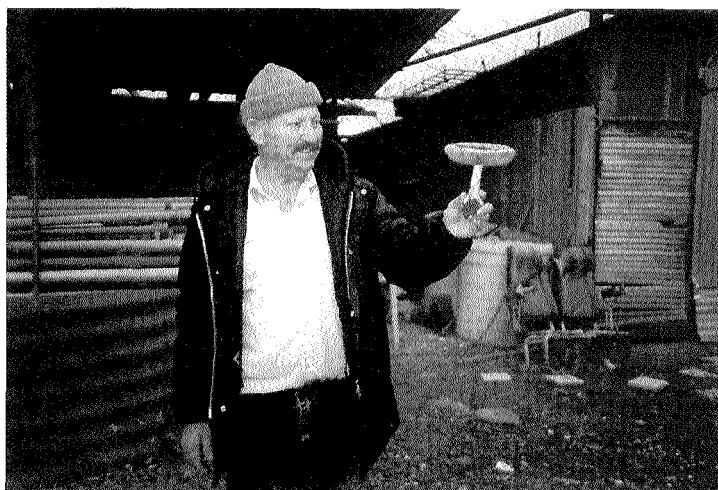
כשהגורן הייתה נקייה וירוקה אחרי הגשם - סימן הוא שהסתיו
הגיע. היה קריר ונעים. שיחקו בשתי קבוצות. אחת התפזרה
בין ארבע התחנות. אחד המשתתפים היה זורק בכוח כדור לעבר
שחקן מהקבוצה השנייה שעמד בתחנה והחזיק בידו מקל עבה.
תפקידו להכות בכדור ומיד לרוץ לתחנה הבאה. וכך, עד שכולם
עברו. מי שלא הגיע לכדור - נתפס והפך לשומר בתחנה, לפני
שהמכה בכדור לא הגיע לתחנה והוא היה נפסל. הקבוצות היו
מתחלפות ביניהן וחוזר חלילה. זה היה משחק ממושך, מלא
יצרים, אך תמיד באווירה טובה.

מטקות

במשחק המטקות היה צריך להעיף ביד מקל קצר באורך כ-17
ס"מ, מחודד בשני הקצוות עם מקל ארוך, וכל המרחיק הרי זה
משובח. המשחקים האלה ומשחקי הספורט התקיימו בגורן
לאחרי הגשם הראשון, כשהכול היה מכוסה בירק.
לכמה חקלאים בבית-גן היו להקות אווזים, וכשהגורן התכסה
בירק, יצאו עם האווזים למרעה. כשהם חזרו הביתה היינו רצים
אחריהם והם היו מתרוממים ועפים - כל עדר לחצרו. מראה
מרהיב...

פטרישי'

לאחר כמה ימי גשם, כשהאדמה רוותה ברטיבות, החלה עונת
הפטרייות (קראנו להן 'פטרישי'). הפטרישי' היו מאכל, שהשתלב
בכל התבשילים, בעיקר בארוחות הבוקר והערב. אמא הייתה
מקצועית בבישול הפטרייות, שהיו בשפע בגורן, בחפורות ובכל
מקום. הן צצו והופיעו כל בוקר. פטרייות בצורת כדורים מחוברים
(נרתיקיות). זיהינו אותן עוד בתחילת נביטתן. איסוף הפטרייות



אורי מחזיק בידו פטרייה
מסוג נרתיקית

היה כמו לחפש מטמון, והייתה תחרות בין הילדים - מי ימצא יותר פטריות.
כולם חזרו הביתה עם דליים מלאים. אלוף מלקטי הפטריות היה ישקה קרביוב. עד היום יש הנוהגים ללקט פטריות...

דומים

תחביב היה לילדי המושבה - איסוף דומים מהסדריות (שיזף השיח), שהיו פזורות בכל שדה. בסוף הקיץ הפרי הבשיל ונשר. השיח היה דוקרני ומכוסה בקוצים. בין ענפי הסדריות היינו יוצרים מערות ומלקטים את הפרי בצבע חום-אדום. בימי מלחמת העולם הראשונה, כשלא היה סוכר, נהגו לאכול דום בתור ממתיק לתה. פרי הדום הנופל על האדמה, היה מתקשה, נעשה מתוק וטעים ביותר. היינו אוספים את הפרי בתוך גרביים, כדי שיהיה מאוורר וכך נשמר למשך תקופה ארוכה.

ביצי ציפורים

תחביב נוסף שהיה לנו, הילדים - איסוף ביצי ציפורים ממינים שונים. היינו מחפשים אותן בפינות שונות - עד כדי סיכון. הכנו קופסות נעליים מחולקות בפנים לתאים מרופדים בצמר גפן. היינו מוציאים את תכולת הביצה באמצעות חורים שנקבנו בסיכה, משני צידי הביצה, ושומרים אותה בתוך הצמר גפן שבקופסה. במשך שנתיים, לאחר שהיינו מחליפים עם ילדי מושבת כנרת, הגענו לשבעים מינים של ביצים. עד שהגיע המורה לטבע עם 'קפלוש' (מגבעת), שהיה חובב טבע. הוא הפעיל עלינו איומים שיגרשו אותנו מבית הספר - נאלצנו למסור את האוסף שלנו, הנדיר והחביב, לחדר הטבע שהוא הקים בבית-הספר. כמובן שאחרי תקופה קצרה האוסף 'נעלם'! ולמורה הזה עשינו צרות צרורות...

סוס ארוך

אחד המשחקים, שהשתתפו בו רק הבנים, היה 'סוס ארוך'. אחד ישב על כיסא בראש השורה וכשבעה ילדים עמדו כפופים לפי סדר, כשהראשון מניח את ראשו על ברכי היושב על הכיסא, כך שנוצרה שורה ארוכה כמו רכבת. שבעה ילדים מקבוצה שנייה היו צריכים לרכוב על הילדים הכפופים בשורה ולא ליפול. סופרים עד 50. בעת הקפיצה רצוי לחלק את המשקל על כל השורה, וכך לא ליפול. אם בזמן הספירה השורה התחתונה נפלה - הקבוצות מתחלפות ביניהן. הקבוצה שיש לה פחות נפילות היא המנצחת.

בלורות

במשחקי הבלורות או הג'ולות צריך לקלוע בבלורות שהיו מסודרות ב'מור'. היו צלפים שקלעו ממרחק. אם קלעת בבלורה של היריב לקחת אותה אליך. יש כאלה שאספו כיסים מלאים, ואחר כך היו מוכרים אותן למפסידים. משחק נוסף בבלורות היה עם גומה, שאליה, עם קליעה בבלורה של היריב, היה צריך להכניס את הבלורה לגומה. כל מי שהכניס את הבלורה שלו ניצח. גם פה היו קלעים מיומנים מאוד.

מעשי קונדס

במבט לאחור - לאן שאפנה, יציפו אותי זיכרונות ילדות: על בניית סכרים בקיץ בוואדי שרונה ותפיסת הדגים שנשארו בוואדי מימי החורף. היו מומחים להטסת הטיירות ובנייתן, כשאמא של דוידקה אבנר הייתה מספקת את החוטים. ההליכה כל שבת לכינרת, בתוך חלקות הבננות של קיבוץ כנרת - מורידים אשכול או שניים, עוטפים אותם בין עלים יבשים - אוכלים את הבננות הבשלות מהשבוע הקודם וממשיכים להתרענן בכינרת. היינו ביחסים חברתיים טובים עם בני הקיבוצים - התארחנו אצלם בחדר האוכל והם היו אורחים שלנו. לא פעם אחת ננעצה בוהן בין הצלעות שלך, מלווה בשאלה של אחד מוותיקי הקיבוץ: "אל מי באת?"

היו מעשי קונדס, שהיום לא היו עוברים בשתיקה, כמו שבירת הזגוגיות בחלונות בית-הספר. עם תחילת החופש הגדול היינו עומדים מסביב לבית-הספר, במרחק כ-20 מטר, ומנפצים כל חתיכת זכוכית שהייתה בחלונות. יש שאמרו, שאבא של אחד מחברינו היה זגג... ואנו סיפקנו לו עבודה...

אסון מחריד

היה מקרה שנהגנו בהפקרות ונגרם אסון מחריד: הכיתות הגבוהות בבית-הספר ביבנאל ירדו בעגלות, בליווי הורים, יחד עם גלפמן המנהל, לכנס בבית-הספר בדגניה א', ביום ה-30 לרצח חיים ארלוזורוב. באמצע הכנס, כמה ילדים מבית הספר ביבנאל, הסתלקו ורצו להתרחץ בירדן, כאשר רובם אינו יודע לשחות! הם נכנסו למים עמוקים בירדן, ליד סכר דגניה מתחת לגשר המוביל לצמח... חמישה מטובי הילדים של המושבה, בני 14 בלבד - טבעו! הילדים האחרים הצליחו להינצל. אבל כבד ירד על בית-גן ויבנאל. מבית-גן טבעו אליעזר - ליזקה יגורוב - ילד מבריק. הוא בנה אופניים מגלגלי מחרשה ואיתם היינו נוסעים בירידה של המושבה. היה בן יחיד לחנה ואיסי יגורוב. אברהם בן-גליל, חברי הטוב. פסח בם, בנו של הסנדלר - עלם חמודות. שני ילדים מוצלחים משכונת התימנים - שאול סוהלי (ביר) ויעקב בן-שלום.

בית-הספר

היו כמה מוסדות משותפים לשתי המושבות - בית גן ויבנאל. בית-הספר היה המוסד העיקרי. הוא נמצא בין שתי המושבות, בקרבת יבנאל, ולומדים בו התלמידים של שתי המושבות. במשך היום למדו בבית-הספר בשתי משמרות - בוקר ואחר הצהריים. בשעות הערב הוא שימש כמרכז לחוגים מגוונים למבוגרים, כאשר המורים והמורות לימדו בהתנדבות. בשנים מאוחרות יותר התקיימו בו פעולות לנוער, כגון: הצגות ומופעי סאטירה על הנעשה במושבות ואף הצגות רציניות.

חגי השנה שהתקיימו בבתי חזרו ונערכו גם באולם בית-הספר, כמו סדר-פסח. הפעילות בחגים הייתה באחריותה של ועדת התרבות, שבראשה עמד איש מוכשר במיוחד - משה זלמן לונץ (נהרג, כאמור, בדרך מבית-גן ליבנאל עם שני חבריו יהודה אליוביץ' וגדליה גלר, שהיה מזכיר מועצת הפועלים במושבה.

שמחת תורה

שמחת תורה, הכול הזמה לחג זה אין דומה.

שמחה בכול אתר ואתר. איחוד הלבבות מהצעיר והמבוגר.

כולם יירונו, כולם ישמחו. תלאות החול כולם ישכחו. מה נעים ומה נחמד כי עמנו ליד סיני עמד.

זו שמחת הדורות המסמלת גאולה וגבורות.

כל זקן ונער יגילו כי את התורה מחדש יתחילו.

מ ייתן ולחג נשוב ואת התורה יקרא כל היישוב.

אוקטובר 1957

שמם נקרא מושב משמר-השלושה). משה זלמן, בעזרתם של שמואל יצחקי וחלק מן המורים השרו במושבות רוח חיים. המקהלה פעלה בתחילה בניהולו של פרלמוטר שעבד בדואר במשך זמן קצר ולאחר מכן, במשך שנים רבות, עלידי תקווה תגר. אנשי בית-גן ויבנאל נהגו לשיר ולרקוד עד אור הבוקר... שמחת תורה הפכה לחג העיקרי של הנוער והדי החג הזה נשמעו מקצה הארץ ועד קצה.

כמעט בכל שבת יצאנו לטייל. בימי צעירתנו יצאנו לטייל עם המורים, וכשהתבגרנו - הטיולים היו ארוכים יותר: אל ההרים בסביבת האקדח המצויר בסלע, אל בית הכד, לאום זרד (העץ שנראה מכל פינות הבקעה). חטיבת גולני, שהוקמה ביבנאל, אימצה אותו לסמל החטיבה.



בית-הספר ביבנאל

הטיולים נמשכו לאורך היום. ידענו איפה יש מים ואכלנו לשובע מעשבי הבר. בכל מוצאי שבת התכנסו ילדי בית-ספר בביתו של רב המושבה, הרב אבינרי. הוא היה עורך את ברכות ההבדלה בין קודש לחול, קידש על היין וחילק כוסית יין וממתקים לכל ילד, וקיגל, שהרבנית הייתה מכינה. הקיגל היה התמריץ ששכנע אותנו לבוא להבדלה. הרב היה איש מכובד, חביב ומלא הומור. הוא לימד אותנו דברי קודש, ובשיעורים האלו היינו חייבים לחבוש כובע.

יש לציין שלמושבות בית-גן ויבנאל היו מגיעות הצנות של תיאטרון 'הבימה' מדי כמה חודשים. בימי הקיץ היו מקימים כמה בחצר האחורית של בית-הספר, וכל אחד הניע עם כיסא מן הבית. השחקנים התארחו בבתי האיכרים, כך שחיי התרבות היו תוססים. ראוי לציין שהכול נעשה בהתנדבות.

בכל מוצאי שבת היו מציגים סרט קולנוע. משה ליפשיץ היה המכונאי ודדיק, אחיו, היה מסובב את התרגום בעברית. מעולם לא התאים התרגום לעלילה שבסרט. כשהקרנו סרטים באולם בית-הספר - הילדים הקטנים ישבו מלפנים על הרצפה, והמבוגרים מאחוריהם. גם לאולם הביא כל אחד כיסא מן הבית. אנחנו, בני הנוער, עמדנו בסוף, וכמובן - הפרענו וגרמנו לרעש חזק. אלה שהתקשו לא לשלם - צפו בסרט מעל עצי התות שהיו מחוץ לאולם. הסרט היה חוויה מיוחדת באותה תקופה. למושבות הגיע ערבי ועל גבו הייתה סינמה ידנית - ארגז ארוך שבו חמישה חורים. דרכם ראינו תמונות מצוירות. התמונות היו מלוות בשירה ובהסברים של המפעיל בערבית. כל הצצה כזו נמשכה כ-20 דקות. עבור כל צפייה היינו צריכים לתת ביצה. כך שתרבות לא חסרה לנו. המכשיר נקרא 'סנדזק אל עאג'מי' או בעברית: ארגז הפלא. מדי כמה חודשים היה מגיע גם דוב ענק קשור בחבל, שהיה עושה 'ניסים' ונפלאות על פי פקודות ששלח המנחה שלו.

החינוך

האיכרים שנכנסו לבתים - כולם היו זוגות צעירים עם ילדים קטנים, שניים עד ארבעה ילדים בכל בית. היה צורך להכין גן לקליטת הילדים האלה. בקומה התחתונה של הבית הדו-קומתי היה חדר גדול שהכשירו אותו לגן-ילדים ולידו היה חדרון לגננת. בגן למדו ילדים מגיל שנתיים ועד גיל בית-הספר. הגננת, שהייתה די מבוגרת (בעיני הילדים), נחמדה על פי רוב, הסתייעה בנשות האיכרים, ששמחו תמיד לעזור. לרוב, בימים היפים בילינו בחצר הגן או טיילנו לוואדי או להר הקטן שבקרבת המושבה. עם תחילת הגשמים היה האזור הזה מתכסה בפרחים מכל הסוגים, בעיקר כלניות בשלל צבעים. ההר הקטן שמעל המושבה בית-גן היה נגיש לכולם. הוא תמיד פרח והיה ירוק. היה זה מרכז הבילוי לילדים בכל הגילים.

בתחילה נפתחה כיתה א' בבית הספר אחת לשנתיים על מנת למלא כיתה. עם השנים מספר הילדים עלה והספיק למלא כיתה כל שנה.

היינו קמים מוקדם בבוקר, אמא הספיקה כבר להכין ארוחת בוקר והלכנו עם סנדוויצ'ים לבית הספר. התלבשנו יפה, לקחנו סנדוויצ'ים וצעדנו לבית-הספר הנמצא ביבנאל במרחק 1,400 מטר מהבית. אחינו הגדולים ליוו אותנו ומאוחר יותר, כשגדלנו - נעשינו עצמאיים. היינו מתרכזים בקבוצות וצועדים ללימודים. לעיתים קיצרנו את הדרך והלכנו בתוך השדות. השארנו מאחורינו שבילים, דבר שהרגיז את בעל השדה.

ההליכה לבית-הספר הייתה בשבילנו חוויה - בעיקר בחודשי הקיץ והאביב. הלכנו בסנדלים. וכשהסנדלים אבדו (מכל מיני סיבות) - הלכנו יחפים... ההורים לא קנו זוג חדש במקום הסנדלים שאבדו - כך שרוב הזמן הלכנו יחפים, ותמיד הגענו לבית הספר ללא איחור.

היינו מסתדרים בשורות, כל אחד ליד כיתתו - בנים לחוד ובנות לחוד. לפני הכניסה לכיתות התפללנו: מי שחגג בר מצווה באותו שבוע היה קורא את ההפטרה. המשמעת הייתה חזקה. דעתם של ההורים הייתה, ש"המורה תמיד צודק". הייתה לו גם הזכות

לנהוג על-פי הכלל: "חוסך שבטו שונא בנו". ולא פעם אחת - הסרגל גם הוא פעל - עם מכות על הידיים. העונשים היו מגוונים, אך התגברנו על כולם. אבוי לאותו ילד שאביו היה מורה בבית-הספר - הוא 'שילם' על מעשיו של אביו. בערב, כשאבא היה חוזר מן העבודה מי שהיה לו 'אומץ' להתלונן על המורה - התשובה הייתה מלווה בסטירת לחי, כי המורה תמיד צודק!

בצהריים שבנו הביתה לאכול, ובשעה שתיים חזרנו ללימודים - עד שעה ארבע. כך שבילינו הרבה בדרך בין בית-הספר והבית. לכן התפתח מכך הווי מיוחד: ריקודים, שירים, חיפוש ביצי ציפורים ועוד מעשי שובבות. המשחק העיקרי שלנו היה 'בלורות' וגם בדקנו מי משתי יותר רחוק, ואברהם היה מחכה חמור שהיה בסביבה, והמהומה הייתה גדולה.

בערב, לאור המנורה, היינו צריכים להכין את השיעורים. ההורים שלנו היו אנשי ספר. הם עזרו לנו והקפידו שנכין את השיעורים - בעיקר אמא, שהייתה מורה בבית-הספר במטולה. בבית הספר אמנם לא למדנו ברציפות כל השנה - החסרנו הרבה שיעורים - אך מה שלמדנו זכרנו היטב. המורים היו מעולים ועזרו בכל. שכר לימוד שילמו ההורים - לירה אחת לחודש לכל ילד. היו שנים שהפרוטה לא הייתה מצויה - ולא הייתה אפשרות לשלם את שכר הלימוד. בתחילת החודש היה נכנס השמש (השרת) לכיתה וקורא את שמות הילדים שלא שולם עבורם שכר לימוד. הילדים האלה נשלחו מבית-הספר, עד שהעניין יסודר. למזלי, הייתי תמיד בין הנשלחים. כמו רוב ילדי בית-גן - המצב הכלכלי היה קשה. כאחת הפעמים קרא השמש את השמות והנה שמי נפקד מן הרשימה. פניתי וביקשתי ממנו שיבדוק את הרשימה שנית. לאחר בדיקה אמר לי: "אתה צודק, החוצה!". לכן הייתה לנו קבוצת כדורגל מעולה. היה לנו הרבה זמן לאימונים.

בדרך לבית הספר

הדרך הייתה עשויה מעפר דק, ובקיץ האדמה המפוררת הייתה חמה ככבשן, ומאחר שהלכנו יחפים רוב הזמן - האומנות שלנו

הדרך בין בית-גן ליבנאל
מראה לכיוון דרום



הייתה לקפוץ למקום קריר - אבנים, צמחים יבשים, או ריצה. בחורף, כל הדרך הייתה מחוסה בבזץ עמוק, ואנחנו, הילדים הקטנים, היינו רוכבים עם אבא על הפרדה - מכוסים בשק גדול בעל פס אדום (מעיל לעניים). היו מכניסים פינה חיצונית של השק לפינה הנגדית - הפנימית, ונוצר 'קפוצ'ון' שכיסה את הראש ואת הגב. בבית הספר היה מקום מיוחד לתלות את ה'מעילים'. לרובנו לא היו מעילים! לחלק מן התלמידים, שמצבם הכלכלי היה טוב יותר - היו מעילים טובים.

בית-הספר הראשון

עם הקמת יבנאל ב-1901 נבנה בית-הספר הראשון במרכז המושבה (מול בית הקשישים - המרפאה לשעבר). הבית היה מחולק במרכזו על-ידי קיר. בצד המערבי גרו המורים עם משפחותיהם, ובצד המזרחי היו כיתות בית-הספר. הכיתות היו קטנות וגם היו מעט תלמידים. לכל מורה הייתה חלקת ירק קטנה, פרה וכמה תרנגולות לצורכי הבית.

בית-הכנסת היה מול בית-הספר (כיום בנק הפועלים לשעבר). מייסדי המושבה יבנאל היו ברובם דתיים מאוד, ולא הסכימו שילדיהם ילמדו בבית-הספר החדש, כך שבתחילה למדו בו רק בנות. ב-1908 הגיעו להסכם בין חברת יק"א ואיכרי בית-גן שילדיהם יעברו לבית-הספר החדש, בתנאי שכל יום בשעות הבוקר התלמידים יתפללו, יחבשו כובע (הבנים) וילמדו יותר לימודי קודש.

תלמידים מטפלים בגינת בית-הספר



הבנים ישבו בנפרד וכך גם הבנות. המצב הזה נמשך שנים רבות. הכיתות בבית-הספר הראשון שימשו כחדרים נוספים למורים. (הבית נקרא עד היום בית המורים). במשך הזמן המורים עברו לגור במושבה עצמה, הבית נהרס מבפנים והפך כאבן שאין לה הופכין... בשנים האחרונות הבית שוקם על-ידי 'המועצה לשימור אתרים' כדי להקים בו מרכז תרבות קהילתי.

שתי מושבות ובית ספר אחד

בבקעת יבנאל נוסדו שתי מושבות. בית גן - מושבה קטנה, שמנתה כעשרים וחמישה איכרים. כקילומטר דרומה שכנה המושבה יבנאל, שהייתה גדולה יותר. דרומית לה הוקמה שכונת התימנים.

המושבות נוהלו על ידי ועד המושבה. מוסד ציבורי, שניהל את המושבה מול פקידות הברון. לכל מושבה היה ועד נפרד. מוסדות אחדים, כדוגמת בית הספר ואגודות כלכליות, היו משותפים לשתי המושבות.

חיי הנוער התנהלו סביב בית הספר. בשבתות יצאו לטיולים בסביבה ובערבים שימש בניין בית הספר כמוקד ללימודים ולמסיבות.

הדרך מהמושבה בית גן לבית הספר, הייתה דרך עפר. בקיץ, בשעות הצהריים, הדרך הייתה חמה מאד. אנו הילדים, איבדנו את סנדלנו כבר בראשית הקיץ. היינו קופצים מאבן לאבן ומחפשים קצת צל לכפות הרגליים הבוערות.

בחורף, כשהבוץ הגיע עד הברכיים, היו ההורים לוקחים אותנו על פרדות, כשמעיל הגשם אינו אלא שק חיסה מיוטה עם פס אדום שקופל מבפנים.

בשיעורים הייתה משמעת חמורה ולא פעם הרגיש התלמיד את נחת זרועו של המורה. לא כדאי היה להתלונן בבית, כי גם שם היינו מקבלים מנה נוספת, שנתנה לנו להבין בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים, שהמורה תמיד צודק.

שכר הלימוד היה לירה אחת מידי חודש. מצב האיכרים היה כפי רע כך שהפרוטה לא תמיד הייתה מצויה. ולכן היו כאלה, שהתקשו לשלם. בכל תחילת חודש, היה נכנס השרת ומקריא את שמות אלה ששכר הלימוד לא שולם עבורם. אותם הילדים היו עוזבים את הכיתה שמחים וטובי לב ויוצאים לשחק כדורגל בחוץ.

אביזר הספורט העיקרי היה כדורגל מסמרטוטים שנקשר היטב בחוטים רבים. אנחנו, ילדי בית גן ניצחנו תמיד, כי היה לנו יותר זמן להתאמן. היבנאלים היו יותר מפונקים. שכר הלימוד אצל רובם היה תמיד מסודר והם לא החסירו ימי לימודים. כל בוקר היה עובר השרת ברחבי המושבה ומצלצל בפעמון, כדי להעיר את התלמידים. ההורים ביבנאל, ברובם, היו בני העלייה הראשונה. הורינו, מייסדי בית גן, היו, ברובם, אנשי העלייה השנייה ובני איכרים ממושבות הגליל.

בית-הספר המשותף

בית-הספר היה בנוי על שטח גדול. לכל כיתה חילקו שטח אדמה, כדי שאת החקלאות ילמדו הילדים באופן מעשי. לכל

כמה ילדים הייתה חלקה של כמה ערוגות, שבהן זרענו ירקות שונים. אכלנו מהם בארוחות ביניים והשאר חולק למתנות. הגינה המצטיינת זיכתה את התלמידים שטיפחו אותה בציון גבוה בתעודה ובפרס. בית-ספר היה משותף לשתי המושבות - יבנאל ובית-גן, ועם הקמת משמר-השלושה למדו בו גם תלמידי המושב. בית הספר היה בנוי בצורת האות ח'. היה בו אולם מרכזי גדול. מצד צפון-שתי כיתות גדולות. במערב - כיתה אחת גדולה, ומצד דרום - חדר המורים ושתי כיתות נוספות. מאוחר יותר בנו ליד בית-הספר שתי כיתות מצד דרום-מערב. הגג היה מכוסה ברעפים - ללא תקרה. בחזית הוסיפו מאוחר יותר תקרה וגם רצפת בטון ונוצר אולם ששימש לאירועים לכל המושבה. בית הספר היה המרכז התרבותי של שתי המושבות, והחברות בין בני המושבות הייתה חזקה ואמיתית. כדי לטפח את החינוך החקלאי של בני המושבות, תרמה פיק"א מלגת לימודים לבן המושבה שילמד במקווה-ישראל. אחת לשלוש שנים היו מגיעים נציגים למושבות לבחון את בוגרי בית-הספר. שלושה התקבלו. למזלי, הייתי בין הזוכים. כהתחלתי ללמוד במקווה-ישראל הייתי בן 14, ונפתח בפניי עולם ומלואו. אלה היו השנים היפות ביותר שהיו לי. שם למדנו ועבדנו. הגיעו לשם מכל מושבות הגליל - תלמידים בעלי אופי דומה. חיינו כקבוצה אחת והיינו המשפיעים בהווי בית-הספר.

מלחמה ושלום

מדי פעם, בעיקר עם גשם ראשון, היו פורצים ויכוחים סוערים ו'מלחמות' בין הבית-גנים ליבנאלים. כל צד רצה לשמור על כבוד מושבתו. ה'נשק' היה בעיקר כדורי בוז'. ה'מלחמה' נמשכה שעות ואף לקחו בה שבויים. בני התימנים, שגרו בדרום יבנאל, נלחמו איתנו, הבית-גנים. היותר מבוגרים מאיתנו נלחמו רכובים על פרדות וסוסים כך שהיה שמח... בסיום ה'מלחמה' היו נפגשים כל הלוחמים, משני הצדדים, עושים 'חאפלה', והשמחה הייתה גדולה.

הארטושה

הארטושה (באר המריבה) נמצאת כשלושה קילומטר מצפון-מערב למושבה בית-גן. במקום קיים בוסתן עם עצי תות ענקיים מזנים שונים, מלאי פרי, עצי רימונים, סברס גדולים, צמחי דודאים ובעיקר - מעין שופע מים כל ימות השנה. המים זורמים אל תוך ברכה באורך 3 מטר, ברוחב 2 מטר וחצי ובעומק מטר אחד. הברכה מלאה תמיד, ולידה שקתות של מים להשקיית הבקר, הצאן וכל בעלי החיים הנמצאים בסביבה. בעודפי המים השקו את הסביבה כולה. בבוסתן, שגובהו 150 מטר מעל פני הים, היה צל וקריר בימות הקיץ. שם נחו העדרים בשעות החמות. לידו היה כפר רועים קטן, שהיינו מיוחדים איתם מאוד - הם היו מארחים טובים. מה שמשך אותנו, הילדים, הייתה זו, בעיקר, הברכה. שם למדנו לשחות, ורוב הזמן בילינו בה. אכלנו מפירות הבוסתן, ופיתות מחברינו הערבים. אני נהייתי מיחס מיוחד - כי אחי הגדול היה 'המנהיג'. וכששמענו את מקלר הזקן מסיים את התפילה (הוא היה החזן והיה לו קול



אדיר) - חזרנו הביתה בריצה, כי השבילים היו בשיפוע. העלייה לארטושה הייתה קשה, אך עצרנו מדי פעם ואכלנו 'סינריות' ו'דומים'. לכל עונה היה לנו בילוי מתאים, והארטושה הייתה האטרקציה שבהן.

ארבייג'י

היו שנים של בצורת קשה וכך גם היה המצב בבית - קשה מאוד. בשנים כאלה היה האיכר רותם את הפרדות לעגלה ויוצא לעבוד באחת הערים.

פעם אחת, אבא יצא לעבוד בפתח-תקווה - שם היה לנו קרובים - משפחת גרף, שהיו ממייסדי פתח-תקווה, והייתה להם חצר גדולה. במשך הזמן היינו כמו משפחה אחת. אבא היה שם ארבייג'י (עגלון). הוא היה מוביל חומרי בנייה וסחורות. גרנו איתם ואני הייתי כבן משפחה. אבא היה צובר קצת כסף, חוזר הביתה לקראת הזריעה, למשך שנים עד שלושה חודשים. כך עשו רוב האיכרים. עבודות חוץ אלה הצילו אותנו ממשבר כלכלי.

מאכלים עם טעם של פעם

לילדים היו דברי מאכל מיוחדים ושונים במשך כל השנה: ביצים הכנסנו לאפר של הטבון המוסק. לאחר שהוצאנו אותן היה לביצים טעם ערב שלא יישכח... החיטה שרתחה בתוך דוד הכביסה הגדול ופוזרה לייבוש על המחצלות כדי להתקרר, תיהפך לבורגול. לכל איכרה היו אבני רחיים כדי לטחון את הבורגול.

החיטה הייתה תופחת ונעשית מתוקה ורכה. פרי הדום שאספנו מתחת לסדריות בקיץ, היינו שומרים למשך זמן רב בגרביים. זכור לי הפריק שעשינו מחומס על מדורת קש. היינו מניחים שיחי חומס ירוק לפני הבשלה וקולים אותם. היה לזה טעם שכינינו אותו - טעם גן-עדן. הפרי של החומס היה נמכר גם בשווקים. מאכל מלכים נוסף היה שיבולי החיטה בתקופת חג הפסח. השיבולים מלאות בגרעינים. מכניסים את השיבולים למדורה - ולאחר שהתקררו מפרקים את השיבולים בידיים ומעפים את המוץ בנשיפת רוח חזקה מהפה. לגרעינים היה טעם מלכים. וכמובן, החמניות שהבשילו בשדה. פירות מכל הסוגים גדלו בגינות. את פרי הדודאים חיפשנו בשדות. אחרי הגשמים החלו צמחים מכל הסוגים וביניהם החמציץ - צמח בעל גבעול עבה חמצמץ וטעים מאוד. הסינריה - מלכת עשבי הבר, הייתה נפוצה בכל פינה רווית גשמים. את הסינריה הטעימה צריך לדעת לבחור. היא הייתה מאכל העשב העיקרי. יותר מאוחר נוספו לסינריה גם התפרחת הצעירה, שקראנו לה 'ביצים' והייתה טובה לאכילה. קצת מאוחר יותר גדלו הסינריות המתוקות (חוח), שגדלו לגובה עם גבעול ירוק מכוסה קוצים, אך מתוק וטעים. את הגבעול מנקים מקוצים, כשלופתים בתחתיתו את היד ומושכים במהירות את כף היד הסגורה כלפי מעלה. כך יורדים הקוצים. מסירים את הקליפה, והסינריה מוכנה למאכל. לזה היה צריך כף יד מחוספסת, ובדיוק ידיים כאלה היו לנו.

בבית היו, כמובן, המאכלים שאמא, אומנית הבישול, הכינה. לא

חשוב ממה - היא הכינה תבשילים. לאן שיצאנו לטייל - אוכל לא חסר לנו.

הירק שנהגנו לאכול היה גם טוב למאכל לבעלי החיים ושימש כתחליף למרעה לכל אוכלי העשב. עם בוא הקיץ חלק גדול מעשבי הבר האלה הפכו להיות קוצים, ולא פעם אחת - פרצו שרפות וההרים מסביב היו שחורים מתוצאות השרפה.

עם בוא הגשם הראשון, הזרעים נבטו - ההרים וכל האזור נעשים ירוקים, והחל מן הסתיו עד אחרי הפסח, אין מקום יפה כמו בקעת יבנאל עם שדותיה הירוקים, המטעים המניבים פרות מכל הסוגים וההרים מסביב, עליהם פזורים העדרים והרועים.

ליד עגלת הסולמות



אנשי בית גן

רוזה בכור

לאחר שנרכשה אדמת בית-גן הביא הברון מטבריה את דוד ורוזה בכור ובנם מצליח. הם גרו בתחילה על החירבה, בחושות של הכפר הערבי בית-ג'ין. איתם גם הגיעה משפחת גרים - משפחת דוברובין, שגידלה עדר בקר גדול.

לאחר שלוש שנים עזבה משפחת דוברובין את בית גן וקנתה חווה גדולה עם באר ליד יסוד-המעלה ועברה לגור שם.

משפחת בכור הגיעה לבית-גן בתקווה שתקבל איכרות בעתיד. לאחר מספר שנים נפטר דוד בכור ממחלה קשה, ועול ניהול המשק נפל על רוזה וילדיה הבוגרים. ילדי משפחת בכור ומשה בראשם היו חרוצים מאוד. מצליח התמנה לשומר הקבוע של המושבה וגר בבית אחר. בבית שלו אהבנו לשחק. המצב הכלכלי בביתם היה מצוין, וכשהיה חסר לאחת האיכרות קמח לאפייה או כל מצרך אחר - אל מי הולכים? כמוכן אל רוזה. ריקם לא חזרו ממנה.

זכורה לי קופסת הקמח הגדולה. אמא הייתה אומרת לי: קח את הקופסה ובקש מרוזה קמח! זו הייתה מידה מדויקת לקמח שהספיקה לאפיית שש כיכרות לחם. רוזה הייתה אישה אצילה ומסבירת פנים ולא אחת נהנינו מהעוגות שהכינה.

השיטפון הגדול שהיה בשנת 1929 פרץ מנחל שרונה והרס את הסכר. המים זרמו בשצף קצף והרסו את המשק של בכור עד היסוד: הרפת, המחסנים, הלול וכל מה שהיה בחצר ובבית נשטף. משפחת בכור נשארה חסרת כל. איכרי המושבה התגייסו לעזור למשפחת בכור לשקם את המשק ואכן לאחר כמה שנים חזר המשק לשגשג. רוזה שנשברה מהאסון הנורא לא האריכה ימים רבים ונפטרה זמן קצר אחר השיטפון....



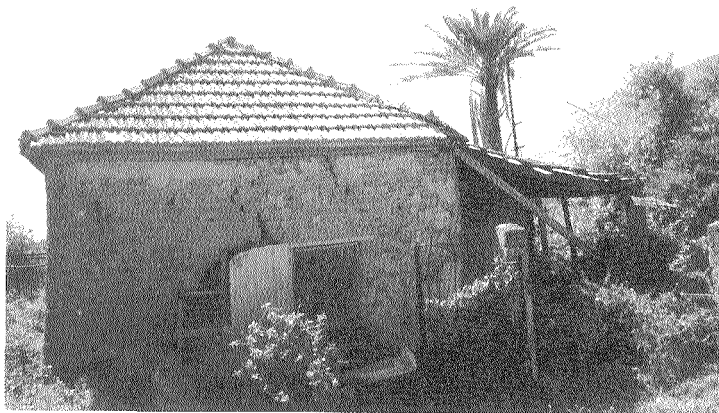
מרים יגורוב

מרים זכורה לטוב גם משום שהיו לנו יחסי שכנות טובה. הילדים שלה גדלו גם אצלנו בבית ואנחנו אצלם. בננו, נוני, היה ילד קטן. מרים גידלה וטיפחה אותו, ותמיד נהגה לבוא אלינו עם בישול טוב מעשה ידיה.

בשנת 1947, כשאמא נפטרה, מרים הייתה מביאה לנוני קציצות מבשר יונים בתוך סיר קטן (היה להם שובך גדול). שכנה טובה לשנים רבות....

שולמית בן גליל

משפחת בן גליל גרה בתחילה במצפה. כשיוסף ליזנסקי עזב את בית-גן - קיבלו משפחת בן-גליל את האיכרות שלו. שולמית בן-גליל, בת למשפחה ציונית, סיימה את לימודיה בבית-ספר תיכון ברוסיה. היא הייתה חברה טובה של אמא. מדי פעם הן נפגשו ושוחחו ביניהן על איזה ספר טוב שקראו. בחתונות שתיהן היו מכינות את הכיבודים ועוזרות זו לזו. שולמית הייתה אמו של חברי הטוב אברהם, שטבע עם חבריו בירדן. שולמית הייתה לי אמא שנייה. כשאברהם טבע הקשר בינינו התחזק. ליוויתי אותה במעשייה עד יומה האחרון....



בית משפחת אבנר

משפחת אבנר

משפחת אבנר וארבעת בניה הגיעה מאחד הכפרים היהודיים ברוסיה. שני בנים שירתו בחיל-הספר של עבדאללה אמיר עבר הירדן. הבן השלישי, דוידקה, היה שומר שדות של המושבה בית-גן, וביאנקה, הצעיר, השתלב עם הנוער של המושבה. הוא היה בגיל של אחי ישראל.

משפחת אבנר קיבלה מגרש בקצה הגורן של המושבה (כיום, ליד תחנת הדלק 'סנולי'). האב היה נגר ופועל שכיר במושבה. את הבית הם בנו בכוחות עצמם - בית עשוי מלבני בוך, בעל שני חדרים ומרפסת ומטבח גדול בנוי מעץ.

הבית היה בודד, ואנחנו, הילדים, נמשכנו אליו, כי אם המשפחה קיבלה אותנו בסבר פנים יפות. היא אוספת חוטי צמר לטווייה ודוידקה הרכיב אותנו על הסוס.

כעבור מספר שנים, מסיבה כלשהי עזב אבי המשפחה את הבית ועבר לקיבוץ תל-יוסף. שם היה הנגר של הקיבוץ. לימים, גם ביאנקה עזב את המושבה, דוידקה התחתן וכנה בית על יד בית הבוך. אשתו, שושנה, הייתה האחות במושבה במשך שנים.

האם נפטרה בשיבה טובה, ובית הבוך הלך ונהרס - עד שקם לו גואל! המועצה לשימור מבנים ואתרים שיקמה ושחזרה את הבית מאותם חומרים שהיה בנוי - מבוץ. כמו כן, המועצה לשימור מבנים ואתרים שיקמה גם את הבית הדו-קומתי בבית-גן, והוא משמש כיום לפעילות הנוער.



דוד ושושנה אבנר

משפחת שרפמן

יוסף לישנסקי

יוסף לישנסקי, אחיה של אמי שרה, היה איש ביטחון מובהק. הם גדלו יחד במטולה, מגיל 5. היא הביאה אותו לבית גן. יוסף היה מסוכסך עם חברי 'השומר'. הוא הקים את חברת השמירה 'המגן', שעסקה בשמירה, בעיקר במושבות הדרום, שמרכזו היה בחולדה. כשבא אליו אבשלום פיינברג וביקש ממנו ללוות אותו כדי להגיע אל הכוחות האנגלים שהיו במצריים - הם עברו דרך המדבר, נתקלו בדואים, ולאחר קרב נהרג אבשלום. יוסף נפצע והגיע למצריים. שם הוא התבקש לא לספר כיצד נהרג אבשלום, כדי שהארגון לא יתפרק. אנשי 'השומר' הפיצו שמועה, שיוסף הרג את אבשלום בגלל קשר שיש לו עם שרה אהרונסון, למרות שעדיין לא הכיר אותה. במצריים גייס אהרון אהרונסון את יוסף לישנסקי ליבילי"י והיה לאחד ממנהיגי הארגון הזה.

יוסף לישנסקי קונה סוס

לכבוד הארון רייזניק פקיד משרת זולן טבריה
חילת שנת 1941 לוי קנה אל סוסו באחר טאב
שהם צו נפולאון. מכרתיהו לואיט את הסבא
אלא הארון זלמן עד אה קנתי סוס אחר
במקומו. זאת זה הנני מציע
ברוך נבון
10/1 אלמסקי

במלחמת ששת הימים נמצא קברו של אבשלום פיינברג ומעליו עץ דקל שצמח מגרעיני התמרים שהיו בכיסו. גילוי הקבר תאם את הסיפור של יוסף לישנסקי על הפגישה והקרב עם הבדואים. יוסף נתפס בידי בדואים אחרי מצוד נרחב, ליד נבי רובין (פלמחים) ונתלה בדמשק יחד עם נעמן בלקינד. לאבשלום פיינברג ויוסף לישנסקי נערכו לוויית ממלכתיות בהר הרצל.

שבט הלישנסקים

בימי טורקים פחד ושחור
הגיעה משפחת לישנסקי מיונקים וצד הבכור -
לארץ ישראל, מלאת מחלות ונהי,
ובלב התפילה: "פה מדינת היהודי תהי?"
כך עברו שנים ויובלות,
מלחמות, דמים, שוד ומחלות -
בפתח תקווה צעירת הימים,
פה על אדמת קודש זו ביתנו נקים, ונהיה קיימים.

והזקן, רופא הבהמות הכריז הנדר
 פה בארץ זו יבנו כפרים, ויגדלו עדר,
 לפני מאה שנה הדהדו אותן המילים!
 "עוד יבואו יהודים טובים ועמלים!"
 וכך עברו הימים מוכי בצורת ורעב,
 הגיעו לזיכרון, המשפחה, הילדים והאב,
 מה קשים היו הימים, סבל והשפלה,
 לפועלים יהודים הייתה שם בהתחלה,
 גרו בבקתות עיזים ורפתות בקר,
 אך הארץ יקרה להם מכל יקר.
 גדלו הבנים, התגייסו ל'ניל"י ומי ל'הגנה'
 ידוע ידעו, כי בארץ האבות עוד תהיה אכזרית המלחמה,
 עברו הימים במהירות מסחררת,
 והברון הוסיף ישובים בארצנו המשתחררת,
 בנה בדרום, מערב, מזרח וצפון -
 תקום המדינה, ומושבות חדשות במזרח התיכון.
 ושוב, המשפחה אדירת המוסר והכושר,
 לעבוד אדמה ולחיות חיי יושר -
 שם בצפון, לרגלי חרמון המרקיע שחקים,
 קמה מטולה, ואנשיה גיבורים וחזקים,
 שלא ידעו פחד ומורא -
 אוהבי הארץ, יראי שמיים ושומרי התורה
 עוד ברוסיה רחבת הידיים,
 ידעה המשפחה, כי קשים יהיו החיים בעמל כפיים.
 ואת הבת מצווה, בת למשפחת איתנים,
 זקפי קומתך, ודעי, מי הם הדודים והבנים,
 לסבא וסבתא נשיר את שיר ההלל,
 ממשיכי מסורת האבות בישראל,
 אשר ידעו מה זה שלטון זר,
 ואויב ערבי רוצח ואכזר -
 עת סבא הלך בראש המחנה, זקוף קומה.
 ולשחרור חיפה השיב מלחמה,
 ידעו העם היושב בציון וחיפה הכרך,
 כי סבא יעקב לישנסקי, בכיבוש העיר חלק גדול לקח -
 ובזכות אותם אבות מאז השנים -
 היו סבא וסבתא לכל ראשונים,
 צפירת מכבי האש מהדהדת בחלל האוויר -
 גם זאת לסבא יעקב, יכולים הרבה לשיר.
 ולכם אסתר ויעקב -
 עוד ירבו נכדים ונינים לאהוב.

נכתב. לכנס של כל משפחת לישנסקי שנערך בביתם של אסתר ויעקב לישנסקי, סוכות תשל"ט

דודה חייקה

חיה סחין, או דודה חייקה, כפי שקראו לה, הגיעה עם משפחתה הענפה מאוקראינה. היא הייתה הבת הצעירה במשפחת ישראל לישנסקי, שעלה לארץ-ישראל עם שמונה אחים: אחת מהם, נשואה למאיר לישנסקי, באה עם בת בגיל חצי שנה. זוהי אמי, שרה שרפמן. הם הגיעו לארץ ב-1885 באונייה, דרך תורכיה - בירות - ליפו, למלון של בורך. ביפו נשאר כמה חודשים, חיפשו עבודה, שלא נמצאה מיד. הכסף אזל, והחליטו לעבור לחיפה - לאחר שמצאו עבודה בחקלאות בזיכרון יעקב.

היו כמה בנים בוגרים, שחזרו לחיפה ברגל, בכל יום שישי, וביום ראשון שוב הלכו ברגל לעבודה בזיכרון. הם חיפשו מקום מגורים במושבה, אך האיכרים, שהיו יוצאי רומניה, סירבו להשכיר בתים ליוצאי רוסיה. עד שנמצא 'צדיק בסדום', שהשכיר למשפחה את הרפת, שהייתה ריקה.

סבתא והבנות עשו ברפת פינת חמד. וכך עבדו וגרו בזיכרון. לימים, הגיע הברון רוטשילד לביקור אצל איכריו בזיכרון-יעקב. סבתי הלבישה את אמי, שהייתה ילדה קטנה, בבגדי חג, ויצאה עם המשפחה להקביל את פני הברון.

במרכז המושבה ערכו לברון 'פנטזיה' עם מיטב הרוכבים, כולל ערביי הסביבה. אחת הסוסות האצילות של רוכב ערבי מכובד קפצה על גדר תיל ונפצעה קשה. מיד ניגש סבי, שהיה רופא בהמות (מקצוע שלמד לפני עלותו ארצה), ואמר שיש לו בבית ציוד לטיפול ותרופות. הוא רץ לרפת וחזר עם המכשירים, תפר את הפצע של הסוס וחבש אותו. הברון ניגש אליו, לחץ את ידו ושאל שיאמר מיהו. כשנאמר לו שהוא פועל בזיכרון ויש לו עוד בנים, אמר לו הברון: אותך אני צריך בפתח-תקווה. יש לי עדר בקר גדול, שמשגיח עליו השומר אברהם שפירא, וצריך שם רופא בהמות. את אחד מבניך אני איישב על אדמה שקניתי במטולה.

וכך היה. סבי, מאיר לישנסקי, היה בין מייסדי מטולה ב-1896. סבתא של אמי, אשתו של ישראל לישנסקי, ואחד הבנים הגדולים נפטרו מקדחת שחור-השתן בזיכרון-יעקב ב-1890 ונקברו בבית-הקברות הישן של זיכרון-יעקב.

סבא ישראל התחתן שוב ועבר עם הבת הקטנה, חייקה, לפתח-תקווה והיה לרופא הבהמות הראשון במושבה. סבתי וסבי עברו למטולה. האחות פסיה (פנינה) התחתנה עם גולדברג והייתה בין מייסדי מטולה. אחות נוספת התחתנה וקיבלה איכרות במושבה בת-שלמה. שני בנים ירדו מן הארץ לאנגליה והקימו שם משפחות. חיה נשארה עם האם החורגת בפתח-תקווה. הן, כנראה, לא הסתדרו, והאחיות ממטולה באו ולקחו אותה אליהן. שם גדלה והפכה לנערת חמד.

באותה השנה גורשו מתיישבי החורן היהודים מאדמתם על-ידי הטורקים והתיישבו בשני מקומות - חלק בראש פינה וחלק בטבריה, עד שחברת יק"א סיימה את קניית אדמת ימה (יבנאל). נקבע שה'חורנים' יקבלו חלקות אדמה גדולות - 500 דונם - במקום אדמתם בחורן שנקנתה בכספם.

באחת מנסיעותיו של סחין לביירות הוא נכנס לבית סבי, מאיר לישנסקי, שהיה מוכתר המושבה מטולה. הוא ראה את חיה. היא מצאה חן בעיניו והחליט לעשות שידוך עם בנו הבוגר, יעקוב סחין. נערכו ההיכרות והסידורים המתאימים... ובסופו של העניין התקיימה חתונה וחייקה עברה לבית סחין.

בסתיו 1901 עלו המתיישבים מהחורן לימה, לאחר שהאריסים הערביים שגרו שם בחושות קיבלו את התשלום ועברו לגולן. נבנו שני צריפים גדולים ביישוב הערבי ימה (דרומה מהמושבה הנוכחית). בצריף אחד הכניסו את הסוסים והפרדות ובצריף שני גרו המתיישבים הראשונים. הנשים והילדים נשארו, עדיין, בטבריה ובראש-פינה עד לסידור מגורי הקבע. שתי נשים הגיעו עם הקבוצה הראשונה. אחת היא אשתו של שבתאי סחין והשנייה כלתה, חייקה סחין, אשתו של הבן יעקוב. הן קיבלו שתי חושות והפכו אותן לבית מגורים ראוי לשמו.

צפונה מימה העתיקה נבנתה יבנאל החדשה. משפחת סחין קיבלה בית גדול שבו היה גם מרתף במרכז המושבה. יעקב סחין פתח חנות, שהיה בה הכול וסיפקה מצרכי מזון. הקנייה הייתה בהקפה - החוב שולם בגורן. סחין נחשב ל'משביר המרכזי' של איכרי יבנאל ובית-גן. הודות לסחין, חלק גדול מהאיכרים הצליח להחזיק מעמד, כי התאחדות האיכרים עזרה רק למקורבים ביותר.

דודה חייקה סחין פתחה מלון אורחים קטן לעובדי פיק"א ולעוברי אורח מזדמנים. היא הייתה ידועה כאחת המבשלות הטובות בגליל.

דודה חייקה הייתה בשבילנו כמו סבתא, וכל הקניות היו עוברות דרכה. תמיד בליווי עוגה או ממתקים לילדים (סבתא שלנו גרה רחוק - במטולה). כל שבת אמא הייתה מלבישה אותנו בכנדים יפים והיינו הולכים יחד לבקר את חייקה. לא אחת שלחה לנו עם עטרה, בתה, סנדוויצ'ים לבית הספר. היא דאגה שתמיד בביתנו יהיה כמו בכל הבתים: חצי פחית חלווה, ארגז חתיכות סוכר, שק קמח ומצרכים נוספים. אהבנו מאוד את דודה חייקה. כשלמדתי במקווה-ישראל ובאתי לביקור - הייתי בא להיפרד ממנה כשחזרתי לבית-הספר. היא תמיד נתנה לי כמה עשרות גרושים במעטפה - סכום גדול בימים ההם. נחשבתי לעשיר בין חבריי.

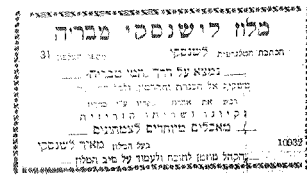
לעת זקנתה, כשהיא כבר התקשתה בראייה, בלהה, אני והילדים היינו באים אליה לביקור פעמיים בשבוע. היא הייתה אחת הנשים הטובות והחכמות שהכרתי...

אורי לבית שרפמן

אורי שרפמן נולד ליצחק שרפמן, איש העלייה השנייה וממייסדי המושבה בית-גן ולשרה שרפמן לבית לישנסקי, מאנשי העלייה הראשונה בת למייסדי המושבה מטולה.

סבא ישראל לישנסקי, היה תלמיד חכם, איש אשכולות, בעל רכוש, ובמקצועו - וטרינר. בנוסף, היה בעל אמונה ציונית לוחטת, שהתגברה על טענת הרבנים, שהמשיח עוד לא הגיע. לכן מכר את כל רכושו, והחליט להיות איכר בארץ ישראל. איתו עלו משפחתו הענפה - אשתו חיה, שבעת ילדיהם, חתנו ונכדתו (שתהייה מאוחר יותר אימו של אורי).

בשנת 1887 הם הגיעו לנמל העיר יפו. משם נדדו לחיפה, בתקווה למצוא עבודה. אותה מצאו לבסוף, כחקלאים במושבה זיכרון יעקב. אחד האיכרים הקצה להם את הרפת שלו, אותה הפכו לבית מגורים. כך חיו שלוש שנים, עד מועד ביקור של הברון רוטשילד במושבה. כנהוג, ערכו לכבודו פנטזיה (תצוגת רכיבה) בהשתתפות השכנים הערבים. במהלך התחרות, קפצה אחת הסוסות האצילות מעל גדר וקרעה את ביטנה. לכולם היה ברור שזה סופה. אך סבא, רץ, הביא את מכשיריו, טיפל בסוסה והצילה. מאז יצא שמעו למרחוק. לרוע מזלו, באותה שנה נפטרו מקדחת שחור השתן אשתו ובנו הבכור. שניהם קבורים בבית הקברות בזיכרון יעקב. אך אין רע בלי טוב. באותה תקופה, הקים הברון רפת גדולה לדוגמא בפתח תקווה. וישראל לישנסקי הוזמן לשמש כרופא הבהמות של הרפת ושל החווה כולה. באופן כזה, הוא הפך להיות, רופא הבהמות הראשון בארץ.



משפחת לישנסקי.
סבא מאיר (חובש תרבוש),
לידו סבתא מרים,
ביניהם (עומדת) אמא שרה,
מימין לסבתא, עטרה (כיום בן דב),
משמאל לסבא ישראל לישנסקי.

בתו מרים התחתנה עם מאיר ימפולסקי (ששינה ללישנסקי כשם משפחתה של אשתו, כשעלה לארץ) הם המשיכו להתגורר בזיכרון יעקב, עד שהגיעה אליהם קריאה מהברון, שחיפש אנשי חיל, לבוא ולהקים את המושבה מטולה. וכך, ביחד עם משפחת הגיס גולדברג ואחרים, הם ייסדו בשנת 1896 את המושבה מטולה. אליהם הצטרף גם קרוב משפחה (טוביה אביו של ישראל שהתאלמן) ביחד עם בנו בן השש, ששמו היה יוסף

לישנסקי. יוסף גדל בחיק המשפחה כבן, עד שבגר. משהתחתן, הקים גם הוא בית במושבה בית גן. כאן נולדו לו שני ילדים, בן ובת - עבריה וטוביה.

לפרנסתו עסק בשמירה ואף הקים אגודת שומרים עצמאית בשם 'המגן'. כשפרצה מלחמת העולם הראשונה, החליט להצטרף למחתרת ביליין, כדי לעזור לגרש את התורכים מהארץ. זה הזמן לעשות לרגע הפסקה ולתאר את תולדותיו של יצחק שרפמן: במקורו, תלמיד חכם ובוגר ישיבות, שהצטרף למפלגת פועלי ציון שמאל. הוא הגיע ב-1905 לנמל יפו כציוני בימי העלייה השנייה. מאחר שהיה עולה לא חוקי, שיחד את אחד הסבלים, שהכניסו לשק דואר וכך הביאו א החוף. לאחר שהיה קצרה במושבות יהודה, נענה לקריאה - 'הגלילה'. הוא ביחד עם כמה מחבריו, צעדו ברגל עד המושבה מסחה (כפר תבור) וכאן סודרו כפועלים אצל איכרי המושבה.



אורי עם הוריו
יצחק ושרה שרפמן
בחצר ביתם

לאחר תקופה, הגיעה דרישה ממטולה שבכליל העליון, לפועלים. וכך הגיע אל בית האיכר מאיר לישנסקי, שהיה גם מוכתר המושבה.

העבודה הייתה בעיקר עיבוד האדמות שנקנו לא מכבר בתלחה (תל חי). שם הם עבדו ביחד עם ה'חרתיים' (החורשים) הערבים, כשהם גרים כולם יחד, כולל השוורים, במערה גדולה שנמצאה מדרום למקום. רק בימי שישי, היו הפועלים חוזרים לעשות את השבת במטולה.

המהלך עבודתו אצל משפחת לישנסקי, הכיר יצחק את הבת שרה, שהייתה גם מורה בבית הספר המקומי. לאחר שהתחתנו, יצאו עם חבריהם להקים לעצמם נחלה במושבה החדשה - בית

גן. בנם אורי הוא השלישי מתוך ארבעה ילדים. הוא נולד בכ' בתמוז, שנת 1921. על שנות חייו מספר אורי עצמו: המצב הכלכלי בבית המשיך להיות כפי רע. אני זוכר את אמא מסתובבת בקביעות עם הקופסה האדומה, כדי ללזות מהשכנים קצת קמח. ובכל פעם היו באים פקידי בית המשפט, כדי לעקל את פרתנו היחידה, או את מכונת התפירה. ואז היה צריך להסתיר את אבא, כדי שלא ייקחו גם אותו. לא אשכח את היום, שבו לקח אבא את מקל הנדודים ויצא עם זוג פרדות לעבוד מחוץ למושבה. הכול כדי להשיג מעט פרנסה עבור משפחתו. בעצם, ממתי שאני זוכר את עצמי, היה בבית מצב כלכלי קשה ביותר. כך למשל, תמיד כשהגיע יום התשלום לבית הספר, היו מוציאים אותנו לכמה ימי פגרה שלא בעיתם. הכול כמובן, בגלל שלא שילמנו בעד לימודנו. אך למרות הכול שדרה השמחה במעוננו, כשאבא הגיע לשבת, ואמא הייתה מגישה את תבשיליה. התפריט של ימי ילדותי היה מורכב ממנה אחת קבועה - לחם בשמן. לימים עזב אבא את העגלונות, קנה מכונת נוסעים והתחיל לעבוד בסביבת הבית. אך גם הפעם המזל לא העיר לו פנים. אולי מכיוון שהאמין יותר מדי בבני אדם, ואלה ניצלוהו. לכן, נאלץ לבסוף להחליף את המכונת במשאית גדולה. לצורך כך חתם על שטרות ונאלץ לעבוד בחיפה, שם הייתה יותר עבודה. בעקבותיו עברה כל המשפחה לחיפה. תחילה באנו רק לביקור, אך בפועל, נמשך ביקור זה שנתיים, בהן הופקר משקנו במושבה ונהרס.

בחיפה התחילה תקופה חדשה בחיי, ולא כל-כך בגלל המעבר מהמושבה לעיר. באחד החודשים הראשונים בביתנו החדש, נסעתי בעיר על אופני, נפלתי ופצעתי את רגלי. כהרגלי באותו זמן, לא שמתי לב לפצע ואפילו שכחתי ממנו. אלא שהוא לא שכח ממני, וכעבור חודש התחלתי להרגיש כאבים איזמים ברגלי. להורי העדפתי לא לספר את הסיבה האמיתית וטענתי שהחלקתי על קליפת בננה. משלא פסקו הכאבים, הלכנו לרופא הדסה, דר' פייזר. להפתעתי הרבה, הוא הודיע להורי, שאני עושה את עצמי. ניסיתי להמשיך ולסבול את ייסורי בשקט, עד שלא יכולתי יותר. במיוחד קשים היו הלילות, כשהייתי מתעורר מכאבי תופת. לא פעם ולא פעמיים, נאלצו להזעיק אלי רופא באמצע הלילה (מזל שהיה אז שפע כלכלי בארץ והיה לנו די כסף). גם הפעם לקחו אותי לדר' פייזר, והוא מצידו טען שוב שאני עושה את עצמי.

למזלי היה לאבא במקום עבודתו חבר, רופא שבא מגרמניה, שהסכים לבדוק אותי. את חששותיו סיכם בפני ההורים בשקט, לבל ישמעו היתר וייהלו. עצתו הייתה - ללכת מיד לבית החולים האיטלקי ולהיבדק על-ידי הרופא הראשי, דר' קאסטרן. לאחר בדיקה מקיפה, החליט הרופא שיש לאשפז אותי מיד בבית החולים. עוד באותו הלילה נשארתי ללון שם (בפעם הראשונה שנשארתי בלילה לבדי).

לאחר שלושה שבועות של בדיקות ושל סבל עצום ברגליי, ירדה הנפיחות כמעט לגמרי. האמנתי, שבקרוב אני מחלים ויוצא. דווקא אז, לקחו אותי לחדר הניתוחים הלבן ושמנו לי את הרגל

בגבס. בכך, גדלו ממני את החופש למשך שלושה חודשים. ואני רק בן ארבע עשרה שנה. למזלי, באותו בית חולים, האחיות היו נזירות איטלקיות שידעו לדבר ערבית. ביניהן היו כמה יפות להפליא (כך הן נראו לי אז). אחת מהן הייתה מריה בת השמונה-עשרה, שחיוך חייני זרח תמיד על פניה. למזלי, המצב הכלכלי בבית היה אז מצוין, כך שנעזרתי להחלמתי במזון טוב שסופק לי משם. בתקופה הזו, הם באמת פינקו אותי עד קצה גבול היכולת. וכך מצאתי בתוכי את הסבלנות לעבור את כל שלושת החודשים.

כעבור שלושה חודשים, פתחו סוף-סוף את הגבס. לאחר בדיקות שנערכו שבוע ימים והתייעצויות של רופאים רבים, החליטו להשאירני במיטה לעוד ארבעה חודשים. מהרגע ששמעתי את החלטתם, התחלתי לבכות. מעיין דמעותי עוד המשיך לזלוג שעות רבות, עד שנרדמתי מאפיסת כוחות. מאז, החלו לתקוף אותי מדי פעם רגעים של עצבות. מי שעזרה לי לצאת מהם, הייתה האחות מריה היפה, שבדיוק אז החלה לעבוד במשמרות לילה. משפתיה קיבלתי את הנשיקה הנשית הראשונה בחיי. והדבר הותיר רושם עז בתוכי. מאז, הלך והתחזק אצלי הרגש כלפי המין השני (ולפעמים אפילו יותר מדי...).

הודות לטיפול המסור של מריה, היו החודשים האלה קצרים במיוחד. אך עדיין לא נפטרת מהגבס. עוד כחודשיים לאחר שחזרתי הביתה הייתי חייב להישאר איתו. מדי שבוע צריך היה אבא לסחוב אותי על גבו לבדיקה, ואני שוקל למעלה משבעים קילו. סבל רב סבל אבא בגלל רגלי, אך את הכול נשא בשקט ובלי להוציא הגה מפיו. רק לאחר שהתבגרתי, סיפר מה היו התוכניות של הרופאים לגבי - או לקטוע את הרגל, או לנסוע להתרפא בשווייץ (מה שהיה מחייב אותנו למכור את אדמתנו ולהישאר בלי עתיד). אבל, משהורידו את הגבס ומצאו שאני בריא, לא תמו הצרות. הסתבר, שהפכתי להיות כמו ילד בן יומן, שאינו מסוגל לעמוד על רגליו. ואם לא די, באותו זמן, אמא קיבלה הרעלת דם ברגלה. שנינו שכבנו, זה לצד זו ואבא טיפל בשנינו.

רק לאחר שלושה חודשים, התחלתי ללכת. משחזרתי לבית הספר, לכיתה האחרונה, עוד הרבה חודשים כינו אותי 'הצולע'. קשה להסביר מה התרחש במחשבותיי. הייתי סר וזעף, ועל כל הערה כזאת הגבתי בעצבנות וכעס רב. ולא פעם גם נתתי לטעום מנחת זרועי. אחי, שהרגיש במצבי, הציע לי להיכנס לארגון ה'הגנה' כקשר. שם חייתי את עיקר חיי שמחוץ לכותלי בית הספר. חילקו אותנו אז לשתי מחלקות כשאני הצעיר מכולם אחראי על אחת מהן.

בינתיים הסתבר, שאת כל הכסף שאבי ואחי הרוויחו בימי השפע הכלכלי, נאלצו להוציא על הרופאים ועל הטיפולים. שוב נותרנו ללא כסף. אבא החל בתקופה הזאת ללחוץ שנשוב למושבה ואל עבודת האדמה. אמא שהתאהבה בעיר התעקשה ולא רצתה לשמוע. ויכוחים בנושא הזה היו מתעוררים מפעם לפעם. אלא שאני לא הייתי מעורב בהם, משום שהייתי שקוע כולי באהבתי הראשונה. הייתה זו בת גילי, נערה מבית הספר. והימים, ימי

המאורעות בארץ. הערבים תוקפים יישובים ומאיימים על התחבורה בכבישים. יהודים נרצחו מהמערב, וגם במושבה שלנו נפלו כמה. אין פלא, שהמצב הכלכלי הלך והתערער. כתוצאה מכך, הקרב בבתינו על החזרה למושבה התנהל במלוא עוזו. עד שיום אחד, החליטו אבי ואחי לחזור. הם לקחו איתם כמוכן את האוטו, כדי להתפרנס בסיוע להקמת מושב חדש בין יבנאל לבית גן, על שם שלושת הנרצחים. במקביל החלו לשקם את המשק העזוב. שכן בתקופת היעדרותנו, הכול נגנב ונשבר - הבית, החצר והגדרות. ופירוש הדבר שצריך היה להתחיל את הכול מהתחלה.

נשארתי בחיפה עוד חצי שנה, כדי לסיים את לימודי. עוד לפני נשף הסיום, ארזתי את חפצי, ונסעתי אל בית הורי ואל מולדתי. עם בואי, ואני בן חמש עשרה, החלה התקופה הקשה ביותר החיי. כי כמו שצוין קודם לכן - נשארנו בלי כלום ועם משק הרוס. וכן, התחלנו קודם כל בבדק בית. רצינו שיהיה להיכן להביא את אימי ואת אחותי. את כל זה הצטרכנו לעשות, עם חוב של אלף לירות, עם משאית ישנה ועם שישה זוגות של ידיים עובדות.

שני אחי הגדולים עבדו במסירות. ישראל עבד בעבודות חוץ ומנחם עבד כנהג המשאית שלנו, והעמים ופרק לבדו. אני עזרתי בעבודות המשק. יומיים אצל אחד האכרים ומקבל פרדה לעיבוד משקנו. כך התקדמנו לאט-לאט. בסוף אותו קיץ קנינו את פרדתנו הראשונה, וכך היה המעשה - בעוד אני ואחי עבדנו בהוצאת עצי סדרייה (שיזף), הופיע אבא בחלקתנו עם עגלה ופרדה רתומה אליה. תיכף הבנתי מה שקרה ושערותי סמרו כי הכרתי את הפרדה וידעתי שמשוגעת היא עד שעשרה מטרים ממנה אסור להימצא. הזקן הסביר לנו שקנה אותה במחיר מציאה. התפרצנו עליו בכעס, אך הוא עמד על דעתו והסתבר שצדק - הפרדה לא אכזבה.

לאחר כשנה הופיע יום אחד במושבה אדם רכוב על פרד ענק. הפרד היה חצי חי חצי מת שנקנה בזיל הזול ככן זוג לפרדה שלנו. זוג הפרדות שלנו עוררו צחוק בכל המושבה. כסף לרתמות כבר לא נשאר ואלתרנו מכל מיני חלקים בתוספת חבלים, אולם עדיין לא ניתן לצאת איתם לעבודה כי בקושי עמדו על הרגליים. מי שנשא את כל המסע היה הזקן שאמא לציידו. את כוחו שאב מהאמונה שיהיה טוב וכולנו ביחד נתגבר. במיוחד זכור לי אותו מקרה, כשהלכתי לבית הספר ושמעתי קול הקורא בשמי, הפניתי את ראשי וראיתי את אבא בתוך מכונית משטרה בריטית משוריינת, כשהוא אסיר והכול בגלל חוב של 75 גרוש - פחות מלירה אחת! כדי שלא ידאגו בבית, ביקש שנספר שנסע לסדר משהו בטבריה. אולי זה המקרה שהשפיע עלי באופן החזק ביותר ומאז הסתכלתי בעיניים פקוחות על פניו האמיתיים של עולמנו ועד היום התמונה שאבא באזיקים עומדת לנגד עיני. ולמרות הקשיים והמצוקה הכלכלית הגדולה, כשהייתי מתעורר בלילה ראיתי את אמא ואבא כשספרים בידיהם והם קוראים לאור המנורה.

בתוך כל המאבקים האלה הלך הבית ונעמד על תילו. מדי פעם הוספנו עליו כדי לתת לו צורה של בית, אך את עיקר מאמצנו

הפנינו לעיבוד אדמתנו מגובת הקוצים. כשהאחים הגדולים יצאו לעבודות חוץ, אבא ואני נשארנו לעבד את אדמתנו, אמא ואחותי הקטנה חיה, נשאו בעבודות הבית. בשנת 1938, כשאני בן 17, כאמור, החליטו אבא ואמא לשלוח אותי ללמוד במקווה ישראל. בבית, המצב הכלכלי היה עדיין קשה, אך הזקנים חשבו על טובתי, הם רצו חקלאי משכיל. כשהגעתי לשם נאלצתי לחיות בצמצום רב. בחופשים הייתי חוזר יותר מוקדם כדי לעזור בעבודות השדה. בימים קשים אלה הייתי מתמרמר על אבא ומטיח בפניו, מדוע בא לארץ בזמן שיכול היה לנסוע לאמריקה, וכך גם לנו היה יותר קל. הוא בסבלנות ובשאר רוח היה מסביר לי את תפקידינו כיהודים. מה המשמעות של קרקע בארץ ישראל ובתור סיום תמיד סיפר על האיש שיצא לחפש את האושר ולבסוף מצא אותו אצל בדואי שרק שמלתו לגופו ועוד המשיך להסביר ולנחם כי הסוף יהיה טוב ונגיע לחיים נורמאליים.

זמני במקווה עבר עלי באושר. בינתיים המצב בבית הלך והשתפר בהרבה. הפרדות הברוא, תרנגולות ועופות שונים הסתובבו בחצר. אחי מנחם התחתן ורוב העבודה נפלה על אחי הבכור שנפש יקרה טמונה בו, ואת כל מרצו ואונו נתן למען תקומת הבית. יום אחד, בא אחי לבקר אותי במקווה ובידו 15 גרוש, את כל כספו נתן לי ובעצמו חזר לרחובות ברגל. אח נאמן ויקר.

מלחמת העולם השנייה תפסה אותי כשאני עדיין תלמיד במקווה. צעירים רבים ביקשו להתנדב וגם אני התחלתי להרהר בכך. כמה מהם וביניהם אחד מבני מושבתנו התנדבו לקומנדו הימי. כמה מתוכם יצאו לפעולה בלבנון (כ"ג יורדי הסירה), שממנה לא חזרו. ביניהם היה בן המושבה יבנאל מנחם קורקין. גם אני רציתי להתנדב ליחידה הזו, אך במחשבה שנייה החלטתי לסיים קודם כל את לימודיי, ולא מעט, כי נחשבתי לאחד התלמידים הטובים. את המקצועות שעניינו אותי ידעתי על בוריים. כתלמיד הייתי ההיפך הגמור מזה שהייתי בבית הספר העממי. בסוף שנתי השלישית יצאה קריאה מן המוסדות להתגייס. חלק מכיתתי התגייס ואני עמדתי להתנדב, אלא שאז הגיע מברק לחזור הביתה. נסעתי הביתה והחלטתי לחזור ולסיים את הבחינות. אך בתוכי ידעתי שלא אחזור למקווה, וכך אומנם קרה. בגלל שנים שחונות, המצב בבית היה כפי רע ונאלצתי להתגייס לעבודות השדה ולעזור בשיוקום המצב. רק לבחינות הסיום חזרתי - עשיתי את כולן ביומיים וקיבלתי תעודת גמר בציונים טובים.

חיפשנו דרכים נוספות לעזור. אחי עבד בעבודות חוץ ואני כדי להביא משכורת מכובדת, התגייסתי לנוטרים. זמן שרותי כגפיר עבר עלי בעבודה מפרכת ביום ובשמירה בלילה. באותו זמן נמצאנו, אנחנו הנוער, במצב היכון, על מנת שנהיה מוכנים לכל קריאה נגד פורעים.

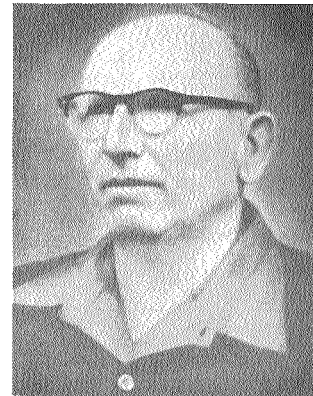
עברנו, זמנית, לחיפה

בתחילת שנות השלושים, כשהמצב בחקלאות היה קשה, החליטה אמא שכולנו נצטרך אל אבא - עד יעבור זעם... נסענו לחיפה, שכרנו דירה בוואדי ניסנס - דירה גדולה ויפה בבית אבן,

אצל ערבי-נוצרי בשם דיאב. אבא קנה אוטו 'ריאו', ומנחם, אחי, היה הנהג. אבא נסע איתנו והיה 'חודמצי' (בערבית - עוזר נהג) ועזר לו בעבודה - בהעמסת האוטו ובפריקה. הם הובילו זיף-זיף וחצץ. העבודה כולה נעשתה בידיים - עבודה קשה מאוד. מנחם סיפר שהיו אלה השנים היפות שלו עם אבא, כי אבא היה מלא כרימון בכל הוויות החיים.

אחי, ישראל, הצטרף לקבוצת 'בוקסרים' (מתאגרפים), שהיו במכבייה והחליטו להישאר בארץ. הם הקימו קבוצה שעבדה בבניין, וישראל הצטרף אליהם. אני ואחותי, חיה, למדנו בבית-ספר 'גאולה' בחיפה. הבית שלנו היה מרכז התכנסות לבני המושבה הרווקים שבאו לעבוד בחיפה. הם היו אצלנו עד שמצאו להם מקום קבוע. כולם היו עובדים זמניים - עד יעבור זעם...

באחד הימים לקתה הרגל שלי במחלה. ולאחר בדיקות התברר שזו הייתה שחפת העצמות. עד שנרפאתי (שכבתי במשך שנה בגבס) עברו כשלוש שנים.



ישראל שרפמן

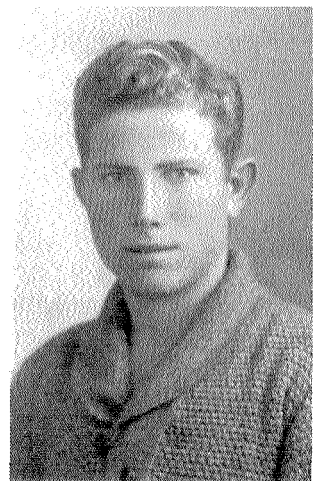
חוזרים הביתה

עם תחילת המרד הערבי (מאורעות 36 - 39), למרות שהמצב הכלכלי בארץ הוחמר, לאחר קרוב לשלוש שנים, החליטה המשפחה לחזור הביתה, למושבה. מצאנו בית הרוס לגמרי מבפנים. ועד המושבה הכניס הביתה את הסוסים של פרשי חיל-הספר, ששהו במושבה לרגל המאורעות. אבא קנה פרד גדול, שקראנו לו 'חבוב'. הוא סייע לנו בעבודה במשך שנים רבות, ובעיקר לישראל, שהקים תחנת דלק במושבה, והפרד שלנו הוביל את עגלת הנפט שאיתה סיפק נפט לבתים.

מאוחר יותר קנינו פרדה נוספת, נמוכה, אך משוגעת ובוטטת. התרגלנו אליה. אני עבדתי אצל האיכר משה יגורוב, שנפל ונשברו לו צלעות. אחיו בא מחיפה לעזור לו, ואני עבדתי איתו. בני משפחת יגורוב היו חקלאים בעלי ידע. אצלם למדתי לעבוד. משפחת יגורוב עזרה לנו מאוד לשקם את החקלאות, והשכנות איתם הייתה נהדרת.

מהר מאוד תיקנו את הבית, סידרנו את החצר, רכשנו כמה פרות ותרנגולות והיינו ככל האיכרים במושבה. אני התקבלתי ללימודים במקוה-ישראל, חיה אחותי למדה בבית-הספר החקלאי בנהלל, מנחם התחתן והקים משפחה, ישראל עבד עם אבא. בחופשות עזרתי בבית.

מנחם שרפמן



ישראל ומנחם

המאורעות פסקו, ופרצה מלחמת העולם השנייה. בשנים שהיינו בחיפה, ישראל ומנחם הצטרפו לימכבי' ועסקו בספורט. הם התאמנו ב'בוקס' - השתתפו בתחרויות אגרוף, ומנחם הפך להיות במשך הזמן אלוף הארץ בבוקס במשקל חצי בינוני כשש שנים. המתחרים היו בעיקר חיילים מהצבא הבריטי. מנחם היה אמן אמיתי בספורט הזה. ישראל למד בעיקר את תורת האימון בבוקס, וכשחזרו לבית-גן - אימן את הבנים של המושבה בבוקס, וזה סייע להם במקומות רבים...

ישראל, שהיה מבוגר מבין האחים, ניחן בכישרון לכתוב שירים מהווי המושבה, המדינה ובעיקר שירי מחאה נגד המנדט הבריטי. הוא היה בוועד המושבה במשך שנים רבות והיה בין אלה שגרמו לאיחוד בית-גן עם יבנאל. היה איש בעל מצפון, ישר והגון, תרם חמישה-עשר דונם מאדמתו כדי להקים שכונה בבית-גן, שנקראת על שמו - 'שכונת ישראל שרפמן'.

מאוחר יותר הקמנו קבוצת כדורסל יחד עם גבעות-זייד והיינו משתתפים בתחרויות. המסורת של משחקי הכדורסל נמשכת עד היום.

אחותי חיה

חיה, אחותי הקטנה, הייתה בת יחידה והייתה גם מפונקת. אמא סרגה לה ביד את כל השמלות ולה תמיד היו נעליים. אחותי ואני גדלנו כתאומים, והיינו ביחסים טובים מאוד עם ההורים. כשהייתי בצבא הבריטי למדה חיה בבית-הספר החקלאי של חנה מייזל בנהלל. היא תיארה לי במכתבים יפים מה עובר על המשפחה ועדכנה אותי על האירועים החשובים שהתרחשו בארץ. כשבלה הגיעה ליבנאל להיות גננת, הן נעשו חברות טובות. כך הכרתי את בלה. לאחר שחזרתי מהצבא הבריטי התחתנו ועברנו לתל אביב. עם פרוץ מלחמת העצמאות חזרנו לבית-גן ואנו כבר הורים לילד ראשון. חיה, עובדת סוציאלית, טיפלה בעולים הרבים שהגיעו לבקעה. אנו התמקמנו בבית אבא וחיה פינתה את חדרה הקטן. כשחזרה מהעבודה ביום שישי (תמיד עם נעליים חדשות) היא גרה איתנו בחדר הקטן. גרנו יחד בבית קטן בן שני חדרים, מטבח ומרפסת במשך חמש שנים. גם כשנולדה לנו בת נוספת חיינו בהרמוניה למופת. בלה ניהלה את משק הבית.

כשהתחתנה חיה עם דן, שהיה פרטיזן במלחמת העולם השנייה ואסיר בקפריסין, עברנו, אנחנו, לביתנו החדש בזמזומיה. חיה ודן המשיכו לגור עם אבא, שהיה כבר אלמן, וטיפלו בו באהבה ובמסירות עד יומו האחרון. אבא נפטר בשיבה טובה מוקף בילדיו ונכדיו.

ביתם של חיה ודן הפך למרכז המשפחה. שם נערכו השמחות המשפחתיות עם המטעמים המיוחדים שחיה הייתה מכינה. בבית שררה תמיד אווירה טובה. חיה הייתה אמא למופת ודאגה לכל ילדי המשפחה. וכך, פתאום, הסתלקה אחותי חיה מחיינו, לאחר מאבק במחלה קשה והיא בת 47 שנים בלבד. היא לא זכתה לראות את ילדיה גדלים ומצליחים. נזכור אותה תמיד.

סלט מעשבי בר

אמא, שגדלה בילדותה במטולה וחייתה בין ערבים למדה מהם להכיר צמחי בר. היא דאגה שבבית יהיה שובע. היה לה גם גן ירק על יד הבית שגדלו בו ירקות במשך כל השנה. היא נהגה כפי שהערביות נהגו, ובחורף הייתה יוצאת וקוטפת חוֹבֵזָה (חלמית), ריגילה (רגלת הגינה), סיגריה (גדילן), מורף וחורדלה. מזה, בצירוף עגבניות ומלפפונים, הייתה מכנה לנו סלט נפלא. בעונה הייתה אוספת עֶפּוֹב (עפובית הגלגל) ואנחנו הילדים כל



חיה שרפמן

יום היינו מלקטים פטריות. מכל זה אמא עשתה מטעמים. מהחובזה הכינו קציצות, כך שבימי החורף אכלו בבית מפרי הגינה והשדות.

אמא

דווקא אז, כשהחלה השמחה לשרות במעוננו, חלתה אמא בסרטן. כל מאמצי הרופאים להצילה עלו בתוהו. צחוק הגורל הוא שאמא נפטרה ממש כאשר המצב הכלכלי התחיל להשתפר וסוף-סוף יכולנו ליהנות קצת מהחיים. בת חמישים ושש הייתה אמא כשהלכה לעולמה.



שרה שרפמן בחצר ביתה

זאת ההזדמנות לספר קצת על אמא: היא הייתה אישיות מיוחדת במינה - נאמנה, אוהבת ומסורה. תמיד נשאה בעול, למרות החיים הקשים שהיו לה והמחסור שגפל בחלקה. היא הייתה אישה גבוהה יפה וחכמה. חבל-חבל, שלא יכלה ליהנות כמו אבא מהנכדים, מחיים טובים יותר ומהרבה נחת שהייתה נופלת בחלקה. למרות מחלתה אמא הלכה לעולמה יפה ופורחת, בלי סבל מיותר. היא השאירה לנו זיכרונות יפים מדמותה, מהיותה אם לדוגמה בכול המושבה.

אמא

אל מול עיניי ניצבת אותה דמות יקרה,
בעמקי-לבי מאז - לנצח נשארה.
אותן עיניים דוממות בזו הדמות.
נעלמה, בטרם ידעה, מה זה טוב ומהי חרות.
רבות תספור... מאותם ימים ואם תזכור
אותה תמונה על הקיר.
אין מילים לבטא באלה השורות,
כמה טובה הייתה ודרכיה ישרות.

קשים היו החיים אז,
בלי חשמל ובלי גז.
עוד אזכור אותם גללי-זבל-הבהמה,
אשר נאספו בידיה הענוגות בדממה.
מי ידע כיום ויבין לנפשה...
מכלום עשתה פרנסה.
את הטון בפינת החצר,
שכיום חיי אישה זה היה מקצר.
הכול עשתה בעוז רוח וגאווה,
לא נרתעה מכל עבודה.
חיה חיי צנע וחיסכון,
אותה גננת מהצפון.

לא ידעה מה זו מנוחה.
בתום לב שירתה את המשפחה.
רבים הלילות לה נדדה השינה -
דאגה ללחם לכל השנה.
ידעה ספר וגם הבינה,
יחד עם הבנים שיעורים הכינה.
ואזכור אותה פחית אדומה,
להשאלת קמח מהשכנה...

כן, אמא יקרה, עדינת-נפש ואצילת-רוח,
לכל עריץ וחלש לבך היה פתוח.
ידעת דורשי-טובתך להוקיר
וגם ידעת כגמולם להחזיר.
יפים היו חיך ומלאי סערה.

נכנסת לעול קשה בעודך נערה...
יפים היו הימים ומלאי תקוות.
עליך שום דבר לא השפיע,
אפילו להט-השמש ברקיע.
ימי בוך ולילות חשיכה,
גם ימי מאורעות שלא נתנו מנוחה.
אלה היו מנת חלקך באותם ימים.
עברת מכשולים שהיו קיימים,
הפרוטה בכיס הייתה חסרה -
אך את במשפחתך היית מאושרה.
אין כל שילומים
על מסירותך באותם זמנים.

טעמו לי אותם מאכלים,
אשר בטוב טעם היו מבושלים.
נתת הרבה ידע ורצון כן, כדי שכולנו נהנה.
קצרה היד מלכתוב,
כמה היה במחיצתך טוב.
ידעת סבל ומחסור,
עברת חום וקור,
את לא אמרת נואש -
מידי יום במרץ התחלת מחדש.
עוד טרם עלתה החמה,
ושוב תאספי את זבל הבהמה.
המחר תמיד בראש מתגלגל:
האם יש עדיין עוף בחצר?
היש עוד חיטה בשק?
או איזה בעל חוב בו חשק?
את עמדת איתנה כחומה -
נגד המחסור הכרזת מלחמה.
הגעת לניצחונך המכריע,
אך גם הסוף הגיע.
נעלמת משדה הקרב,
אחרי מלחמה בקור ובשרב.
את ניצחונך לא חגגת
אך לדורות הבאים דאגת...

בלהה

השתחררתי מהצבא הבריטי וחזרתי מיד הביתה. המשפחה ערכה לי מסיבת שחרור מפוארת והשמחה הייתה רבה. במהלך המסיבה, שמתי לב לנערה חמודה, דקת גזרה ובעלת שיער בלונדיני ארוך, כחולת עיניים וביישנית, עומדת בפינה ומשוחחת. מיד משכה את תשומת ליבי ואמרתי - זהו זה!

בסוף המסיבה, ליוויתי אותה לחדרה. לפני שנפרדנו, אמרתי לה בחיך: "את תהיי אשתי". מאוחר יותר התברר לי ששמה בלהה אנגרס, והיא גננת במושב, זו השנה השנייה. היא באה ממשפחה עשירה (יחסית לאותם ימים) והייתה חברה טובה של חיה אחותי. את הסוף של אותה פגישה כולם יודעים - בלהה הפכה להיות אשתי.



בלהה שורפמן

הקליטה המחודשת של החיילים המשוחררים במושבות הייתה קשה. מנהיגי המושבה באותם ימים התייחסו אלינו, יוצאי הצבא הבריטי, באופן גרוע. לא הייתה להם כנראה, כל תודעה לאומית. הכסף היה לדעתם העיקר (כן, גם בימים ההם עבדו לעגל הזהב). נוצר מצב, בו כל אחד מאיתנו, ניסה להיקלט במושבה כחקלאי בכוחות עצמו. ואילו המוסדות המקומיים מתייחסים אליו בעוינות. כמה שונה היחס אלינו מהיחס שזכו לו בני המושבים.



אורי ובלהה
ביום נישואיהם

בנוסף, השנים 1947 - 1948, היו שנים קשות לחקלאות. הפרנסה לא הייתה מצויה אצל רבים, ובמיוחד אצל אלה שבניהם התגייסו לצבא הבריטי. ואילו עלי, מוטלת הייתה אחריות כפולה ומכופלת. שכן התחתנתי עם בלהה. וכך, מחוסר ברירה, החלטנו לעזוב לחולון על מנת להתפרנס ולהמתין 'עד יעבור זעם'. בחלון קיבלתי דירה כחייל משוחרר והתחלתי לעבוד כגנן בחברת החשמל. בלהה פתחה בתל אביב בשותפות גן פרטי. לא עבר זמן רב ונולד בנו הבכור שנקרא נחום (נוני), על שם סבה של בלהה.

גננת תל אביבית מפי בלהה שורפמן

הגעתי ליבנאל לפני כשישים שנה מתל אביב. עם סיום לימודי בסמינר, נבחרתי לעבודה במקום. בוגרי סמינרים שרתו שנתיים במסגרת שירות ביישובי ספר.

שמואל יצחקי נציג ועדת תרבות של יבנאל, הגיע למשרד החינוך בתל אביב ובחר בי לעבודה במקום. כך, לראשונה בחיי הגעתי לגליל התחתון.

בבית משפחת פנינה ויהודה בן צור, הוכן לי חדר מגורים, שהיה החדר הגדול מבין כל חדרי הבית. היה זה בית איכרים טיפוסי והמשפחה הייתה חמה ומיוחדת מאד. לבחורה עירונית כמוני, שהגיעה מתל אביב, החיים היו שונים בתכלית ממה שהורגלתי. בכל ערב לאחר הארוחה, בני המשפחה היו מעיינים בערכים שונים הקשורים לחקלאות ודנים בהם. כל השולחן היה עמוס באנציקלופדיות הכתובות ברוסית.



גן הילדים ביבנאל - 1945

היחסים בין בני המשפחה המורחבת היו מאד חמים והתנהלו תוך כבוד הדדי. לכל בן משפחה, היה תפקיד מוגדר בעבודה ובבית. כדי שארגיש כחלק מהמשפחה, הוטל עליי להביא פעמיים בשבוע את השאור לעיסה, שנועד לאפיית הלחם בטבון הביתי. חדרי שימש מוקד לבילוי הנוער, בעיקר בערבי החורף הקרים. חיימקה קרמר היה מבגן באקורדיון ואנחנו היינו שרים ומספרים סיפורים.

עבדתי כנגנת בגן הילדים, ששכן בצריף גדול בחצר בית-הספר (לימים הפך הצריף לחדר מורים). בכניסה לגן, הייתה שדרת עצי טיה לאורך השביל. עץ תות ענק כיסה חלק גדול מהחצר ומתחתיו נח לו ארגז החול. בני הנוער היו מטפסים על עץ התות, כדי לראות סרטים, שהוקרנו באולם בית-הספר בלי לשלם כרטיס.

גלילה קורקין עבדה איתי כעוזרת. ילדי הגן היו מקסימים ונקשרתי אליהם מאוד. בשבתות וחגים, אהבו הילדים לבקר אותי בחדרי (בין חניכיי היו: זיוה הוכמן, בתיה רקם, נחמה שאנן, יורם ברקאי, יודהילה המאירי, רוחליה עוז, ישראל לישיניצמן). יצאנו לטיולים רבים בסביבה עם הילדים, וכך למדנו להכיר ביחד את האזור. כמו כן, לקחנו חלק פעיל באירועי החגים במושבה.

אני זוכרת את אלחנן אליוביץ' - איש מרשים עם הדרת כבוד וזקן לבן ארוך, שאהב מאוד ילדים. בימי שישי, בעת טקס התרומה לקופסה הכחולה של קק"ל, היה מברך את הילדים כחלק בלתי נפרד מהטקס.

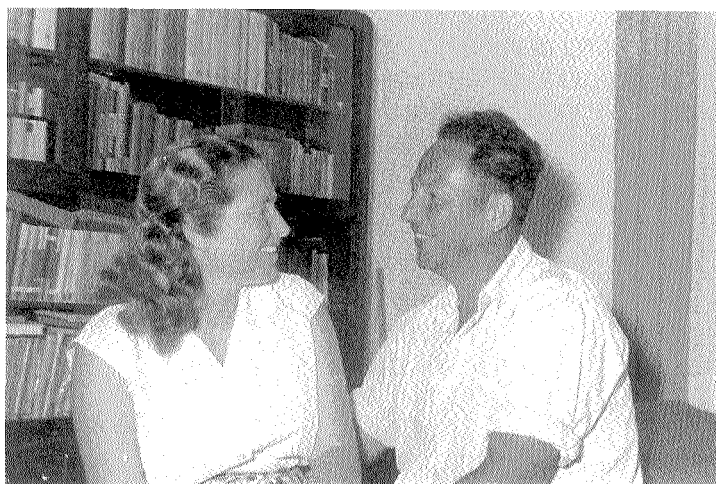
בית-הספר, שהיה ליד הגן, נוהל על ידי ברליני, שהיה קפדן מאוד. גם אז היו ילדים נפלטים מן השיעורים. בדרך כלל הם ישבו סביב ארגז החול, מתחת לעץ התות הגדול.

תמונה אחת חקוקה היטב בזיכרוני. האחים אוסקה (אסף) ודוד קוסטיצקי היו צריכים לחלוב את הפרות לפני בואם לבית-הספר, ולכן, פעמים רבות איחרו ללימודים.

בבית-הספר הונהגה תפילת בוקר. ברליני היה אורב לילדים ותופס את אלה שאיחרו. אוסקה ודוד היו מתגנבים ומוצאים מסתור בין עצי הטויה, אך ברליני היה מצליח, ברוב המקרים, לתפוס אותם, אוחז באוזניהם ומנער אותם טוב-טוב, כשהם רועדים מרוב פחד וכאבים.

מוישליה ליפשיץ היה מארגן לנוער טיולים לכל הסביבה. אהבתי מאוד את הטיולים האלה. שמואל יצחקי היה מעלה הצגות עם הנוער על נושאים שונים, ושמחתי, כשיכולתי להשתתף בעיקר בקטעי הקריאה.

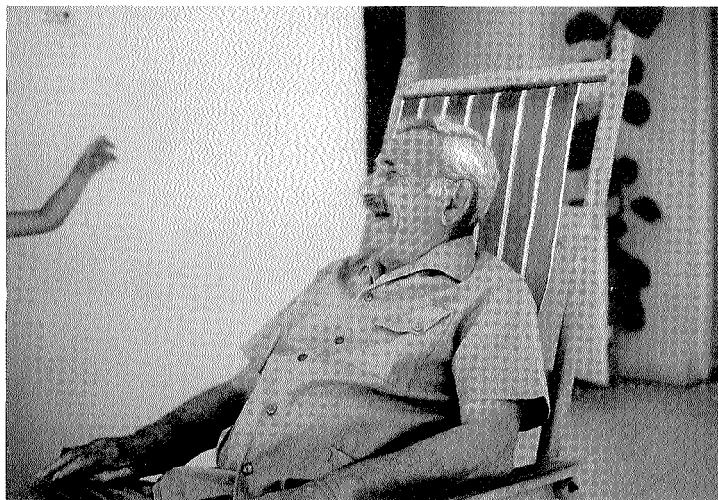
השנה השנייה למגוריי ביבנאל הייתה בסוף מלחמת העולם השנייה. בני יבנאל ובית-גן שהתנדבו לצבא הבריטי חזרו הביתה. ביניהם היה אורי שרפמן, שלא הכרתיו קודם לכן. אמו ערכה מסיבה גדולה לכבוד חזרתו בריא ושלוש מהמלחמה. שם הכרנו, ולימים נישאנו. לאחר שנתיים חזרתי לתל אביב כאישה נשואה. ב-1947, עם פרוץ מלחמת העצמאות, היה חשוב מאוד לאורי להיות עם כל חבריו היבנאליים. ללא היסוסים רבים חזרנו לבית-גן ומאז אני פה.



אורי ובלהה

ירושה מדור לדור

בשנת 1947 נפטרה אמא, ואבא נשאר לגור עם אחותי חיה ובעלה דן. ישראל אחי התחתן וגר בביתו באדמת הגורן. אני בביתי בית על אדמת היזמזומיה. עטפנו את אבא באהבה, והייתה לו זקנה מכובדת.



יצחק שרפמן

אבא אסף את בני המשפחה והזמין את מנהל היטאבו, הנוטריון מטבריה וכמה מחבריו הטובים. אחותי חיה הכינה שולחן ועליו מכל טוב. לאחר מכן אבא פירט כיצד תחולק האדמה לאחיי, לי ולאחותי. הוא ביקש לקבל את אישורנו שהחלוקה.



טבא יצחק שרפמן

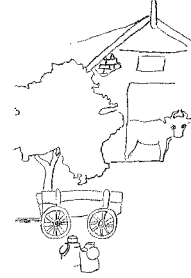
מקובלת עלינו. הרמנו כוסית יין, ואבא קם ממקומו ואמר: "אני הגעתי לארץ בשק דואר ונזרקתי על החוף ביפו. כל חיי עבדתי עם אמכם, שלא זכתה לרוב נחת כמוני. נעשיתי בעל רכוש, וכאבא לילדים טובים - אני מעביר לכם ביד חמה את האדמות. בלי רכוש הגעתי ובלי רכוש אלך - בבוא היום". אבא נפטר בשנת 1967 בשיבה טובה.

כשיצאנו לפנסיה, בלהה ואני, דאגנו לעתידנו - וגם אנחנו העברנו את כל הרכוש שקיבלנו בירושה, ואף הוספנו ביד חמה לילדינו ולנכדינו.

אבא

היה איש ואיננו עוד,
בעל ידע וכבוד.
בעודו צעיר לימים
נדד מעבר לימים,
עזב לימודים ומדרש,
נשא עיניו להקים מולדת מחדש
באותם זמנים זו הייתה המנגינה:
'הבה נקימה מדינה!'
לא ידע פחד ומורא
גם איש שידע תורה.
להוריו שלח מכתב רב - רגישות:
"הורים, אחים, בגלות אין מה לעשות.
לנו זו המורשת -
להקים מדינה מחודשת.
לנו היא נחוצה כאוויר לנשימה
להרימה - עלינו לתת הנשמה"

מכשולים ותלאות אין קץ...
אך הוא כל אלה בדרכו ניפן,
הלך קדימה לבאות,
לבנות מדינה בארץ האבות.
גדול היה הסבל ורב העמל - הכול קיבל בלב כן וקל.
גדול האיש ורב החזון.
ידע כי מדינה תקום רק ברצון.
עוד אמר: "אעבוד את האדמה.
אשמור עליה ברוחב איתנה."
כל אלה קיים ברמ"ח איבריו -
זאת הוריש גם לבניו.
לבניו ציוה: "שימרו את זו המורשת,
כי אדמה זו בדם מקודשת."
בעוד פרפר הרקיע שחקים
זמזום כדורי אויב נשמע למרחקים
כל זה הוא הרגיש,
כי איש חזון היה האיש.
עבד בכל מקום ובכל אתר,
התיישב בבית גן והיה לאיכר.
פה הכה שורשים,
פה התחיל בחיים חדשים,
יפים היו אותן השנים,



בעוד המושבה מנתה בתים ראשונים.
 בתוך בקעה רחבת ידיים.
 אויבים ולהט שמש משמיים.
 לחם מלחמת קיום קשה ומתמדת,
 גם ידע להקדיש הכול למולדת.
 כי רבו התקוות לימי נחמה
 ולגן פורח תהייה זו השממה.
 לאחר עבודה של שנים
 גדלו במושבה הבנים,
 נטעו עצים, הכשירו גנים,
 וגם בית ספר היה לבנים.
 הבקעה החלה ברכה להצמיח.
 כרמי שקדים התחילו פרחים להפריח.
 הכול עבר במהירות מסחררת.
 עבר דור והיום זה אחרת.
 ושבו בנים לגבולם...
 על כל זה אבא חלם...

יולי 1967



100-100-100

ממאורעות למלחמה

הנוטרים

מאורעות 1936 - 1939 כונו בפי הערבים 'המרד הגדול'. לאחר ביקור של מספר ועדות מאנגליה, מתוך רצון להגיע להסדר בחלוקת הארץ ושמירה על תנאי שלום והסכמה (אחרי הצהרת בלפור) בין הערבים והיהודים. למרות שרוב ההחלטות היו לטובת הערבים - הם לא קיבלו אותן. היישוב היהודי הסכים לכל החלטה של הוועדות.

וכך פרץ המרד הערבי, שהיה אלים והיו בו קורבנות רבים, לשני הצדדים. גם שוטרים בריטיים נפגעו קשה מאוד. ההשפעה הפשיסטית של איטליה התחזקה אצל הערבים. מכיוון גרמניה נשבו כבר רוחות מלחמה, ומנהיגי היישוב הערבי, בראשותו של חאגי אמין אל חוסני, המופתי של ירושלים, חשבו שזה הזמן לגרש את הבריטים מהארץ (במלחמת העולם השנייה הקים המופתי גדודים, מבין ערביי הארץ, בסרביה, שהייתה בעלת ברית של היטלר).

היחסים בין היישוב היהודי לבין השלטונות הבריטיים, שבראשם עמד הנציב העליון שישב בירושלים, התחזקו והלכו. הוקמו גדודים של 'גפירים' (שוטרים מוספים), שחבשו לראשם קולפקים (תרבוש עשוי מצמר) וצוידו בנשק לגלי חם, עם פיקוד יהודי. הם סייעו למשטרה הבריטית.



בית-קן - מראה מסמדר

על דעתם של הבריטים הוקם גם הפלמ"ח ב-1941, שעסק בעיקר במודיעין ובליווי קבוצות לוחמות מהצבא הבריטי בסוריה ובלבנון שהיו תחת שלטון צרפתי ששיתף פעולה עם הגרמנים (שם איבד משה דיין את עינו מכדור, בעת שליווה פלוגה בריטית לתוך סוריה). מאוחר יותר גויסו נוטרים נוספים שסימן ההיכר שלהם היה כובע אוסטרלי. חלקם הגדול קיבל שכר חודשי בגובה שש לירות, שהיה תוספת גדולה לפרנסת המשפחה. חלק מבני הנוער שגויס לנוטרים הזמניים עבד גם במשקו. מכאן, שכל הנוער היה מזוין בנשק. מעל הפיקוד היהודי פיקדו קצינים בריטיים. המפקד הבכיר באזור שלנו היה המייג'ור פיט, שהשתדל 'לסגור את עיניו' מהתארגנות היחידות והאימונים. הוא היה אוהד הציונות.

תפקיד נוסף שהוטל על הנוטרים היה שמירה על השדות, כתוספת לרוכבים - לשמור בלילות ולצאת גם מחוץ למושבה, וגם לשכב במארבים.

היינו עשרה נוטרים שקיבלו משכורת. כולם בחורים רציניים. היינו ישנים יחד בחדר הגדול בקומה העליונה בבית הדו-קומתי בבית-גן. היו מזעיקים אותנו במקרה של אירוע שהתרחש בסביבה, כמו שריפת השדות, שהייתה בעיקר בלילות והיה עלינו לצאת לכבותה. כל הגברים הוזעקו עם העגלות ועליהן חביות מים ושקים רטובים. טרקטור רתום למחרשה חרש סביב האש כדי לעצור את התפשטותה. הייתה זו תקופה סוערת מאוד.

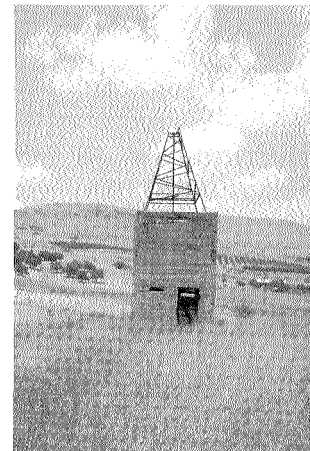
באותם הימים בנו עמדות שמירה שבהן חרכי ירי, בכל פינות המושבה. עמדה כזו, נותרה בנויה בצמוד לרפת של משה יגורוב. עמדה בעלת שתי קומות נבנתה על גבעת חירבת בית גין הצופה לכיוון צפון. בראשה, על מבנה מברזל, הותקן פרוזיקטור גדול שהאיר את הוואדי ואת הסביבה כולה. במקום הזה היו שני אנשים חמושים והיה מחובר לקו חשמלי מיוחד (עמדת הפרוזיקטור נותרה על החירבה עד היום ונראית בכל הסביבה והיא הסמל של המושבה בית-גן). בד בבד עם בניית העמדה על קצה הגבעה, נחפרה במשך כמה ימים גם תעלת מעבר באדמה בעומק כמטר כדי להגיע מוגנים לעמדה. בנוסף לכך, כל איכר חפר תעלה לרוחב החפורה שלו, כך שמסביב לבית-גן הייתה תעלה עמוקה שאפשר היה לעבור בה, אומנם שפופים, אבל בביטחון.

למזלנו, המושבה לא סבלה מהתנפלות הפורעים, אך הייתה מוכנה לכל אירוע. וכך, ידנו הייתה על העליונה. בימי מתח גרבו בריכוז בבית-הכנסת של בית-גן (בחדר הזה התפללו בעיתות רגיעה). נוצר שם הווי מיוחד גם לבני הנוער. שם שיחקו והתחרינו בשחמט, הועלו סיפורים והתפתחו הרומנים של החברה. משם יצאו לריקודים ולשמחות באזור.

באותה תקופה הגיעה למושבה קבוצה גדולה של 'השומר הצעיר' (פלוגה ג'), שהקימה את קיבוץ חצור שבדרום על יד מסמיה. שם הנוער היה מתאסף, שלוש, ארבע פעמים בשבוע, לריקודים עממיים והורה עד כלות הנשמה. יותר מאוחר החליפה הקבוצה הזו את פלוגה ד' שגרה בשני הבתים ובחצר הגדולה של משפחת מקלר. הם באו ללמוד חקלאות. רוחות מלחמה נשבו באוויר (מלחמת העולם השנייה). עם תחילת המלחמה הסתיים המרד הערבי.

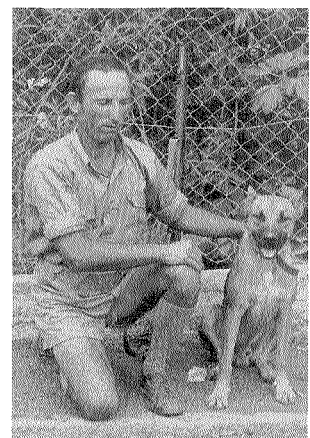
אחרי נסיגת הצבא הבריטי למדבר המערבי (לוב), נעצר הצבא הגרמני בפיקוד גנרל רומל על יד העיירה אל-עלמיין, כדי לצבור כוח ולכבוש את מצריים, שהייתה פרו-גרמנית ואיטלקית. הם חיכו לתבוסת האנגלים באזור כדי לכבוש את ארץ-ישראל, ולחבור לצבא הצרפתי בסוריה ולבנון, שהיה שייך לממשלת וישי.

לפלמ"ח הייתה תוכנית לרכז את היישוב העברי הקטן בהר-הכרמל (תכנית מצדה בכרמל) ומשם להילחם בגרמנים גם במקלות (קפ"פ - קרב פנים אל פנים), כי נשק רב לא היה (על כך בספר 'אביב חלדו' - ביוגרפיה על יגאל אלון, מאת אניטה שפירא).



עמדת שמירה על גבעת בית-גיאן

הנוטר ישראל שרפמן



רצח השלושה

בדרך שבין בית-גן ליבנאל, לאחר מסיבה שנערכה לרגל הצטרפותו של משה זלמן לונץ לקיבוץ. בעודם הולכים ומשוחחים ארבו להם כשדה, בתוך הקמה הגבוהה, כמה ערבים, וכשעברו קרוב אליהם - פתחו עליהם הערבים באש. משה זלמן וגלר נהרגו במקום. יהודה אליוביץ', בהיותו פצוע, הסתער על אחד הרוצחים, לקח ממנו את הנשק וגם נעל אחת נשאר בידיו - מת מפצעיו. שכונה של בני איכרים נקראת על שמו - 'שכונת יהודה'. הוחלט להקים מושב על שמם, שיהווה רצף בין בית-גן ליבנאל - משמר-השלושה.



שיר השלושה

בימי מאורעות ודמים
נפלו ביבנאל שלושה בחורים,
ליל ב' בניסן הבהיר
נעדרו היקרים לכל זקן וצעיר,
ליל בלהות אז היה -
בנפול שלושה ביבנאל המושבה.
בין יבנאל ובית גן קרה הדבר,
נהרגו שלושה משובי המשמר.
מה קודר ונורא הלילה ההוא
על שלושה אשר ביבנאל נפלו.
כה יעמדו כפופי ראש המושבות
להזכיר את שלוש הנשמות.
הוי היקרים בישראל -
בדמכם קבעתם עוד מושב ביבנאל!

1937

רצח מנחם לונץ

רצח נוסף אירע במושבה יבנאל, הפעם - על ידי הבריטים. הם ירו והרגו את מנחם לונץ וחברו שבתאי דרוקר, בבית שהיה בנוי בחלקו מלבני בוך. מנחם בנם של דב ובת שבע לונץ, היה איש 'לח"י' פעיל, לוחם שנרדף על ידי הבריטים. לכן, מנחם הגיע לביתו ביבנאל על מנת להסתתר ולהתרחק מעיני הבריטים. לונץ נתן מחסה לחברו שבתאי דרוקר, שברח פצוע מהבריטים. הבריטים הקיפו את הבית וירו אש תופת, שממנה מצאו מנחם לונץ וחברו את מותם.

יוסף, אחיו של מנחם, שירת ביחידה עברית בצבא הבריטי. הוא קיבל חופשה מיוחדת, הגיע לארץ, והצטרף לשורות לח"י כלוחם. הוא נפצע באחת הפעולות, נתפס והוגלה לאריתריאה. יוסף הצליח לברוח משם והמשיך להלחם בבריטים עד שעזבו את מהארץ. עם פירוק לח"י הצטרף יוסף לצה"ל והיה מן הלוחמים הנועזים ביותר.

בימי המרד הערבי
מימין: מוישה'לה ליפשיץ
וחיימקיה לבקוב



ימי מקווה-ישראל

למדתי במקווה בשנות המאורעות 36 - 39 והאווירה עם הערבים הייתה מתוחה. היה צורך בתעודה מהבריטים, כדי שאפשר יהיה לנוע (תעודת זהות מיוחדת) מן הבית למקווה-ישראל. במקווה גם היינו פעילים ב'הגנה'. הלימודים, ובעיקר העבודה, הוסיפו לנו ידע רב. חצי יום למדנו וחצי יום עבדנו. כל כיתה ביום אחר. בכלל, אם רוצים לכתוב על מקווה-ישראל צריך לכך ספר שלם. אני חוזר שוב - אלה היו השנים היפות בחיי שאני תמיד מספר עליהן בזיכרונותיי. באותן שנים למדו במקווה בנים בלבד. חיי החברה, האוכל, והבילויים שלנו היו בתל-אביב. ימי הבגרות שלנו היו בתנאים נפלאים. זכורים לי אליהו קראוזה, המנהל הגיינטי, וצוות המורים שהיו מן המצוינים ביותר. ממקווה יצאנו מקצועיים בחקלאות ובתחומים רבים.

בית-הספר מקווה-ישראל היה משאת נפשו של כל ילד במושבות הגליל. בית הספר מקווה ישראל נוסד בשנת 1870 על-ידי קרל נטר, במימון חברת כי"ח (כל ישראל חברים), בסיועו של הברון רוטשילד, על מנת ללמד את ילדי המושבות חקלאות - מעשית ועיונית. בבית הספר למדו בנים בלבד. מכל מושבה נשלח כל שנה ילד אחד, והברון מימן לו את הכול, חוץ מנסיעות הביתה וכסף-כיס. וכך יצא, שאנחנו, ילדי המושבות, היינו גרעין גדול בבית-הספר - ומאחר שהיינו חקלאים מהבית, את רוב העבודות החקלאיות בבית-הספר אנחנו ביצענו. חצי יום למדנו - 5 שעות, עם המורים הטובים ביותר, וחצי יום עבדנו במשק. כל כיתה ביום אחר. כיתת המחזור (המסיימים) למדה רק שלושה ימים ויתר הימים היא עבדה. למדו במקווה גם ילדים מחו"ל, בעיקר בשנות מלחמת העולם השנייה - ילדים מכל שכבות הציבור. גרנו לפי כיתות, בכל חדר חמישה עד תשעה ילדים. היו חדרי טובים וחדרים פחות טובים, וכמובן, שאנחנו הגליליים לקחנו את החדרים הטובים. לכל ילד הייתה ארונית שבה היו שותפים כל ילדי החדר.

האוכל היה מצוין, ונוסף לשלוש ארוחות מלאות היו גם שתי ארוחות ביניים. בשעה 10 בבוקר - חצי שעה, ואחר הצהרים - בשעה שלוש - בעיקר לחם עם תוספות שקיבלנו לאחר שעמדנו בתור, על יד אשנב קטן צמוד לחדר האוכל, שדרכו חילקו את הארוחה.

החיים שלנו במקווה היו מלאי תוכן ועניין - מעשי קונדס לרוב ובעיקר ספורט. המשמעת הייתה קפדנית אך 'נתנו לחיות'. הייתה בריכת שחייה גדולה. הקמנו קבוצת כדורסל, שהתלמידים, שהגיעו מקהיר במצריים הביאו איתם כדור. שיחקנו בליגה הראשונה והצלחנו. אני הייתי אחד משחקני הקבוצה, ועל מנת שנוכל לנסוע לשחק בתל אביב קיבלנו תקציב שימש לנו גם לבילויים, לקולנוע ולהנאות אחרות. לתל-אביב הלכנו ברגל. על ימי מקווה-ישראל ועל החיים שלנו בבית-הספר אפשר לכתוב ספר עב-מידות. מקווה שימשה גם מרכז לניסיונות בכל ענפי המשק, בעיקר בעצי פרי מכל המינים, שרצו להביא לארץ, כדי לבדוק את הכדאיות שלהם פה. אחד העצים היה האבוקדו. נטעו חלקה ניסיונית גדולה. העצים גדלו והניבו פירות. כל פרי

רצח השלושה

בדרך שבין בית-גן ליבנאל, לאחר מסיבה שנערכה לרגל הצטרפותו של משה זלמן לונץ לקיבוץ. בעודם הולכים ומשוחחים ארבו להם בשדה, בתוך הקמה הגבוהה, כמה ערבים, וכשעברו קרוב אליהם - פתחו עליהם הערבים באש. משה זלמן וגלר נהרגו במקום. יהודה אליוביץ', בהיותו פצוע, הסתער על אחד הרוצחים, לקח ממנו את הנשק וגם נעל אחת נשאר בידיו - מת מפצעיו. שכונה של בני איכרים נקראת על שמו - 'שכונת יהודה'. הוחלט להקים מושב על שמם, שיהווה רצף בין בית-גן ליבנאל - משמר-השלושה.



שיר השלושה

בימי מאורעות ודמים
נפלו ביבנאל שלושה בחורים,
ליל ב' בניסן הבהיר
נעדרו היקרים לכל זקן וצעיר,
ליל בלהות אז היה -
בנפול שלושה ביבנאל המושבה.
בין יבנאל ובית גן קרה הדבר,
נהרגו שלושה מטובי המשמר.
מה קודר ונורא הלילה ההוא
על שלושה אשר ביבנאל נפלו.
כה יעמדו כפופי ראש המושבות
להזכיר את שלוש הנשמות.
הוי היקרים בישראל -
בדמכם קבעתם עוד מושב ביבנאל!

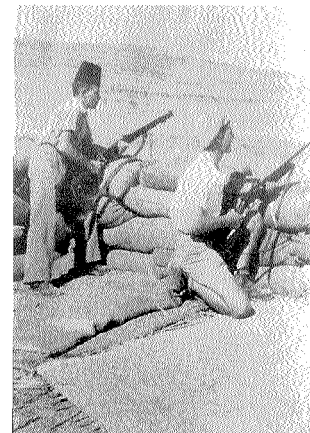
1937

רצח מנחם לונץ

רצח נוסף אירע במושבה יבנאל, הפעם - על ידי הבריטים. הם ירו והרגו את מנחם לונץ וחברו שבתאי דרוקר, בבית שהיה בנוי בחלקו מלבני בוך. מנחם בנם של דב ובת שבע לונץ, היה איש 'לח"י' פעיל, לוחם שנרדף על ידי הבריטים. לכן, מנחם הגיע לביתו ביבנאל על מנת להסתתר ולהתרחק מעיני הבריטים. לונץ נתן מחסה לחברו שבתאי דרוקר, שברח פצוע מהבריטים. הבריטים הקיפו את הבית וירו אש תופת, שממנה מצאו מנחם לונץ וחברו את מותם.

יוסף, אחיו של מנחם, שירת ביחידה עברית בצבא הבריטי. הוא קיבל חופשה מיוחדת, הגיע לארץ, והצטרף לשורות לח"י כלוחם. הוא נפצע באחת הפעולות, נתפס והוגלה לאריתריאה. יוסף הצליח לברוח משם והמשיך להלחם בבריטים עד שעזבו את מהארץ. עם פירוק לח"י הצטרף יוסף לצה"ל והיה מן הלוחמים הנועזים ביותר.

בימי המרד הערבי
מימין: מושה'לה ליפשיץ
וחיימק'ה לבקוב



ימי מקווה-ישראל

למדתי במקווה בשנות המאורעות 36 - 39 והאווירה עם הערבים הייתה מתוחה. היה צורך בתעודה מהבריטים, כדי שאפשר יהיה לנוע (תעודת זהות מיוחדת) מן הבית למקווה-ישראל. במקווה גם היינו פעילים ב'הגנה'. הלימודים, ובעיקר העבודה, הוסיפו לנו ידע רב. חצי יום למדנו וחצי יום עבדנו. כל כיתה ביום אחר. בכלל, אם רוצים לכתוב על מקווה-ישראל צריך לכך ספר שלם. אני חוזר שוב - אלה היו השנים היפות בחיי שאני תמיד מספר עליהן בזיכרונותיי. באותן שנים למדו במקווה בנים בלבד. חיי החברה, האוכל, והבילויים שלנו היו בתל-אביב. ימי הבגרות שלנו היו בתנאים נפלאים. זכורים לי אליהו קראוזה, המנהל הג'ינג'י, וצוות המורים שהיו מן המצוינים ביותר. ממקווה יצאנו מקצועיים בחקלאות ובתחומים רבים.

בית-הספר מקווה-ישראל היה משאת נפשו של כל ילד במושבות הגליל. בית הספר מקווה ישראל נוסד בשנת 1870 על-ידי קרל נטר, במימון חברת כי"ח (כל ישראל חברים), בסיועו של הברון רוטשילד, על מנת ללמד את ילדי המושבות חקלאות - מעשית ועיונית. בבית הספר למדו בנים בלבד. מכל מושבה נשלח כל שנה ילד אחד, והברון מימן לו את הכול, חוץ מנסיעות הביתה וכסף-כיס. וכך יצא, שאנחנו, ילדי המושבות, היינו גרעין גדול בבית-הספר - ומאחר שהיינו חקלאים מהבית, את רוב העבודות החקלאיות בבית-הספר אנחנו ביצענו. חצי יום למדנו - 5 שעות, עם המורים הטובים ביותר, וחצי יום עבדנו במשק. כל כיתה ביום אחר. כיתת המחזור (המסיימים) למדה רק שלושה ימים ויתר הימים היא עבדה. למדו במקווה גם ילדים מחו"ל, בעיקר בשנות מלחמת העולם השנייה - ילדים מכל שכבות הציבור. גרנו לפי כיתות, בכל חדר חמישה עד תשעה ילדים. היו חדרי טובים וחדרים פחות טובים, וכמובן, שאנחנו הגליליים לקחנו את החדרים הטובים. לכל ילד הייתה ארונית שבה היו שותפים כל ילדי החדר.

האוכל היה מצוין, ונוסף לשלוש ארוחות מלאות היו גם שתי ארוחות ביניים. בשעה 10 בבוקר - חצי שעה, ואחר הצהריים - בשעה שלוש - בעיקר לחם עם תוספות שקיבלנו לאחר שעמדנו בתור, על יד אשנב קטן צמוד לחדר האוכל, שדרכו חילקו את הארוחה.

החיים שלנו במקווה היו מלאי תוכן ועניין - מעשי קונדס לרוב ובעיקר ספורט. המשמעת הייתה קפדנית אך 'נתנו לחיות'. הייתה בריכת שחייה גדולה. הקמנו קבוצת כדורסל, שהתלמידים, שהגיעו מקהיר במצריים הביאו איתם כדור. שיחקנו בליגה הראשונה והצלחנו. אני הייתי אחד משחקני הקבוצה, ועל מנת שנוכל לנסוע לשחק בתל אביב קיבלנו תקציב ששימש לנו גם לבילויים, לקולנוע ולהנאות אחרות. לתל-אביב הלכנו ברגל. על ימי מקווה-ישראל ועל החיים שלנו בבית-הספר אפשר לכתוב ספר עב-מידות. מקווה שימשה גם מרכז לניסיונות בכל ענפי המשק, בעיקר בעצי פרי מכל המינים, שרצו להביא לארץ, כדי לבדוק את הכדאיות שלהם פה. אחד העצים היה האבוקדו. נטעו חלקה ניסיונית גדולה. העצים גדלו והניבו פירות. כל פרי

שנקטף, נשקל ונבדק. ואחר כך, כשהיה בשל היה מגיע לחדר האוכל. וכך למדנו שפרי האבוקדו יכול להיות תוספת מזון בשבילנו, בעיקר אחרי ארוחת הערב, שאותה היינו אוכלים מוקדם. כלילה הייתה תוספת של לחם טעים מרוח בריבה. דאגנו שאחד מהגרים בחדר יעבור במטע האבוקדו ויספק לנו פרי.

המטע היה מגודר ונעול ונשמר על-ידי שומרים. באופן מיוחד שמר שם קוזק. אבל אנחנו, בשיטות שונות, כמו למשל, להכניס את האבוקדו מתחת לזרועות או מתחת למעיל הצלחנו להערים על השומרים - כך שפרי לא חסר לנו.

החדר שגרנו בו היה בנוי משתי שכבות דיקט שיש רווח ביניהם. ברווח שמנו את פרות האבוקדו, עטופים בנייר עיתון, וכך הם הבשילו. לחם ומלח לקחנו בחדר האוכל, והארוחה הייתה מושלמת. סחבנו מהיקב, שהיה תחתינו, יין ומיץ ענבים, והשמחה הייתה גדולה.

באחד הערבים, בעוד אנו חוגגים, נפתחת הדלת וקוזק עמד בפתח, כשהוא נעול במגפיים, לבוש מעיל עור וכובע אוסטרלי על ראשו. גובהו 1.80 מ', גיינג'י עם שפם, ושוט בידו. נדהמנו ונבהלנו - ידענו שזה 'הסוף' שלנו, כי כל פעם היה מעיר לנו קראוזה, המנהל הגיינג'י, שאנחנו ילדי הברון, וכסף אין לו מאיתנו, כך שעל כל מעשה קטן אנחנו 'עפים' מבית-הספר. חברי, שמוליק, התעשת ראשון, קם, סגר את הדלת מאחוריו. החלפנו מבטים זה בזה, והבנו שהכול צריך להיגמר כאן ועכשיו ואפילו באלימות! כי לנו אין מה להפסיד. קמנו כולנו ודינקו אמר לקוזאק - רני, שמע! ישנן שתי דרכים לפתור את הבעיה - לנו אין מה להפסיד, כי אנחנו 'נעוף' כולנו. לכן, אנחנו פה חמישה בחורים. קודם כל נשבור לך את העצמות! ישנה דרך שנייה - שנסגור את העניין בינינו, ואנחנו מבטיחים שלא ניגע יותר באבוקדו.

לאחר מחשבה קצרה הוא הושיט לנו את ידו ואמר: עשינו הסכם, ואני מבטיח לכם שאחרי שישקלו את הפירות, את המנה שלכם תקבלו. וכך היה, נשארנו ללמוד, וקוזאק היה ידיד שלנו ומדי פעם נכנס אל החדר עם פירות של המשק.

עבור שהותנו במקווה - בחשבון הסופי עם פיק"א, כששילמנו עבור האיכרות בבית-גן, הוסיפו לחשבון גם את התשלום עבור לימודי במקווה-ישראל. עם אלה שלמדו אתי במקווה אני שומר על קשר ואנו חברים בנפש. אנחנו מלווים זה את זה עד היום.

הגיוס לצבא הבריטי

הנוטרים דיברו רבות על השמועות שהגיעו מאירופה, ובעיקר על התוכניות שלנו להתנדב ולהתגייס לצבא הבריטי. למרות הלחץ מצד אנשי הפלמ"ח, הבנו, שזה הזמן לעזור לצבא הבריטי במלחמתו נגד הנאצים. ידענו, שעם מקלות בכרמל לא נעצור אותם.

התחילו להגיע שמועות מאירופה על כוונת הגרמנים לחסל את היהודים והגיעו סיפורים מחרידים על הגטאות והמעשים בהם. פרץ גל של התנדבות לצבא הבריטי בהנהגת דוד בן-גוריון ומשה שרת. הוקמו מחנות אימונים, אך תנופת ההתגייסות הלכה

אורי במדי הצבא הבריטי



ופחתה, כי בארץ, באותה תקופה, היו כמה קבוצות שכל אחת חשבה על כיוונים שונים כיצד לנהוג במצב הזה. היישוב המאורגן, בהנהגתם של בן-גוריון ושרתוק (שרת), דרש להתגייס לצבא הבריטי והטיל מכסות גיוס במושבים ובקיבוצים. התנדב בעיקר, הנוער שעלה מגרמניה והתחנך כקבוצות ביישובים האלה. אליהם הצטרפו בעלי מצפון וכאלה שהיו להם בני משפחה באירופה ורצו לעזור להצילים. האימונים נערכו כשלושה חודשים במחנה סרפנד (צריפין).

אנחנו, שהתגייסנו, ניסינו בערבים בתל אביב לשכנע מתנדבים נוספים להתגייס. הצלחותינו לא היו רבות, וההתנדבות הייתה דלה ביותר. בבית-גן וביבנאל ההתנדבות הייתה רבה - למעלה משלושים מתנדבים - בנים ובנות. למרות שמשכורת של נוסר הייתה תוספת רצינית לחיי המשפחה, ויתרנו והתנדבנו לצבא הבריטי.

באתי הביתה בתחילת שנת 1942, ובערב שבת סיפרתי לבני המשפחה שאני ועוד כמה חברים עומדים להתנדב לצבא הבריטי. האחים שלי תמכו בי - אמא התנגדה ובכתה והציבה בפניי כל מיני תירוצים. אבא, בחיבוק חזק, אמר לי: "בני, תבורך על ההחלטה. אני מחכה זמן רב להחלטה שלך הזו. לך לשלום וחזור בשלום." הם ליוו אותי במכתבים חמים במשך כל השנים ששירתי מעבר לים.

כשחזרתי הביתה אחרי המלחמה - אמא הכניסה חשמל לביתנו וערכה לי מסיבה, שהוזמנו אליה כל תושבי בית-גן. במסיבה הזו הכרתי לראשונה את בלהה שהייתה לרעייתי ומלווה אותי עד היום. עד היום אני זוכר את אמא עומדת בדלת הגינה ומלווה אותי בדרכי...

לאחר האימונים נשלחנו לחזית אל עלמיין לבסיס בורז' אל ערב. צירפו אותנו ליחידה של ספקי מים לחזית - 5.w.t. לאחר מספר שנים שונה שמה ל- 148.w.t.

ביחידה שלנו היו כמה מבני המושבה שהשתתפו בקו הראשון, בבירוש הגרמנים מצפון אפריקה עד הניצחון הסופי. המתנדבים מהמושבות בית-גן ויבנאל, חלק גדול מאיתנו, למרות ששירתנו ביחידות שונות ובמקומות מרוחקים היינו נפגשים, מחליפים ידיעות ורשמים ומתכננים את העתיד שלנו.



המלחמה הסתיימה

בגמר המלחמה בפגישות האלה נרשם פרוטוקול ונכתבו סיפורים מהווי המושבה ומהחיים בצבא. אני כתבתי יומן על דברים בעת התרחשותם ושמרתי את הסיפורים במחברות. במלאת 50 שנה לסיום המלחמה - יצאו הסיפורים שביומן לאור בספר 'עם חיילים עבריים במלחמת העולם השנייה'. בספר אני מתאר את החוויות שעברתי והתרחשויות, לרבות העזרה לפליטים ניצולי השואה במלחמת העולם השנייה.

הפלישה לאיטליה (מתוך יומן)

היחידה שלנו נמצאת בטריפולי. פעמיים ביום מתאמנים בצעדות ארוכות טווח. הסתיו מתקרר, ובאוויר יש תחושה שהפלישה מתקרבת לאירופה. מדי פעם מורידים את היחידה לנמל טריפולי כדי להתאמן בעלייה וירידה על רשתות החבלים בספינות שבנמל. רובו של צי הרכב של היחידה נמצא במוסכים - מכינים אותו לנסיעה בתוך המים, כשרק האגוז (צינור הפליטה) מזדקר כלפי מעלה.

והנה התקבלה הפקודה לעלות על הספינה. נפרדנו מהמשפחות היהודיות ומהחברים שפגשנו לאחר שבעה חודשים שהיינו בטריפולי. הספינה התקרבת למזח. הדלתות הענקיות נפתחו, ואנחנו נכנסנו לפי סדר לספינה. בתוך הספינה יש מעליות. עלינו לסיפון שהיה תחת כיפת השמיים. הציוד שלנו נשאר בתוך כלי הרכב שהועלו לספינה. בהם אנחנו ישנו על מכלי המים (אנו נצטרך לספק מים ליחידות הלוחמים עד שיתברר שמקורות המים טובים).

הלילה הראשון עבר בנעימים. בבוקר החלה סערה, ירד גשם וכלי הרכב התנדנדו מצד אל צד. צריך למתוח את השרשרות שקושרות את כלי הרכב לסיפון.

התקרבתנו למצר מסינה, המפריד בין דרום איטליה לסיציליה. לנו לילה אחד בסיציליה. סוחרים על סירות קטנות הקיפו את הספינה והציעו את מרכולתם בשירה מלווה בצעקות.

למחרת התחברנו לשיירה, שהיו בה אוניות מסוגים שונים. אוניות קרב ליוו אותנו, ומאות אווירונים חגו מעלינו. הפלגנו צפונה לאורך היבשת האיטלקית. עברנו ליד הר הגעש סטרומבולי, שלא מפסיק לפלוט לבה ונחלים דקים של אש ירדו כלפי מטה והתפוצצו בקול נפץ אדיר במי הים.

השיירה המשיכה צפונה. אנשי היחידה נמצאו בעמדותיהם לפי התרגול. רוחות מלחמה מורגשות באוויר. אש התותחים נשמעת מכל הצדדים. קרבות אוויר, התחוללו מול עינינו ומסביב אוניות נפגעו.

אנחנו המשכנו לעבר העיר פלרנו. דרומה ממנה נצטרך לנחות. המקום - גרין ביץ' (החוף הירוק). ניתנה פקודה לעלות לכלי הרכב. נתקו את השרשרות... נשמע רעש והמולה. הורידו את כלי הרכב לבטן האוניה. הסתדרנו בשורה מול דלת היציאה - בכל רכב היה נהג ועוזרו. היה שקט, לא דיברו. בסערת המלחמה כל אחד עושה את חשבון הנפש שלו. ימי העבר נעשו כה קרובים. אני זכרתי את אמא, כשעמדה ליד השער כשנפרדה ממני. ואת אבא, האחים, החברות והחברים. העולם נעשה לפתע קטן...



בצבא הבריטי

האונייה האטה את מהלכה, ופתאום, כאילו הכול מתפוצץ! הדלתות נפתחו - ובחוץ המלחמה בעיצומה. אני הייתי בין הראשונים ליציאה. ניתנה הפקודה לזוז! שילבנו את המהלכים ברכב, הסתכלנו כלפי מעלה... והנה, אנחנו בתוך המים עד הצוואר מתקדמים לתוך אירופה! מסביב ראינו הרוגים ופצועים, וצעקות נשמעו: לזוז קדימה! מקום ההתכנסות היה בתוך מטע תפוחי עץ. לאורך החוף נראו שטחים של עגבניות בסוף העונה. נסענו לאט. עוזר הנהג ירד מהרכב ומילא את כובעו בעגבניות טריות. והמלחמה במלוא עוצה.

הפלוגה שלנו עברה את הנחיתה בשלום. פיזרנו את כלי הרכב מתחת לעצי התפוחים וסידרנו מקום למנוחה הראשונה. הפלוגה התארגנה לנוע צפונה, אך המלחמה נמשכת. כולנו היינו מחופרים באדמה, ועוד לא היה ברור אם הנחיתה על אדמת איטליה הצליחה.

כעבור מספר ימים חזר השקט. הגרמנים והאיטלקים נסוגו, והחיים חזרו אט-אט למסלולם. לאחר מספר ימים הגיע הדואר. אני קיבלתי מכתב מהבית ואהרונצ'יק קיבל חבילה בתוך קופסת נעליים. הסקרנות הייתה רבה. הוא פתח את הקופסה ומצא 'אוצרי' - תפוחי עץ 'בלדי', קטנים ומצ'וקמקים - הם היו בדרך כשלושה שבועות. ובעוד אנחנו מדברים וצוחקים נפל על החבילה מראש העץ תפוח בגודל אשכולית. עוד לא צחקנו כך על השינוי שקרה לנו. אנחנו על אדמת איטליה - והנה, עגבניות, תפוחי עץ ומים חדשים הגיעו - ולנו החלו חוויות חדשות, פגישות עם שארית הפלטה ועם העם האיטלקי הנחמד בדרך לניצחון...

סיפור אנושי

היחידה שלנו הייתה בבסיס שהיה בעבר של הצבא האיטלקי. הבסיס צפה על העיר פלורנס (פירנצה). מקום הבילוי של אנשי היחידה היה מועדון החייל שהוקם במרכז העיר פלורנס. כל הגשרים על נהר ארנו נהרסו בזמן המלחמה. רק הגשר המפורסם - 'פונטה ויקיאו', הושאר, כי הוא נחשב לגשר היסטורי. עם כיבוש העיר נבנו כמה גשרי ברזל על הנהר.

באחד הימים נשלחו כמה נהגים להמלהפי, אחד המקומות היפים שראיתי. הכביש המוביל לעיירה מתפתל לאורך הים שבו יש מפרצים ומערות, כשמצדו השני, לכל אורך הדרך הצרה, מתרומם הר גבוה. ביניהם פזורים בתים ומכוסים בסוכות גפנים שבניהם מצויים עצי תפוחים, שזיפים ושלל צבעי בוגנוויליות ועצים, בעיקר עצי לימון צהובים.

הכרמים והסוכות המכסות את מורדות ההרים שעליהם בנויים הבתים עם הגגות האדומים, הים הגואש ומפרציו. בכל פעם היינו עוצרים ליהנות מהנוף ובעיקר ללגום ליקר עשוי מלימונים (לימונצ'לו). בנסיעה, כל הדרך, נערות איטלקיות זרקו לנו פרחים לתוך הקבינה לאות תודה על שחרורם מהגרמנים. וכך אני עולה באוטו ונכנס לעיר התיירות - סורנטו בעלת הנוף הכפרי. מרחוק נראית נפולי ולידה רחוב שמתחתיו חורבות פומפי.

כשהתחלתי לרדת לכיוון קסטל אמרה, עצר אותי חייל איטלקי צעיר במדים קרועים והתחנן שאקח אותו טרמפ. היה איסור חמור של הצבא הבריטי ואזהרה על עונש כבד על עצירה לטרמפ לאזרחים ובעיקר לאנשי צבא. הצבא האיטלקי התפרק מנשקו וכל חייל או קצין היה נתון לגורלו. לא היה להם אוכל ולא תרופות. בוודאי לא הסעות. חיילי הצבא האיטלקי היו צועדים בדרכים, בנפרד ומנותקים מיחידותיהם. כשנתקלנו בהם מדי פעם - היינו זורקים להם מזון...

בכל זאת, עצרתי ליד החייל האיטלקי. הוא היה כל כך קטן ולא יכולתי לעמוד במצב הזה. ריחמתי עליו וביקשתי ממנו שילך קדימה ויעמוד אחרי אחד הבתים, ושם אקח אותו. הוא עלה לקבינה במהירות. הסתרתי אותו מתחת לזרעי הפרחים. יצאנו צפונה, לכיוון פלורנס. הבית שלו נמצא בטוסקנה - לא רחוק מפלורנס, קרוב לסיינה. בדרך הוא היה אורח שלי. הוא אכל ושתה וסיפר סיפורים על הצבא האיטלקי. הוא בא מבית טוב ולכן היה קצין בדרגת קפטן (סרן).

הגענו קרוב לביתו. הוא ירד. לאחר עשרות פעמים של מילות תודה ביקש ממני את כתובתי ביחידה בפלורנס, ואף אמר לי: עוד נתראה! וכי אמא שלו מעוניינת לראות אותי ולהודות לי ישירות.

באחד השבועות ישבתי ושיחקתי עם חבריי. והנה, הגיע לחדר אחד החברים והודיע לי שתהיה לי הפתעה נעימה, כי משהו רוצה לראות אותי. יצאתי החוצה, והנה למולי עמד דיליז'נס מפואר, רתום לשני סוסים שחורים שרעמתם מצועצעת. על ראשי הסייסים מונחים זרי פרחים מלכותיים. על הקלצ'ך, בקצוות, היו כדורי כסף. הנהג לבוש בהידור, ישב במרכבה וניגש אליי. הוא היה עלם חמודות, נפל על צווארי וביקש ממני לעלות למרכבה ולבוא אל משפחתו הביתה, כי המשפחה שלו מבקשת להכיר אותי ולהודות לי. ניגשתי למפקד והסברתי לו מה שנתגלה לעיניי. קיבלתי אישור יציאה ל-24 שעות.

לבשתי מדים, עליתי לדיליז'נס ונסענו כשעה. פתאום נעצרנו מול שער מעוטר בסמלים. נכנסו לחווה חקלאית שבה התגלו לנגד עיניי בניינים בסגנון איטלקי עתיק. ירדנו ונכנסנו לאולם קבלה גדול. שם חיכו לי בני המשפחה. האם, כבת חמישים, חיבקה אותי. האב נראה בהופעה אצילית הלך אחריה וגם הוא חיבק ונישק אותי. המשרתים לחצו לי ידיים.

לחייל האיטלקי היו שלושה אחים - הגדול היה קצין, נשוי ואב לשני ילדים. לבחור שהזמין אותי אליו יש שתי אחיות בנות 17 ו-15. אני דיברתי קצת איטלקית והצלחתי להסתדר. לאחר שיחה לא ארוכה עברנו לחדר אוכל גדול. שם ציפתה לי ארוחה מפוארת עם הרבה יין. נחתי קצת לאחר הארוחה ונסענו עם חברי החייל לבקר באחוזה שלהם את הרפת, הלול והכרם הגדול. נכנסנו לתוך היקב, שבו שמורים יינות במשך מאות בשנים. היה באחוזה גם בית בד קטן לצורכי הבית.

התברר לי שהייתה להם מסעדה בעיר השכנה - סיינה. מסעדה יוקרתית ברמה גבוהה. את המצרכים של המסעדה: בשר, יין וירקות סיפקה החווה.

הפלוגה שלנו הייתה בפירנצה כמה חודשים. ואני ביליתי עם הידידים החדשים שלי הרבה מאוד. מדי פעם צירפתי אליי חבר. באחד הימים התבקשתי, יחד עם חברי הטוב אהרונצ'יק, להתייצב אצל המפקד. נאמר לנו שאנחנו נשלחים מטעם הפלוגה לעסוק בעלייה ב' - טיפול ביהודים ששוחררו ממחנות הריכוז ולהביאם למקומות מיוחדים, להכשירם לקראת עלייה לארץ.

זו הייתה המשימה המעניינת ביותר שהייתה לי בתקופת שהותי באיטליה. נפרדתי לשלום מהמשפחה ומהבנות. המלחמה תמה. השתחררנו מהצבא, והקמתי משפחה נהדרת נשארו לי רק הזיכרונות היפים...

ארגון החיל

אנחנו, בני המושבה, רצינו להתארגן, עוד בהיותנו בצבא הבריטי, ולהקים יישוב חקלאי משותף על חלק מאדמות הורינו. כשחזרנו מהצבא - לא יצא העניין לפועל, וזאת מכמה סיבות: התארגנו כמה קבוצות בכל היחידות העבריות, הוקמו כמה ארגוני התיישבות, שאף הקימו יישובים בכל חלקי הארץ. אחד מהם היה 'ארגון החיל', שלאחר כמה בדיקות החליט להקים בבית-גן מושב שיתופי. הבתים של משפחת מקלר היו ריקים והאדמות שלהן נמסרו לקק"ל, כך שהיה לארגון החיל מקום להתארגן.

האחראי לקבוצות שהתארגנו להתיישבות היה אברהם הרצפלד - איש העלייה השנייה - אדם תוסס, שמח, שהכיר את אנשי המושבה, וידע שהם נכונים לתרום את חלקם כדי להגדיל את המושבה וגם לעזור לחיילים המשוחררים. לכן, קלה הייתה משימתו של הרצפלד לשכנע את האיכרים שיתרמו כל אחד כחמישים דונם אדמה במחיר סמלי. הם קיבלו אדמה במקום מרוכז ב'ארטושה' (כיום סמדר) ואדמות נוספות נמסרו להם במקום אחר. וכך והייתה להם קרקע בכמות מספקת לחקלאות. חברי 'ארגון החיל' הגיעו, והצטרפו אליהם גם עולים חדשים, שעבדו אצל האיכרים בשכר וגם כדי ללמוד חקלאות. הם קנו עדר כבשים וחיו בתנאי קומונה. כשהאדמות נמסרו לארגון - הם פעלו להקמת המושב השיתופי. המקום הפך להיות מרכז החיים במושבה. כולם היו צעירים, והריקודים והשמחות התקיימו אצלם עד אור הבוקר. התפתחו גם רומנים, והמושבה בית-גן פרוחה....

כך נמשכה הפעילות שלהם כשלוש שנים. פרצה מלחמת העצמאות, שוחררו חלקי ארץ גדולים שבהם אדמות משובחות. ערביי בקעת-ארבל עזבו ללבנון, ולאחר סיורים במקום ראו כי האזור הזה מתאים להם להתיישבות. הם עזבו את בית-גן והקימו בבקעת ארבל את מושב ארבל.

עד היום קיימים קשרים טובים עם ותיקי ארגון החיל. הם זוכרים לטובה את קליטתם בבית-גן. אחרי ש'ארגון החיל' עזב והקים את מושב ארבל, הוחלט, בהמלצת האיכרים, ליישב את בני העולים שהקימו מעברות ביבנאל ובבית-גן - כ-700 בתי אב - פי עשרה ממספר האיכרים במושבה. הם שינו את האיזון.



בחגיגות 60 שנה לכפר-תבור מימין: אברהם הרצפלד, יצחק שרפמן ומשה הוכמן

ארגון החיל
 כבר שנה עברה מאז,
 'ארגון החיל' פה נאחז.
 עוד נזכור את היום ההוא,
 שבחצר זו בחורים חדשים התלכדו
 למען ליצור חיים של חופש וגאון,
 פה בבית גן שבגליל התחתון.
 מה שוממה הייתה אותה חצר
 אשר על הרבה קיבוצים וארגונים יודעת לספר.
 הכול קיבלו צו של חג,
 לסידור זה קם המקום דאז.
 וחברים בבית מיהרו
 לקראת החיילים שמהמלחמה חזרו.
 ...ושוב הכול צוהל ושמח.
 בחצר זו הארגון מתפתח
 בבקר וגם צאן ועוד.
 הכול לקראת ההתיישבות מוכנים לצעוד.
 כל פינה יכלה לספר השתלשלות השנה.
 גם הכבש והפרה גם הן יודעות את המטרה.
 וכך עברה השנה כהרף עין,
 ובבתים זרים יושבים עדיין.
 אך אין דבר, עוד יבוא הגואל
 ופיק"א תשתווה בקרן קיימת לישראל.

הוקמו לעולים שיכונים חדשים, אך המושבות, יבנאל ובית-גן,
 נקלעו למשבר חברתי. למרות שנבנו להם בתים, הקליטה,
 עדיין, לא הייתה מושלמת - אך יש תקווה לעתיד... נבחרו
 המתאימים מבני העולים שביקשו להיות חקלאים, נבנו להם
 בתים וסביבם חלקת אדמה, וכן אדמה נוספת, המרוחקת מן
 הבית. הם קיבלו זכויות מים, מתוך כוונה להקים יישוב חקלאי
 מצפון לבית-גן בשם - סמדר.

לאחר הקמת סמדר - המתיישבים, חוץ ממספר קטן, לא עסקו
 בחקלאות, והחכירו את האדמה והמים לאיכרים - בעלי הקרקע
 המקוריים.
 כיום, סמדר הוא אחד היישובים שהתמזגו עם היישובים השכנים
 למועצה מקומית אחת - יבנאל, שמאגדת בתוכה את יבנאל,
 בית-גן, משמר-השלושה וסמדר.

לך בירייה

לך, בירייה, שבח ותהילה,
שמך יהיה חרוט בלב האומה.
עוד נזכור את ליל הבלהות,
כשאליך נהרו נערים ונערות
למען הקימך לתפארת.
וידעו גויים כי לבניין ידינו חותרת.
משום דבר לא ניסוג אחור
ומסיסמת הבניין לא נחרוג,
למען יראו עמים וידעו
כי עוד הרבה ביריות יוקמו.
לא רוחות וגשם דרכנו יחסום -
רק בניין הארץ זה לכל יהודי החלום.
לא טנק ולא תותח אותנו יחריד
מלבנות ארץ לתפארת בעתיד.
לא ספר לבן ולא ועדה גורלנו תחתוך.
רק על כוחנו לסמוך -
כוח רצון ואהבת מולדת -
הם אשר יקימו מדינה לתפארת.

לוביה

אנחנו, הבית-גנים והיבנאלים, היינו ברובנו יוצאי יחידות עבריות
בצבא הבריטי, וכשחזרנו הביתה היינו כולנו חברי ה'הגנה',
וחלק מאיתנו היה מוכן לכל קריאה ופעולה. פעלנו כפרטיזנים
ולכל אשר בקראנו יצאנו. היינו בפעולות באזור כולו ויש כאלה
שלא חזרו. צבא ההגנה לישראל החל להתארגן לכניס סיום
המנדט הבריטי, אך אותנו, בני הבקעה, לא קראו לדגל, אלא
רק לבוודדים מאיתנו. למרות שלא עבר זמן רב מאז שהשתחררנו
מיחידות מסודרות - יכלו לגייס מחדש מיד את אלה ששירתו
ביחידות האלה (כמו הפלמ"ח) - יחידות שפעלו בכל התחומים:
ביחידות התובלה, ההנדסה, התותחנים ועוד נוספות. הגיוס
היה אישי, אך למנהיגים הפתרוניים.

במלחמת העצמאות הערבים לא הפסיקו את ההתקפות, וכל
הזמן היו איתם חילופי אש. באזור שלנו היה הכפר הגדול לוביה,
ששכן ליד כביש נצרת - טבריה, בקרבת סגירה. לוביה גרמה
צרות ללא סוף. בהיתקלויות איתם נהרגו כמה לוחמים. לנו
נמסר, שצריך לעלות מצד דרום ולהטריד את הכפר מדי לילה
ביריות. ולכן, עלינו לעבור ולהתגורר בשעות אחר הצהריים -
עד היציאה לפעולה בשעות הלילה, במושב הקרוב ללוביה -
שרונה.

היה לי ידיד קרוב, כאח, לכן הצטרפתי אליהם ואכלתי איתם
ארוחת ערב לפני היציאה לפעולה. למשפחה שהתארחתי אצלה
היו חמישה ילדים - הגדול בן 14 והקטן בן 4. האם הייתה
מבשלת ידועה, והילדים היו בעלי תאבון בריא. ארוחת השבת
שלה הייתה מיוחדת, וריח התבשילים מילא את כל הבית.

ישבנו כולנו, כל אחד במקומו, אבי המשפחה יצא החוצה וחזר עם 'חזרנה' (חזרן - מקל במבוק דק, ארוך וגמיש כמו שוט). האוכל הוגש בטנג'רה (מגש גדול) ותוספות פזורות על השולחן. במגש היו חתיכות עוף ובשר בשפס. לפני שעקרת הבית הביאה את מגש האוכל - פנה האב אליי ואל הילד הקטן: "אתם לא צריכים להיזהר, תיקחו חופשי!" לא קלטתי, אך כשהוגשה הטנג'רה עם האוכל - הבנתי מיד. הייתה התנפלות של הילדים, כשהאב מניף את החזרן לצדדים ושומר שכל אחד יקבל את חלקו. הכול נעשה בחביבות, כשכולם צוהלים מסביב לשולחן. כמובן שהילד הקטן ואני נהנינו מהחופש שניתן לנו, ועד היום אני זוכר את המקרה וצוחק...

אחרי הארוחה התכנסנו ויצאנו לתקוף בירות את לוביה. אנחנו שכבנו למטה, למרגלות הכפר, והערבים ישבו מעלינו - מוגנים בין גדרות האבנים שיצרו טרסות. לא אחת חזרנו עם פצועים הביתה. לאחר שהמצב החמיר, הבנתי, שאם אני אפגע, בלהה והבן שלנו, שהיה בן שנה, יישארו ללא יכולת קיום. לאחר שיחה עם בלהה לתוך הלילה - הגענו להחלטה, שעליי להתגייס לצה"ל, שכבר שילם משכורת למשרתים בצבא.

השכן שלנו היה מפקד הסדנה באזור. למחרת ניגשנו אליו הביתה, הסברנו לו את המצב, והוא הזמין אותי למשרדו. שם חתמתי על טופס גיוס והפכתי לחייל מן המניין. שירתי ביחידה הזו עד סוף המלחמה, ובלהה קיבלה מדי חודש את משכורת. רוב בני בית-גן ויבנאל המשיכו לשרת בצה"ל את עם ישראל, כמו כפרטיזנים, במקומות המסוכנים ביותר. הם השתתפו בשחרור טבריה, ערב אל זבח, לוביה, משטרת גשר, בקרבות עמק הירדן ובכל החזיתות. אחרי המלחמה הם המשיכו לשרת בצבא במסגרת שירות מילואים.

מלחמת העצמאות

באותם ימים פרצה מלחמת העצמאות - באומות המאוחדות בלייק סקסס, לאחר הצבעה דרמטית, נפלה החלטה על הקמת מדינה יהודית. מיד יצא כל היישוב, שמנה אז בסך הכול 650 אלף נפש, אל הרחובות והתחיל לשמוח ורקוד. גם אנחנו רקדנו עד אור הבוקר, כשנוני בן שלושה חודשים יושב על הכתפיים. אפשר לומר, ששמחה כזאת לא ראיתי מימי. למרות שכולם ידעו, שכבר מחר בבוקר יתחילו הערבים לתקוף ביתר שאת. ואמנם, הכנופיות הערביות פתחו מיד בהתקפה כללית על היישוב היהודי הקטן. כל יום הביא עימו עשרות קרבות בכל פינות הארץ. אני כתושב חולון, שילבתי עבודה ביום, עם שמירה בלילה. בלהה עם נוני הקטן, נאלצה להישאר לבדה בבית כשהיא חרדה ודואגת. הוריה משום מה, לא נהגו בנו כמו שצריך. ואז החלטנו, שהכי טוב לחזור הביתה אל המשפחה בבית גן. סגרנו את הדירה הקטנטנת בחולון ועלינו על אוטובוס משוריין שהוביל לוחמים צפונה. נאלצנו לנסוע בדרכים צדדיות, כשמדי כמה קילומטרים, נעצרנו על ידי מחסום של הצבא הבריטי לביקורת. אלה הימים, שמרבית היישובים היו מוקפים חיילים בריטיים, אין יוצא ואין בא. נוני היה חמוד. הוא עבר מיד ליד ושעשע את הנוסעים.

הדרך ארכה למעלה מחמש שעות, אך בשעה טובה הגענו הביתה לשמחת כולם. מיד השתלכתי בפעולות ה'הגנה' והשמירה במושבות ובהובלת התוצרת החקלאית באזור הצפון. נכנסנו לגור בבית המשפחה, וקיבלנו את החדר הקטן ואת אחותי חיה לשנת הלילה. החיים היו קשים אך מלאי עניין. הקמנו קבוצת פלחה משותפת ביחד עם משפחת תגר, ישי, יגורוב, הוכמן, לייבוויץ', גרינברג ואברמסון. אנו הצעירים, שמחנו לעבוד ביחד. אווירה של עבודה ושמחה שררה בין השותפים. במיוחד, כאשר עמוס אברמסון ואני היינו זורעים ביד עשרות דונמים, ויתר החברים חורשים עם הפרדות. גם המראה מסביב היה מרהיב עין - הכול ירוק. עדרים על ההרים, קול חליל נשמע ושירה נלווית אליו. ערביות צעירות עם חבילות קוצים לשריפה, מסתובבות בשטח (ואם אפשר גם גונבות מהיבול). המצב הכלכלי אצל כולם השתפר. מהרווחים קנינו טרקטור עם גלגלי ברזל ומחרשת פולי-דיסק.

באותם הזמנים, כל פעולות ה'הגנה' נעשו מתוך התנדבות. אחד המקרים שקרו אז החל בבוקר, כשהעמסנו בשדה עגלת חומוס. לפתע הופיע רוכב בשדות והזעיק את החברה להתכנסות, כדי לרדת ולעזור למושבה כינרת, שהאנגלים הקיפוה וערכו חיפוש. מבלי לחשוב, דהרנו עם עגלה לכיוון יבנאל, כשבאוור מהדהדים צלילי הפעמון המזעיק לעזרה. כשהגענו, נשארו רק הפרדות וזוג גלגלים קדמיים, בהם נאחזים ארבעה בחורים, כמו בן חור בסרט. מיד ירדנו ברגל לכיוון כינרת המושבה. מצאנו את החיילים הבריטים מקיפים את המושבה. החלטנו להקיף אותם במעגל נוסף וללחוץ עליהם בגופנו. עד היום נשאר לי סימן מדקירת כידון. עמוס אברמסון החליט להסתער על הקצין האחראי ולהיאבק עימו. בנס לא קרא מזה אסון. לבסוף בא הרעיון להצית את הקוצים שבהר. והאש אכן הצליחה לפזר את החיילים.

היו גם מלחמות קטנות עם הערבים בסביבה, אך הן נגמרו ללא שפיכות דמים. לא כך היה בשאר המקומות בארץ. שם המצב הלך והחמיר. ובעקבותיו, באה הדרישה להתנדב לצה"ל. ערכתי ברור יסודי עם בלהה עם רצוני להתגייס. לשמחתי, היא קיבלה את דעתי. ביחד עם חברים נוספים מהמושבה התגייסתי לצבא, שהיה עדיין צבא מתנדבים, ללא דרגות, וללא מדינה. לאחר כמה חודשים, כשהכריז בן גוריון על הקמת המדינה, הושבענו בנאמנות למדינה וחולקו דרגות.

כשנה וחצי שרתי בצבא ועברתי את כל מלחמת העצמאות. מהלכי המלחמה עצמם הלא הם כתובים בספרים. יש לציין שרבים מבני המושבה לא התגייסו לצה"ל מסיבות שונות ורק אחר-כך גויסו למילואים. אני עצמי השתחררתי מהצבא על-פי צו 8 לחקלאים. חזרתי הביתה למשק, כשמאחורי, תוך זמן קצר שתי מלחמות איומות. מצאתי את המשק במצב גרוע. אך היינו שוב ביחד וכמו כולם, מאושרים מהישגיה של המלחמה. סוף-סוף יש לנו מדינה, שהיה שווה להילחם עבורה. כל זה תרם להרגשתנו ועודד אותנו להסתכל בסיפוק קדימה.

תוך כדי כך, נחתמו הסכמי שביתת הנשק עם מדינות ערב ועולים החלו להגיע באלפיהם. למרות המצב הקשה מנשוא, התגייס היישוב הקטן, כאיש אחד כדי לקלוט את שארית הפליטה. באותם הימים, מצב החקלאות היה בכי רע, כי לא היו קונים לתוצרת. ואצלנו היה גרוע כפליים, כי שוב לא היה מי שיעבוד. ואם הצלחנו משהו לגדל, הוא נמכר ללא רווח. כמעט שהגענו לפת לחם.

קורס ראשון, טיסה ראשונה, טייסת ראשונה וחטיבה ראשונה

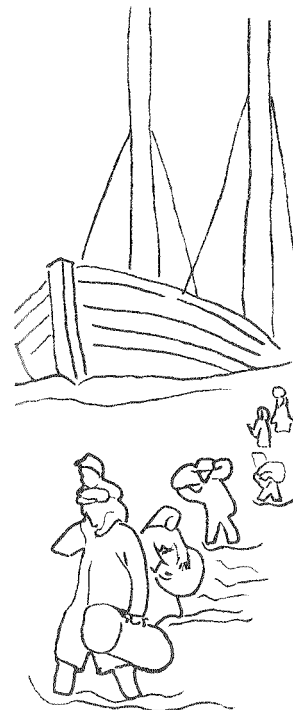
לבקעת יבנאל יש גישה משני כבישים - אחד, ממערב, דרך שרונה, ושני, ממזרח, מפורייה. לכן, שתי מושבות הבקעה, בית-גן ויבנאל, היו מבודדות. ה'הגנה' ניצלה את המצב הזה, וערכה בבקעה קורסים בכל השלבים. ביבנאל נערכו שני קורסים להכשרת מפקדי מחלקות של ה'הגנה' (כדי להסוות את הקורס נכתב על השלט בכניסה - קורס מדריכי ספורט של 'הפועל'). בקורס השני נתפסו 43 ממשותפיו (פרשת המ"ג) עם נשק לא חוקי בוואדי בירה (נחל תבור) בדרכם לעמק-יזרעאל, ונגזר עליהם עונש מאסר בבית-הסוהר בעכו. תפיסתה של הקבוצה הזו וכליאתה בעכו עוררו הדים גדולים בארץ ובעולם.

בשדות המושבה בית-גן (שדהו של רובקה קורקין) הוקם בקיץ 1947 מסלול נחיתה לאווירונים. השדה סומן בחבילות קש, ונחתו בו שלושה מטוסים עם עולים בלתי לגליים - שני מטוסים מעיראק ומטוס אחד שהביא ילדי עולים מרומא. את העולים פיזרו בקיבוצי עמק-הירדן. המבצע, שהיה ראשון להצאת עולים דרך האוויר - כונה 'מבצע מייקלברג' (פרטים מדויקים על המבצע נכתבו בספרו של שלמה הילל - 'רוח קדים').

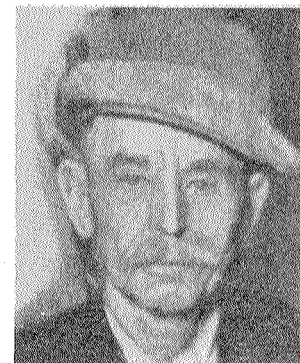
עם פרוץ מלחמת העצמאות הוחלט להקים בבקעת יבנאל שדה-תעופה למטוסים קלים. מיקומה הגיאוגרפי של הבקעה מנע מהרדאר (מכ"מ) הסורי והירדני לגלות מטוסים ממריאים ונוחתים. לכן, הוכשר שדה חקלאי והוקם עליו שדה הנחיתה למטוסי 'אוסטר' ו'פיפר' ('פרימוס'), והוקמה 'טיסת-הגליל'. הטייסים היו מיישובי האזור הקרובים והרחוקים. מטוסי טייסת הגליל הפציצו את האויב בעמק הירדן, בבית-קשת ובמקומות שונים בארץ. כמו-כן עסקו המטוסים בסיור ובצילום.

לאחר כמה חודשים עברה הטייסת למחניים.

במלחמת העצמאות הוקמה במושבה חטיבת 'גולני' - חטיבה מס' 1 של צה"ל. אימוני החטיבה התקיימו בשדות הישמסין של יבנאל. באמצע השדה, לצד הדרך העוברת לכיוון מנחמיה עומד עץ בודד - עץ אלון התבור, הבולט במלוא הדרו. חיילי החטיבה ומפקדיהם שנהגו לעצור במסעותיהם בצילו של העץ, החליטו לעצב את תג היחידה הנושא את ציורו של עץ האלון. בקעת יבנאל הייתה מרכז פעילות ביטחונית, שהשפיעה על הנוער בבית-גן וביבנאל להשתתף בכל פעולות הביטחון וההגנה - החל הגיוס לחיל הספר, גיוס לנוטרות, התנדבות לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה, בשורות ה'הגנה', במלחמת העצמאות ובכל מלחמות ישראל. שמעם של בני בקעת יבנאל היה מוכר וידוע בכל הארץ.



רובקה קורקין





מקווה ישראל - חלוקת תעודות גמר

כעבור 60 שנה



התבססות

קבוצת פלחה

לאחר שהסתיימה מלחמת העצמאות, ואנו, בני האיכרים, חזרנו הביתה, הקמנו קבוצת פלחה שבה היו חברים: יגורוב, עמוס אברמזון, רפי לייבוויץ', חגי הוכמן, נחום גרינברג ואורי שרפמן. ישראל שרפמן היה המחסנאי של קבוצת הפלחה. היינו יוצאים במשותף לעבד, לזרוע, לקצור ולהוביל את התבואה לגורן. באותה תקופה אני הייתי הזרוע של הקבוצה (ה'בדרי'). לזרוע ביד צריך מיומנות מיוחדת.

באותם הימים מדינת ישראל קיבלה מאמריקה מלווה מיוחד לחקלאים. הגיעו טרקטורים, מכבשים, מגובים וקומביינים נגררים, המונעים על ידי הטרקטור. על קומביין כזה שרוחבו היה כמטר וחצי עבדו שלושה אנשים: אחד נהג את הטרקטור, שהניע גם את הקומביין, שני כיוון את הפלטפורמה, שהייתה מכוסה בבד עם פסי עץ כדי להעלות את התבואה לתוך מערכת הדיש, ושלישי עמד למעלה, קשר את השקים והוריד את שקי התבואה במגלשה מיוחדת למקום ריכוז השקים המלאים. בעונה אחת הייתה מכת ברחש, בעיקר כשקצרו את הדורה. הברחש העיק כאילו זאת מכת מצרים.



שולג בבקעת יבנאל - 1950

תמו ימי הגורן...

העבודה עם הכלים החקלאיים החדשים הקלה ביותר על העבודה. תקופת העבודה בגורן נעשתה קצרה יותר. ואט-אט נסתיימו גם ימיה של הגורן ונעלמו... החוויה נשארה בזיכרונות בלבד. עם קבלת הכלים החקלאיים החדשים: הטרקטורים, מכונת הזריעה, המכבשים הניידים, מחרשות הדיסק ובעיקר הקומביינים הגדולים שקצרו ודשו בהספק של עשרות דונם ביום - הפכה הפלחה לעבודה משנית בחקלאות. חלק גדול מן העבודות האלה נעשו על ידי קבלנים.

איחוד יישובי הבקעה

למרות שבית-גן ויבנאל פעלו כל אחת כמושבה עצמאית - הנוער של שתי המושבות, פעל וחגג כחטיבה אחת. בכל חג, היה הנוער מכין ערב עשיר ושמח, מלווה בפיליטונים על אירועי המושבה. חגים, כמו פורים, שמחת-תורה ושבועות, שצוין בהבאת ביכורים ובתהלוכת עגלות מקושטות שבהן ילדי המושבה. הכול נעשה בהתנדבות של בני המקום.

ביום העצמאות חגגו כולם יחד. היו מדליקים את המשואה על הדר ממול, ואבינועם גרינברג בראש בני הנוער היו יורדים עם לפידים ועוברים בתהלוכה בתוך המושבה. יריות נשמעו במושבה מכל כלי הנשק המצויים בידי המשתתפים. המטרה ניסתה כל שנה להפסיק את מנהג היריות, אך ללא הצלחה! על עניין ההתנדבות במושבה יש לציין את אבינועם גרינברג, שבמשך שנים הוביל את הנוער בכל הצעדות שנערכו ובכל המופעים.

בשנת 1956 אוחדו ארבעת יישובי הבקעה. יבנאל, בית-גן, משמר-השלושה וסמדר. הוקמה מועצה מקומית אחת. המושבה בית-גן הפכה לשכונה בתוך המועצה האחת, ובמהלך השנים - המקום נשכח והולך. אין כל ציון או שלט שיזכיר לדורות הבאים את קיומה של המושבה בית-גן. לכן, נטלתי על עצמי להביא מעט מן הסיפורים האלו - להזכיר שהייתה מושבה עצמאית ותוססת.

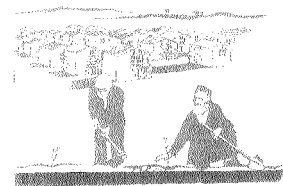
איחוד יישובי הבקעה (סיפור ניסן אליוזיץ')

עם סיום מלחמת העצמאות הפכה המושבה יבנאל למועצה מקומית. בבית גן היה, עדיין, ועד מושבה. משמר השלושה היה מושב עובדים. ראש המועצה של יבנאל היה יעקב גרו (יושב ראש מועצת הפועלים). לאחר ויכוחים בין חברי המועצה של יבנאל, שהייתי חבר בה והצעיר מביניהם, החליטו לבחור בי לראשות המועצה.

במושבות בית-גן ויבנאל היו שתי מעברות, שבהן גרו כ-2500 נפש. קלטנו את תלמידי המעברות בבית-הספר שלנו. הסוכנות היהודית מימנה את כל ההוצאות של בית-הספר, כולל שכר המורים והמבנים הנוספים שנבנו לקליטת העולים. את תלמידי בית-גן סירבה הסוכנות לממן. וכך נהגה גם לגבי משמר-השלושה. הופעל לחץ על משרד הפנים והוחלט להשבית את בית-הספר. בעקבות הסגירה החליט משרד הפנים לממן גם את תלמידי בית-גן ומשמר-השלושה.

הלימוד המשותף בבית-הספר היה תחילתו המעשית של איחוד שלושת היישובים בבקעה. ראשונה הצטרפה בית-גן ואחריה נאלצה גם משמר-השלושה להצטרף. ב-1953 התקבל האישור ואף נקבעה חותמת לאיחוד. סמדר הצטרפה למועצה עם הקמתה ב-1956.

כשהייתי ראש מועצה לא רציתי לאשר בניית בתים מבלי שיימצאו מקורות תעסוקה, אבל בהצבעה במועצה הורמו רק שתי אצבעות שתמכו בהצעה שלי. יעקב גרו, עם גיבוי של מפא"י, החליט שקודם יבנו בתים ואחר כך ידאגו לתעסוקה. שני חבריי מבני המושבה הצביעו יחד עם גרו. וכך נשארו הבעיות. סוכם,



שהבתים ייבנו ביבנאל והעבודה תהיה בעמק-הירדן. בנסיעה לים המלח סיפר שולם קורקין, שנערכה פגישה עם ראש הממשלה גולדה מאיר וראש המועצה אברהם ליפשיץ. הוא שאל אותה בקשר לתעסוקה. ענתה לו גולדה: "יש לכם הרבה אדמה - תתחלקו איתם". עד היום אנו סובלים מההחלטה הזו.

שכנות טובה

עד מלחמת העצמאות היו חלקות אדמה רבות של ערבים פזורות בין החלקות שלנו. היחסים בינינו היו טובים ועזרנו להם לעבד את אדמתם. לנו היה שכן ערבי על יד חלקת ההשקיה בשטח של כ-17 דונם. הוא היה מגיע מלוביה עם שוורים לעבד את אדמתו. בחלקה שלנו היו ירקות. היינו אוכלים ארוחת בוקר משותפת. אמרתי לו שיביא זרעים, ואני הייתי זורע לו את השטח ביד ומצניע אותם באדמה בדיסק מטעים. חרשתי את השטח ולאחר שעתיים השטח שלו היה זרוע וחרוש. הוא היה מושיט לי עזרה כשהתגלעו אצלי כל מיני צורות. כך, במשך שנים, הסתדרנו... עד מלחמת העצמאות. הכפר הקטן מעל התלולים, אום-על עלק (אם העלוקות), עזב, יחד עם כל הכפרים בסביבה, בתקווה, שאחרי ניצחון ארצות ערב הם יחזרו ויחלקו את היישובים שלנו ביניהם.

בהדרכה חקלאית

הגענו אפוא למסקנה, שלתקופה קצרה צריך למצוא פרנסה נוספת. יום אחד הגיע לביקור ישראל, הדוד של בלהה. הייתה זו ממש מתנה משמיים. כששמע על כעיות הפרנסה שלנו, הציע שאכנס לאחד הקואופרטיבים להובלת נוסעים. כמוכן שבחרתי באגד. לאחר סידורים קצרים הצלחנו לגייס אלף לירות כדי לקנות מניה. נכנסתי לעבוד באגד ביבנאל, וממש באותו יום, הייתה שמחה כפולה - נולדה לנו בת חמודה ושמה בישראל שרה - על שם אימי.

בזכות עבודתי באגד, השתפר המצב הכלכלי, והשמחה שרתה במעוננו. המשכנו לגור עם כל המשפחה. אחותי חיה התגייסה לצבא. ישראל אחי הבכור עבד קשה במשק. שילבתי את עבודתי באגד ובמשק המשפחה כדי לעזור לאבא ולישראל. האווירה בבית, למרות הצפיפות, הייתה חמה ונעימה.

גידלנו עופות מכל הסוגים והתפרנסנו בכבוד. אך הצפיפות בבית הלכה והכבדה. חיפשנו פינה משלנו לגור בה. לאחר ניסיון שלא הצליח להיכנס כחבר במושב משמר השלושה (עכשיו אני שמח על כך), שכרנו חדר בביתו של הולנדר (בחדר השני גרו שמוליק לבקוב ורעייתו). במשך היום בילינו בבית אבא, שם גם אכלנו. רק לקראת ערב, כששני ילדינו הקטנים על כתפינו, חזרנו ללון בחדרנו. ילדינו נוניק ושוריק, היו אז מרכז החיים בבית, וגם השכנים מאד אהבו אותם. בלהה, למרות האפשרויות המצומצמות, הלבישה אותם כנסיכים. מדי שבת היינו יוצאים לטייל בהרים שהוריקו מעשב רענן ופרחים בשלל צבעים. כך חיינו באווירה משפחתית נהדרת, כשאבא במרכז החיים וכולם תורמים בלי חשבון.

'DITO .N AND

[illegible]

לטנו שצריך לבנות
מזמזומיה', וישראל
חמש מאות לירות.
ק' כמוכן לבניית שני
פרוטה. מי אנשאה
מר הפסוק: "לכתב
מבית אמיד ושבע
הכול ידעה להתמודד
בגבורה את הדגל
אך מעולם לא היי

ב"ח"ספר ברבור, שבה לא צוה
מרות מחנכות בוססות, הוא מוסר
ונבוא, ואולי וזוהי הסיבה שבגללה
התורקו החלו שנים אנדריאס
החתור חתית, הנשים, שנעשתים ב
כימה, שיש ריבוי של נערים חתים
כימ, הם ביישום ואולי שצוים
במקצת, ואולי חתים זה אותה השנים
החץ וקצו על חבל, שמחיתין חת
בבילי זה כבר שצוהו כחץ וזה חת
עמד ברוחא חתים הם בורקל חת
שצוה של חתים, בארץ חת
החץ חתים חתים חתים חתים חתים
ואולי אולי חת חת חת חת חת חת
חלפים, שצוה, חת חת חת חת חת חת

ור הלך וגדל. הח
חמישה דונם ב
מושכנה תמורת
הכסף לא הספי
היה לחסוך כל
בלהה. עליה נא
עה. כי היא באה
קשים. אך למרות
לחם הצר, ולשאר
חד חיים קשים.
היינו שמחים.

ואנחנו בקוצה המתפרעים שף
מבעה לרעה ופוגעת במדיניות, יכלה
היא להיות המבולטת והמכוננת בעתה של
עצמאות הלוחם להוציא את הקבוצה
והיבנה שלה מהכפר ולהעבירה לישוב
אחר וכו' וכו' וכו' והחלפת המדיניות.
החלטתו זו באה לי מימוש רק בחל-
האחד - הנהדניות עזבו את
רפת של באו וברוסות. והחשיבים ב-
רפת נשאר כלום, ואיך לא העובר
למקום אחר. המוצב בכפר טוב יותר
ועמל רב, שנקשר בו עשוי ללדת
כלום לטמון.

ות הכול, לחץ הדי
לנו. קיבלתי מאבא
ת הגורן. האדמה נ
רנו עם סולל בונה.
לנו ולישראל. צריך
תר מכולם הייתה
מזר, בארץ לא זר
מצלנו זכתה לחיים נ
כודה הקשה, עם ה
לומר, שהיו לנו בי
מים, וכמוכן תמיד

[illegible]

חנקלאית

וְהָיָה הַיּוֹם הַהוּא שֶׁיִּשְׁרְדוּהוּ וְיִנְחָלוּ
 וְיִסְמְכוּ בְּכִיבְהֵמָּה הַסֶּפֶר בְּקִיבוּיוֹ, וְסָקוּ
 בְּגִיטָה הִיוּ רְצוּיִם לְדַעַם הָאָרֶץ
 הַהִיא, לְהוֹרִים שֶׁהָיָה מְחֻמָּה.
 שָׂאֵל לָהֶם מִצָּר לְגִדּוֹל בְּצִמְצָם וְנָחָם
 לִידְהֵמוֹ מִתְחַבְּרִי, בִּי אֲמֹנָה רַבָּה לָהֶם
 מִשְׁמֵהוּ, וְשִׁמְשֹׁנִי "וְהִלְחֹטוּ לִי
 הַתְּנוּבָה הַזֶּה בְּהִרְבֵּה בְּמִשְׁכֵּי הַעֲוִלִּים."
 וְכֵן שָׂאֵל, אֲנִי אֵלֶּם שֶׁעֲלֵי יִלְדֵם דָּרִי
 עַן וְנָח וְהוֹרִים הַגְּדוֹלִים" הַכְּסִיו
 לְיִלְדֵימָה קִיבוּיוֹ.
 לָהֶם מְרֻשָּׁתֵיכֶם בְּמִשְׁכֵּי
 הַמִּסְתַּעֲפִים כִּי בְּנִיגָלֵהֶם בְּאִשְׁרֵי
 בְּגִיטָה שֶׁ "אֵשׁ" הַתְּנוּבָה לְפָנֵי

אורי ובלהה בהדרכה

אורי ובלהה בהדרכה חקלאית

עוד אנו עסוקים באושר הקטן שלנו, ובארץ הולכים וגדלים גלי העלייה. במיוחד העלייה מארצות האסלאם. מושבים חקלאיים חדשים הוקמו, כדי לקלוט את העולים החדשים ולדלג על שלב המעברות, שהיו מלאות עד אפס מקום. המדינה הצעירה כמעט וקרסה תחת גלי העלייה העצומים. תוך זמן קצר ביותר, גדל היישוב בארץ פי שלושה. ראש הממשלה בן-גוריון, יצא בקריאה אל הנוער, בעיקר נוער ההתיישבות העובדת, לצאת ולהדריך את העולים ביישובים החדשים - בנגב, בפרוזדור ירושלים ובגליל. אבא החליט להדריך עולים מתימן וישב כשנתיים באזור אמירים ליד צפת, כשהוא חי בפחון כמו שאר העולים. גם ליבנאל הגיעה הדרישה להתנדבות. לאחר שנפגשנו בביתנו עם משה דיין, החלטנו בלהה ואני לעזוב הכול ולצאת לעזרת העולים החדשים. קיבלתי חופשה מאגד, סגרנו את הבית, את הילדים הגדולים סידרנו בקיבוץ קדמה ואת דורון הקטן לקחנו איתנו. נודע לנו, שהוחלט על הקמת חבל חדש להתיישבות וביקשנו להיות בין מקימיו. כך הגענו למושב נוגה בחבל לכיש. בלהה עבדה כמזכירה חברתית, ואני ניהלתי את המושב על כל המשתמע מכך. יחד איתנו עבדה במקום משפחת גובר ויצרנו קשרים חמים איתם. רבקה ניהלה את ענייני החינוך ומרדכי ריכז את כל המושבים שבחבל. מנהל מפעל ההתיישבות כולו, היה ליובה אליאב. הוא שהגה את רעיון הקמת חבל לכיש וגם עמד בראשו. איש נעים ובר-לב. הלוי ורבים היו כמותו בישראל. יחד איתנו היה גם בן נוסף של המושבה בית גן - גדעון לבקוב, שחי איתנו כבן משפחה והתקשרנו אליו מאד. הוא היה חרוץ, הגון, ישר וחכם, חבר טוב ואיש שיחה נעים. והימים ימי הפדאיון - המסתננים מעבר לגבול. הנסיעה בכבישים בלילות הפכה מסוכנת. וכשנסענו לבקר את הילדים בקדמה, החזקנו את הנשק תמיד דרוך. גם בחבל עצמו, ההתקפות וההסתננויות היו מטרד. במיוחד בגלל, שהעולים עצמם פחדו לצאת בלילות מבתיהם, וכול עול הביטחון נפל על המדריכים. ואם לא די בכך, גם קשה היה להכניסם לעבודה חקלאית. עצי הזית, שנטענו ליד הבתים והחצרות, כמעט יבשו בצמא. רק כששילמנו להם עבור המים, הסכימו להשקות אותם. גם אדמת המושב הייתה שייכת למתיישב, חברת בת של תנועת המושבים. נוצר מצב, שהם עבדו כשכירים, לא יותר מיומיים בשבוע ואין פלא שבקושי התפרנסו. המרירות שלהם הייתה רבה. אנו, המדריכים, דרשנו שימסרו להם את האדמה, כדי שיעבדו אותה בעצמם, אך תנועת המושבים עשתה הכול כדי לנצלם. על רקע זה עברנו להדריך בנגב. לאחר כשנה במושב נוגה, הגענו למושב תדהר, ששימש גם מרכז לשני מושבים נוספים - ברוש ותאשור. כשהגענו לתאשור, נדמה היה לנו שחזרנו אל החקלאות, כפי שהייתה לפני חמישים שנה, אם לא יותר מזה. מצאנו את אנשי תדהר, כשהם מעבדים את חלקותיהם בעזרת פרות. הסתבר, שהיה זה רעיון של רענן וייץ, שהאמין, שכך יושג רווח כפול - עבודה ומזון (מוצרי חלב). כך ראה וייץ בעת שביקר בהודו, ומשם הביא את הפרות. לאחר לחצים שלנו, התחילו לחלק למתיישבים טרקטורים, והמצב ביישובים האלה החל להשתפר.

תקופת ההדרכה הייתה אחת התקופות היפות ביותר שהיו לנו. הפגישות עם המתנדבים מההתיישבות העובדת היו חוויה בלתי נשכחת.

לקראת פתיחת שנת הלימודים 1957, חזרנו הביתה. הבאנו איתנו כמה עגלים (מאותן פרות עבודה הודיות) ואט-אט שבנו אל מסלול החיים המסודר. כשאני משלב עבודה ב'אגד' ובחקלאות. בין היתר, נטענו פרדס, כרם ענבים וכרם שקדים גדול. הקמנו מכוורת ולול עופות ורכשנו מכונות חקלאיות בעיקר לפלחה. בלהה עבדה איתי יד ביד. החלטנו, אפוא, שזה הזמן המתאים להגדיל את המשפחה, וכך, ב-10.7.1960, נולדה במזל טוב, אחרונה חביבה, בתנו רותי. זה אילץ את בלהה להפסיק את עבודתה בהוראה ולהתמסר כולה לגידול הילדים. רותי גדלה כילדה מלאת חיים, אך לאכול לא אהבה.

בינתיים, הבית, שגרנו בו מספר שנים, ושנבנה על-ידי 'סולל בונה', נטה על צידו, עד שהיינו חייבים לעזוב. רכשנו בית אחר, אליו עברנו לגור בשנת 1966. ישראל, אחי, התחתן גם הוא באותה תקופה עם אהובה, בנה בית והקים תחנת דלק כדי להתפרנס. אחי מנחם, המשיך לשרת בצבא הקבע. הוא היה מושל סיני, 'מלך' הר הצופים והביא הרבה כבוד למשפחה. את ביתו החליט לבנות בחיפה. האחות חיה התחתנה עם דן (שעבד בצרכניה בשרונה). הם עברו לגור ביחד עם אבא וכך זכה שיטפלו בו. זקנתו עברה עליו בחיק המשפחה, כשבניו ונכדיו מקיפים אותו בשמחה. בחייו של אבא היה הבית מרכז המשפחה. שם היינו מתאספים, כשאבא היה במרכז, כולו שופע סיפורים על ימים רחוקים. בתקופה הזו, הוא כבר סבל ממחלת לב קשה, כך שצריך היה לעזור לו אפילו להתקלח. בשמחה קיבלתי עליי משימה זו, במיוחד כשהאינטימיות שבינינו מחדשת את מעין זיכרונותיו.

עשרים שנה המשיך לחיות לאחר מות אשתו. במותו, נקבר לידה, בחלקה שאותה תרם להקמת בית עלמין למושבה בית-גן.

סיור במושבה בית גן

המושבה בית גן הוקמה בסוף 1903 מצפון למושבה יבנאל. בית-הספר היה משותף לשתייהן. בין בית-גן ליבנאל הייתה דרך עפר באורך של קילומטר אחד לערך. בית-גן, בניגוד ליבנאל או כפר-תבור, הבנויות מרחוב אחד ארוך, יש בה רחוב ראשי בכיוון מזרח-מערב, שמשני קצותיו ניצבים שני רחובות בכיוון צפון-דרום. בראשיתה של בית-גן נבנו 16 בתים. ב-1914 הוקם בית בדרום הרחוב המערבי. בשנים 1929 - 1932 נבנו 10 בתים - חמישה בתים ממול בתי הרחוב העובר ממערב למזרח וחמישה בתים בקצה המזרחי, ליד הכביש בית-גן יבנאל.



צבי ודינה שושני

הבתים בנויים מאבן מקומית - בזלת. בכמה חצרות ניתן, עדיין, לראות שרידים של החומה שהקיפה את חצרות הבתים וכמה מבני משק.

מגיעים מהכניסה הצפונית, מכביש כפר תבור - יבנאל, פונים לתוך בית-גן. נוסעים עד לצומת בצורת T ופונים ימינה. בסוף הרחוב פונים שמאלה ונוסעים במעלה הדרך עד לחנייה של בית-העלמין.

בבית-העלמין קבורים מייסדי המושבה ובניה. בית-גן ויבנאל שילמו מחיר כבד על הגנת הארץ, ותעיד על כך החלקה הגדולה של חללי מערכות ישראל.

מבית-העלמין ישנה תצפית יפה על המושבה. מדרום, מעל הבתים, מימין, ניתן לראות גבעה בולטת. זהו ההר הקטן, שאליו נהגו לעלות, לטייל ולקטוף פרחים (היום אסור לעשות זאת).

בית-העלמין הוקם, לאחר שצבי שושני לקה בקדחת שחור-השתן ונפטר. בית העלמין היה בקצה הדרומי של המושבה יבנאל, אך לא ניתן היה להגיע אליו בשל הבוץ הכבד. יצחק שרפמן תרם חלקה של 4 דונם להקמת בית-עלמין מצפון לבית-גן, על הגדה הצפונית של ואדי שרונה. וכך, לכל מושבה היה בית-עלמין משלה.

למרגלות בית-העלמין היה מעיין קטן, שסיפק מי שתייה למושבה. כאן הייתה נקבת בטון באורך 20 מ'. המים זרמו לכריכת בטון, שממנה יצא צינור מים לבתים.

חוזרים במורד הכביש אל תחילת בתי המושבה. משמאל לדרך נראית החירבה. כאן היה הכפר הערבי בית-גיאן. בסקר ארכיאולוגי נתגלו במקום שרידי כנסייה ביזנטית. על הגבעה ניצבת עמדת שמירה עם חרכי ירי, שנשארה כמזכרת מימי המרד הערבי. על גג העמדה קיים, עדיין, מגדל הפרוז'קטור. אל העמדה היו מגיעים השומרים בתעלת קשר כדי להימנע מפגיעות.

מצידה הצפונית של הגבעה היו החושות של הכפר הערבי בית גיאן. דרוווש זקן גידל כאן בוסתן של פירות וירקות. משפחת דוברובין גידלה עדר בקר על הגבעה. משלא קיבלו איכרות בבית-גן, עקב סכסוך עם רוזנהק - פקיד יק"א, עברו לגליל העליון וקיבלו נחלה ליד יסוד המעלה (אחוזת דוברובין).

חוזרים לרחוב המערבי והולכים בין הבתים. הבית הראשון, שהיה גם הצפוני ביותר במושבה, הוא בית דוד ורוזה בכור. דוד בכור הגיע מטבריה לבית-גן והועסק כשומר. אחרי שהוקמו הבתים הראשונים קיבל איכרות במושבה. ב-1929 פרץ לתוך בית המשפחה נחשול מים אדיר, כשנפרץ הסכר בוואדי שרונה. המשק נהרס כליל (ראה סיפור מפורט בספר). עוברים ליד בית יעקב וחנה מוצ'ניק, שהגיעו ב-1929. לפניהם גרה כאן משפחת חרל"פ שבאה מרחובות.



מנחם הרשקוביץ' (במרכז), רעייתו שרה, ילדיהם לאה ויעל ואחיה אריה

עוברים ליד בית ברוך וציפורה גרינברג ומגיעים לבית יצחק ושרה שרפמן, שהגיעו ממטולה. שרה הייתה המורה הראשונה במטולה שנוולדה בארץ.

ממשיכים לבית משפחת יגורוב. יעקב, אבי המשפחה, היה מקבוצת הגרים שהגיעה לבית-גן. בנו משה המשיך במשק. בנו איסי קיבל נחלה במורד הרחוב. בשער הכניסה טבוע מגן דוד ממתכת. יעקב יגורוב היה חרש-אומן והתקין כלים ממתכת וידיות לכלי העבודה.

לאחר קבלת רשות מדיירי הבית ניתן להיכנס לחצר שהשתמרה להפליא. ניתן לראות את ריצוף האבן המקורי שבחצר, שאותו התקינו יעקב ובניו. מבני המשק עומדים, עדיין, על תילם. גם חלק מהחומה ועמדת שמירה ששרדה מימי המרד הערבי נשתמרו.

ממשיכים לבית לוי גופן. לוי עזב ב-1930. ממשיכים לבית דוב גופן, אחיו של לוי. הוא שירת במשטרת הרוכבים הבריטית. לאחר שעזב ב-1926 קיבל את הבית מנחם הרשקוביץ', שהגיע מכפר-תבור. ישראל בנו של דוב התחתן עם אביבה דיין בנהלל (אחותו של משה דיין). בנו, יהונתן גפן קרא לנכד - אביב, על שם אימו שנפטרה.

עוברים ליד בית נחום ואלה סנדלר ומגיעים לבית לישנסקי. יוסף לישנסקי הגיע לבית-גן בעקבות קרובת משפחתו שרה שרפמן (לבית לישנסקי). הוא התחתן עם רבקה ברושקובסקי, בת המושבה, וקיבל איכרות. ב-1913 עזבו יוסף, שרה ושני ילדיהם, עבריה וטוביה, את בית-גן, לאחר שיוסף הקים חברת שמירה ('המגן'), ששמרה בעיקר במושבות יהודה בדרום. האיכרות והבית הועברו למשפחת דוב ושולמית בן-גליל, שהגיעה מהמושבה מצפה.

ב-1933, ביום השלושים לרצח חיים ארלוזורוב, התקיים בדגניה טקס זיכרון. ילדי בית-הספר של יבנאל ובית-גן השתתפו בטקס וכמה מהם הלכו לרחוץ בירדן וטבעו למוות. ביניהם היה אברהם בן-גליל יחד עם עוד ארבעה ילדים מיבנאל.

הבית עומד, עדיין, בשיממונו. ניתן לראות את הבנייה מאבן בזלת. יש בו שני חדרים. סככה מעץ ומפח נוספה בכניסה האחורית. בשנות העשרים נוסף חדר מצפון. בין היתר שימש כמטבח ובחורף לבית-אימון לאפרוחים. החדר נבנה מלבני בוצ' והוא אחד האחרונים ששרד מחומר בנייה זה.



בית משפחת בן-גליל

ממשיכים לבית הולנדר. הבית נבנה ב-1914. תחילה גרה כאן משפחת הולנדר. ב-1925 הולנדר עזב והגיעה משפחת גוסקוב. גוסקוב עזב והבית הועבר לקרן הקיימת לישראל. הוא נמסר למשפחת יעקב אלישע ב-1949. יעקב, איש שירותי הביטחון, נהרג ב-1954 בתוקף תפקידו הביטחוני עם משתף פעולה מירדן ליד קיבוץ שער-הגולן.



דב ושלומית בן-גליל



בית משפחת הולנדר

חוזרים לצומת במרכז המושבה ומגיעים אל הבית הדו-קומתי. עד 1908 היה הבית בן קומה אחת. ניתן לראות את התוספת המאוחרת שנבנתה ב-1908. בקומה הראשונה היה גן הילדים ובית הגננת. בקומה השנייה בית-הכנסת ובית-הוועד. לכאן הועברו הנשים והילדים בזמן השיטפון הגדול ובעת התקפה על המושבה. בימי המרד הערבי שימש הבית כמקום לינה לנוטרים ומחסן נשק. כיום, לאחר ששופץ הבית - המועצה המקומית משכירה אותו למגורים. ממול נראית חורשת הקזוארינות שניטעה בשנות העשרים המוקדמות. מהבית הדו קומתי מגיעים לבית צבי ודינה שושני. צבי היה כצבא הבריטי. בנו נפטר מקדחת שחור-השתן.

ממשיכים לבית משה ונחמה הוכמן. הם הגיעו למושב ב-1921. לפניהם היה ירמיהו ירמיהו. אנשי השומר נרו בבית בזמן שהותם במושב. בחצר נשאר פשפש מקורי בחומה. ממשיכים לשני בתיה של משפחת מקלר. ירמיהו ושושנה מקלר הגיעו עם בנם שמעון ב-1911 וקנו שתי איכרות.

הם הקימו מחלבה קטנה, משק לתפארת והעסיקו רק פועלים יהודים. בין עובדיהם היה אלחנן לבקוב, שהתחתן עם בתו של ירמיהו - סוניה. כאן נולד בנם הבכור של אלחנן וסוניה - חיימקה לבקוב (סיורים בעקבותיו נערכים על-ידי מורן גל-און מכפר-תבור).

ירמיהו היה דמות מרכזית במושב. היה חזן, בורר ופוסק אחרון בבית משפט השלום העברי. שמעון, בנו, היה מנהל מחלקת ההתיישבות בסוכנות היהודית. חיה מקלר, בתו של ירמיהו, הייתה החובשת של המושבה והמילדת.

בשנות הארבעים עברה המשפחה לירקונה. חיימקה לבקוב ואשתו תמימה גרו תקופה בבית עד שעברו לחולון. הבית שימש כמרכז לנרעיו התיישבות. לאחר סיום מלחמת העולם השנייה התיישב במקום ארנון החייל. הם עבדו אצל איכרי המושבה, גרו בבית מקלר ועיבדו את אדמות המשפחה בחכירה.

איכרי בית גן תרמו 50 דונם כל אחד, כדי שארנון החייל יקים יישוב חדש. לבסוף הקימו את מושב ארבל, ועל האדמות מצפון הוקם מושב סמדר, שהתאחד בשנות החמישים עם המועצה המקומית יבנאל, יחד עם בית-גן ומשמר-השלושה. ממשיכים לבית איסי יטורוב, בנו של יעקב שקיבל איכרות. ממשיכים לבית משה ברושקובסקי.

הבית האחרון בשורת הבתים ברחוב הראשי הוא בית אריה ואהבה אברמסון, שהגיעו מהמושבה כינרת. שמואל צימרמן שגר בבית הזה קודם לכן, קיבל איכרות ביבנאל. בנם, עמוס אברמסון, כיהן כראש המועצה המקומית יבנאל והמשיך במשק ההורים. בנם, יהונתן אברמסון - יונץ, שהיה בפלוגות הלילה של אורד וינגייט, נהרג במלחמת העצמאות.

ממול נראים חמישה בתים שנבנו ב-1925. הבתים נבנו מלבנים וצופו טיח. תחילה גרו בחמשת הבתים עשר משפחות, שתי משפחות בכל בית. לאחר שהסתיימה בניית חמשת הבתים ממזרח ב-1929 עברו לשם חמש המשפחות שהמתינו.

הבית המערבי הוא של משפחת אהרון וחנה מרמר. המשפחה הגיעה מכפר-תבור.

אחריו בית אברהם וחנה ברושקובסקי וצמוד אליו בית משפחת שמואל ובתיה שמושקין.

הבית הבא הוא של משפחת קנטור. כל בני המשפחה, למעט האב, נפטרו ממלריה במשמר הירדן.

האחרון בשורת הבתים מצפון הוא בית משפחת יאיר ותקווה תגר.

הרחוב המזרחי:

בתי הרחוב המזרחי נבנו לאורך כביש בית גן - יבנאל, ליד הגורן המזרחית.